అంశుమతి

(ఆంధ్ర చాళుక్య సామ్రాజ్య స్థాపన చరిత్రాత్మక గాథ)

'కులపతి'

అడివి బాపిరాజు

త్రివేణీ పబ్లిషర్సు

మచిలీపట్టణము

చతుర్థ ముద్రణ
1957

★

మూల్యం :
ఒక రూపాయి

★

త్రివేణీ ముద్రణాలయము
మచిలీపట్టణము

అంకితము

నా గృహలక్ష్మి

చిరంజీవి సౌభాగ్యవతి సుభద్రకు

పీ ఠి క

శ్రీ చాళుక్య కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు వాతాపి చాళుక్య సామ్రాట్టు పృథ్వీవల్లభ పులకేశి మహారాజునకు రెండవ తమ్ముడు.

పులకేశి మహారాజు సకల దక్షిణాపథము దిగ్విజయము చేసి, సురాష్ట్రమున పెద్ద తమ్ముడు జయసింహ వల్లభునకు బట్టము గట్టెను.

తూర్పు చాళుక్యాంధ్ర సామ్రాజ్యము స్థాపింప కుబ్జ విష్ణువర్ధనునకు ప్రేమతో ననుమతి నొసంగి, పంపినాడు పులకేశి పృథ్వీవల్లభుడు.

కుబ్జ విష్ణువర్ధన విషమసిద్ధి ఆంధ్రదేశ రాష్ట్రము లన్నియు జయించి, వేంగీరాష్ట్రాధిపతి విష్ణుకుండిన మంచన భట్టారక మహారాజు ఏకైక పుత్రిక, అంశుమతీదేవిని పరిణయమై, ఆంధ్ర చాళుక్య సామ్రాజ్యమును సంస్థాపించి, ఒక మహావంశమునకు మూలపురుషు డయ్యెను. ఇది ఈ నవలానిక యందలి యితివృత్తము.

ఈ నవలానిక ఉన్నత పాఠశాల విద్యార్థులకు పఠనీయ గ్రంథమగుటకు ననువుగ రచింపబడినది.

— అడివి బాపిరాజు

అంశుమతి

౧

శ్రీ ఆంధ్ర సామ్రాట్టు వేంగీమహానగర స్వామి, మహారాజు మంచన భట్టారక దేవుని ఏకైకపుత్రిక అంశుమతీ కుమారి గోవూరు గోపాద క్షేత్రమునందు స్నానము చేయుచున్నది. ఆ బాలికతో పాటుగ నామె చెలి మాధవీలతా కుమారియు నదియందు గ్రుంకులిడుచున్నది. రాజ పురోహితుడు 'అఖండ గౌతమీస్నానమహం కరిష్యే' అని ప్రారంభించి, 'దశాపరేషాం దశపూర్వేషాం' అను మంత్రములతో రాజకుమారికను గోదావరీ స్నానము పూర్తిచేయించెను.

గట్టుపైన తనకై నిర్మించిన శిబిరములోనికి బోయి, యాబాలిక యుచితవేషము ధరించి, చెలులు కొలుచుచుండ నీవలికివచ్చి, అక్కడ చేరిన భూదేవు లందరకు సంభావనలు సమర్పించినది. ఆ వెనుక స్యందనమెక్కి, విడిదిచేసియున్న మహాభవనమున బ్రవేశించినది.

పదునెనిమిది వత్సరముల ఎలప్రాయమున నున్న ఆ బాలిక లోకోత్తరసుందరి యని ప్రసిద్ధిగాంచినది. ఆనాటి రాజకుమారు లెందరో ఆమెను వివాహమాడ వాంఛించి శ్రీ మంచనభట్టారక మహారాజుకడకు రాయబారము లంపుచుండిరి. కాని యా బాలిక ఏ కారణముననో యా రాయబారములలో నొక్కటినైనను అంగీకరించలేదు.

అంశుమతీ కుమారి జాతకమున నేదియో గ్రహ దోషము వచ్చినదని రాజజ్యోతిష్కుడు నారసింహభట్ట పండితులు సెలవిచ్చినారు. అందులకు గోవూరు గోపాదక్షేత్రమున గోదావరీస్నానము చేయుచు, నుత్తమ బ్రాహ్మణులచే గ్రహజపము లొనరింప జేయుచు, దానాదు లర్పింపవలయునని నారసింహభట్టు నిర్ణయించినారు.

'ఆ దోషము గ్రహచారము వలన కలిగినది. తమ రాజ్యమునకే ముప్పు తెచ్చును. గ్రహశాంతి చేయించినచో నా యుపద్రవము తీరిపోవును' అని రాజగురువు వచించినాడు.

'అటుల దోషము తీరిపోయిన అమ్మాయి జాతక మెట్లుండునందురు గురుదేవా!'

'రాజకుమారి జాతక ముత్కృష్టమైనది. ఆమెకు మహారాజు భర్తగా లభించును. ఆమె గర్భమున కులదీపకుడైన సుపుత్రు డుద్భవించి, సామ్రాజ్యాధిపతి యగును.'

రాజగురువే గోవూరునందు రాజకుమారికచే గోదావరీ స్నానవ్రతము చేయింప నేర్పాటయ్యెను. వ్రతము నలుబది దినము లొనరింపవలసి యున్నది.

సాగరు లపవిత్రము సలిపిన భూమిని పవిత్రము సేయుటకు భగీరథుడు హిమవన్నగమున దప మాచరించి, ఆకాశగంగను మెప్పించెను. ఆమె భూమి నవతరించుట కనుగ్రహించినను, ఆమె దిగివచ్చు నురవడి నాపగల వా రెవ్వరు! కావున భగీరథుడు మరల నుగ్రతప మొనర్చెను. ఆ తపము నకు మెచ్చి పరమశివుడు ప్రత్యక్షమయ్యెను. ఆ మహేశ్వ

రుడు తన జటాజూటము విప్పి భూమికి మహావేగమున వ్రాలి వచ్చు మందాకినీ నదిని తన జడలలోనికి గ్రహించినాడు. ఆ దివ్యనదిలో నొకపాయను మాత్రము పరమేశ్వరుడు భూమిని పూతమొనరించుటకై వదలినాడట. అప్పటి నుండియు గంగను జటాజూటమున ధరించి శివుడు గంగాధరుడైనాడు. భగీరథుడు గంగను భూమి నవతరింపజేయుటచే నా దివిజనది భాగీరథియైనది.

ఉత్తర భరతదేశమునందు ఈమహోత్తమ సంఘటన జరిగిన కొన్నియుగములకు, పరమశివుని యవతారమొక్కటి వింధ్యపర్వతము దాటి దక్షిణాపథమునకు వచ్చి, పశ్చిమాద్రి యందు ప్రత్యక్షమయ్యెను. అచ్చట నా శంభుదేవుడు త్ర్యంబకేశ్వరుడై వెలసెను. ఆ దినములందే దండకారణ్యమున నేటి గోవూరుప్రాంతమున గౌతమమహర్షి తన యాశ్రమము నిర్మించుకొని తపం బాచరించుకొనుచుండెనట. ఆ ప్రదేశమున మాత్రము వర్ష మెల్లప్పుడు కురియుచుండెనట. ఆ వానలే పంటల కాధారములట. కావున ఆ సీమ నాదిమ నివాసులగు ఆంధ్రు లుపాయమును బన్ని గౌతమమహర్షి యాశ్రమములోనికి గోవు నొకదానిని తోలిరట. ఏనాటి కానాడు పండు వరిచేను నాగోవు మేసిపోవుచుండ గౌతముడు దాని తరిమివేయ నొక దర్భపుల్లను విసరినంత మహర్షి తపోబలంబున నా యావు మరణించి నేలఁగూలినది.

గోహత్యా మహాపాతకము గౌతముని జేరవచ్చినది. ఆ పాపమును నాశనము జేసికొనుటకు నా ఋషిసత్తముడు

దీక్షతో తపమ్మొసలుప బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమైనాడు. త్ర్యంబకేశ్వరమునకు జని యచ్చట వెలసిన పరమశివునిజటలోనున్న గంగను గొనిరా బ్రహ్మ అతని నియమించెనట. గౌతముడా త్రినేత్రుని వేడి యత్రగంగలో వేరొకపాయను గొని వచ్చెను. గోహత్యాపాతకము నాశనము జేసినది గావున గోదావరి యనియు, గౌతముడు కొనివచ్చెనుగాన గౌతమి యనియు నా దివ్యనదికి బ్రసిద్ధనామములు వచ్చినవి. గోవు చనిపోయిన ప్రదేశము గోపాదక్షేత్రము. అచ్చట వెలసిన మునిపల్లె గోవూరయినది.

రాజకుమారి గోదావరీస్నాన వ్రతము నిర్విఘ్నముగ సాగుచున్నది. ఆ సాయంకాలమున నొంటిగా భవనోద్యానమున నాబాల విహరించుచు నూత్న పరిమళమూర్తియై అప్పుడే యా వనవాటికను బ్రవేశించిన వసంత దేవుని నవ్య విలాసముల గమనించి 'మాధవీ! యిటు ర' మ్మని చెలిని బిలచెను. ఆమె మాటలోని తొందరపాటును నానందమును గ్రహించి మాధవీలతయను రాజకుమారి యిష్టసఖి, 'ఏమి రాజకుమారీ! ఏదియొ యింత గనినట్లుంటివి' వనుచు బరుగిడి దరిచేరెను.

'మాధవీ! ఈ మల్లెపొద మొగ్గలు దొడిగినది. ఆ గున్నమామిడి లేబూత నలంకరించుకొనుచున్నది. వాయుదేవుడు గంధవహుడగుచున్నాడు చూచితివా?'

'రాజకుమారీ! ఏ సంవత్సరమున కాసంవత్సరము వచ్చు వసంత దేవు డొకడా లేక యనేకు లందువా?'

"ఓసి వెఱ్ఱిదానా! వసంతుడు నిత్యయౌవనుడు. నిత్యలీలావిలాసుడు. ప్రాతఃకాలమున నుదయించి ముప్పది గడియలు నభోమండలమున బరిభ్రమించి సాయంకాల మస్తాద్రిని జేరు సూర్యభగవాను డొక్క డందువా వేవు రందువా?"

"ఒక్కడే అందును."

"ఈ నవ్వుత్వ మాలోచించియే దివ్యకవులైన కాళి దాసాదులు తమ గీతామృత ధారల మాధవదేవుని పలు గతుల కీర్తించిరి."

"ఈ వనీకన్యను వరించి యీ మాధవదేవుడు వచ్చి నాడు. మా రాజకుమారిని..."

"ఛీ! మూర్ఖురాలా! నోరుమూయుము."

"క్షంతవ్యను. మాధవదేవుని రాకచేగదా ఈనికుం జములు పుష్పభరితము లాయె ననుకొనుచు తొందరలో నటు లంటిని."

ఆమాటల కారాచకన్నియ కోపము నటించి చెలిపై అవతంస కుసుమము విసరినది. మాధవి కిలకిల నవ్వుచు నా పుష్పవాటిక నందో మరుగై పోయినది.

౨

ఒక యుత్త మాజానేయము నధిరోహించి పడుచువా డొకడు మహావేగముతో వేంగీనగరమునకు బశ్చిమముగా నిరువది యోజనముల దూరమున 'మధ్యదుర్గ' మను గ్రామ మును దాటి వచ్చుచుండెను. ఉత్తమలక్షణ సమన్వితమైన

యా ధవళ పారశీకాశ్వ మెట్టి శాతునైనను సరకు గొననిది. అట్టిదయ్యు నా యాజానేయము తన కధికప్రియము గూర్చు నా యువకునిమనస్సు గ్రహించి, యనువర్తించుచుండెను. గడియకైదుయోజనముల వేగముతో నాయాశ్వికుడు మధ్యదుర్గమునకు బదిగోరుతముల దూరము ప్రయాణము చేసివచ్చెను. కొండలు, లోయలు, నదీకంఠములు, కొండదొనలు, కొలకులతో నిండిన యా ప్రదేశము గంభీరారణ్య మధ్యదేశము.

బాలకుడైన యా యాశ్వికుడు డాగిన మహారాజ పథముప్రక్క సువిశాల గిరిపాద ప్రదేశమున్నది. అందు శిబిరము లేర్పరచుకొని మహాసైన్య మొకటి దండు విడిసి యున్నది. ఆ బాలకు డచటికివచ్చి, దిగునప్పటికిరువురు సైనికులు పరుగిడి వచ్చి, చేతులు జోడించి వంగి ఆతనికి నమస్కరించిరి. ఒకడు గుఱ్ఱము కళ్ళెముపట్టుకొనెను. వేరొకడు కత్తిదూసి సగౌరవముగా విగ్రహమువలె నిలుచుండి పోయెను. ఆతడు గుఱ్ఱముపైనుండి ఛంగున భూమికురికి యా శిబిరములోనికి విసవిస నడిచి పోసాగెను. చక్కని మార్గములు తీర్చియున్న స్కంధావారములోనికి వేగమున బోవు నాబాలకుని దారిపొడుగునను యోధవీరు లందరు బొమ్మలవలె నిలబడి వీరనమస్కారము లర్పించుచుండిరి.

ఇంతలో నాస్కంధావారాధిపతియైన సేనాధిపతి వేగమున నెదురై వీరనమస్కార మర్పించినాడు. ఏదియో యాలోచించుకొనుచు, నాబాలకుడు స్కంధావారమధ్య

మున బంగరు గుడారమువైపునకు నడకసాగించినాడు. ఆతని వెనుక సేనాపతియు నా బాలకునిపై భక్తియుతములైన చిరునవ్వుల బరపుచు ననుసరించినాడు. బాలకు డా గుడారము చేరబోవుసరికి నచ్చట బారులుదీరి మాగధులు వందిలును "జయ! జయ! ఉత్తమచాళుక్యా! జయ! జయ! కదంబమహారాజ గర్వాపహరణ! జయ! జయ! బిరుదాంక భీమ! జయ! జయ! రాష్ట్రకూట గోవిందరాజ గర్వాపహరణ! జయ! జయ! త్రిమహారాష్ట్రక ప్రభూ! జయ! జయ! విషమసిద్ధి దివ్యబిరుదాంకా! జయ! జయ! విష్ణువర్ధన మహారాజా!" అని జయధ్వానములు సలిపిరి.

ఇట్లు విష్ణువర్ధన మహారాజును పట్టవర్ధన వంశతిలకుడగు కాలకంపనుడను సేనాపతియు నా గుడారములోనికి బోయినారు. విష్ణువర్ధన మహారాజు సువర్ణాసన మధివసించి "కాలకంపన ప్రభూ! ఆసన మధివసింపు" డని గౌరవ ముట్టిపడు మాటలతో సేనాధిపతికి పీఠము జూపినాడు.

విష్ణువర్ధనుడు రాజపరమేశ్వర, సర్వసిద్ధి బిరుదాంక, సత్యాశ్రయ శ్రీపృథ్వీవల్లభ వాతాపినగర చక్రవర్తికి జిన్ని తమ్ముడు. అన్నగారికన్న నెనిమిదేండ్లు చిన్నవాడై నేటికిరువదెనిమిది సంవత్సరముల ప్రాయమువాడై యున్నను, రూపమున బాలకునివలె నుండెను. ఆతడు నాలుగడుగుల పదనొకం డంగుళముల పొడవువాడు. వాతాపినగర చాళుక్య చక్రవర్తు లందరును నారడుగుల పొడవువారు. చాళుక్య రాజపుత్రులలో నిట్టిపొట్టివా డెన్నడును బుట్టలేదని

ప్రజ లనుకొనుచుందురు. ఆపొడవునకు సరితూగు నంగములు కలిగి చాలశరీరి యగుటచే విష్ణువర్ధనుడు బాలకునివలె గన్పట్టును. ఈతని పూర్వీకులలో విష్ణువర్ధన నామములు గలవారున్నారు. వాతాపి చక్రవర్తుల మూలపురుషుడే విష్ణువర్ధనుడు. అందుచే గాబో లీతనిని కుబ్జవిష్ణువర్ధనుం డని పిలుచుకొందురు.

పచ్చని బంగారుచాయ. పదునారేండ్ల వయసు మిసిమిచే వెలుగునాతని మోమునను నూగునూగు మీసలు గాంచినవారాతని బాలకు డనియే యనుకొందురు. అయినను విష్ణువర్ధనుని శరీరాంగకము లుక్కుతో నిర్మించినవి. ఇనుప గుదియనైన నాత డుంగరమువలె వంచివేయునట. పొడగరులై రాక్షసులవంటి దిట్టరులు విష్ణువర్ధను నవలీలగ నోడించవచ్చునని యాతనితో ముష్టి మల్లయుద్ధముల దలపడి మూడు నిమేషములలో ప్రాణములు కడబట్టి, 'బ్రతుకుజీవుడా' యని దాసోహ మందురట.

ఆతని బాణప్రయోగములు, ఆతనికత్తివేటులు విద్యుద్వేగములు. శార్ఙ్గకోదండ వినిర్ముక్త బాణములవలె తీవ్రములు. విష్ణువర్ధనుడు భయమన్న నెఱుంగడు. తానోడిపోదునన్న సంశయ మెన్నడును నాతనికి బొడమలేదు. సైన్యము నడుపుటలో, వ్యూహమును బన్నుటలో, నెదిరిబలములను దాకుటలో కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు ప్రజ్ఞావంతుడగు సేనాపతి. తన బలముకన్న శత్రువులసైన్య మెంత యధికమైనను యుద్ధ నిర్వహణమునందు బగతురు తన కెప్పుడును తక్కువ

వారను నమ్మక ముండుటచేతనే విష్ణువర్ధనుడు మేకల మందపై బడు సింహమువలె బ్రళయప్రభంజనమై వైరులపై విరుచుకొని పడును.

కాలకంపనుడు : మహాప్రభూ! సార్వభౌములు తమ చిన్నన్నగారైన సత్యాశ్రయ శ్రీ జయసింహ మహారాజును సురాష్ట్ర, కుకర, అనర్త, అనుప అపరాంత దేశములకు మహారాజుగా జేసి పట్టము గట్టినారు. తాము కుంతల దేశమును జయించినారు. అశ్మక నడంచినారు. రాష్ట్ర కూటులను బాదాక్రాంతులుగ జేసినారు. వనవాసి దేశము నకు దాము ప్రతినిధులై యుండిరి. మరి, అడుగడుగునకును నద్భుతగులు నీ పూర్వ సముద్రతీర రాజ్యములకు బుద్ధిచెప్పు డని ఇప్పుడేల వారు పంపిరో నాకవగత మగుటలేదు మహా ప్రభూ!

విష్ణువర్ధనుడు : సేనాధిపతీ! అన్నగారు దివ్యప్రతిభా వంతులు. వారి హృదయము అవగతము సేసికొనుటకు బృహస్పతులైన జాలరు. రాజ్యములు సుస్థిరములై ప్రజలు రామరాజ్యము ననుభవింపవలెనని ఎప్పుడును వారు గోరు చుందురు.

కాల : మహాప్రభూ! నాకు సార్వభౌముల హృదయ మిప్పుడు దిఙ్మాత్ర మవగతమైనది. చిన్నచిన్న రాజ్యములు దురాశచేతను, గర్వముచేతను సంతతమును దమలోదాము యుద్ధములు సలుపుచుండును. అందువలన బ్రజలకు నష్టములు కలుగును. సార్వభౌముల కది యిష్టము లేదు.

ఈ తూర్పుతీర ప్రదేశములందు శాంతి యదుగంటిపోయినదని చక్రవర్తులయిదేండ్ల క్రిందటనే జైత్రయాత్ర సలిపిరిగదా!

విష్ణు : ఎవరి రాజ్యములు వారు సుఖముగ బరిపాలన చేసుకొనుచుండినచో నీ యశాంతి దుస్స్వప్నమువలె దేశము నావరించి యుండెడిది కాదు.

కాల : చిత్తము.

విష్ణు : అన్నగారు పిష్టపురమునకు బోయి తిరిగి యా నగర మాక్రమింపు మనిరి.

కాల : మహాప్రభూ! తమకొక మనవిచేయవలెనని యుండియు ధైర్యము చాలక యూరకుంటిని. మనము మధ్యదుర్గము కడనే గోదావరీనదీ మధ్యస్థ పట్టిస ద్వీపము నకు బోవు రాజపథము ననుసరింప వలసియుండినది కదా!

విష్ణు : సేనాధిపతీ! తాము కొంచెమోపిక పట్టియుండుడు. నా కాజ్ఞ యిచ్చునప్పటికి పిష్టపురమున నేయున్న మన రాజప్రతినిధి పృథ్వీధ్రువ రాజేంద్రవర్మ పల్లవసైన్యములతో దలపడుటకు కృష్ణాతీరమునందలి ధనకటక నగరమున కేగెనని, మధ్యదుర్గముకడనే వేగువచ్చినది కదా?

కాల: అగును మహాప్రభూ! ఏ యుద్ధమునందైనను దాము దీర్ఘమాలోచించియే యుద్ధవిధానము నిర్ణయింతురు.

విష్ణు : కాలకంపన ప్రభూ! నాచిన్నతనము నుండియు దామే గురువులై, సంగ్రామవిద్య నాకు నేర్పినారు. కంటిని రెప్పవలె నన్ను గాపాడినారు. మా జనకులు శ్రీసత్యాశ్రయ కీర్తివర్మ వల్లభచక్రవర్తులు మహేశ్వర

సన్నిధానము జేరుకొని నప్పటికి మే మన్నదమ్ములము చిన్న వార మగుటచే మా పినతండ్రి శ్రీ మంగళేశ చక్రవర్తి మాపై ప్రయోగించిన కుట్రనుండి మమ్ము రక్షించి తండ్రి వలె గాపాడినారు.

విష్ణువర్ధనుని మాటలు వినుచున్న కాలకంపన ప్రభువు కన్నులు చెమరించినవి.

3

అంశుమతీకుమారి శుక్రవారమునాడు దోషాపహరణ స్నాన మాచరించిన పిదప శుభ్రవస్త్రధారిణియై, సర్వ భూషణాలంకృతయై యిష్టసఖులు గొలిచిరా నంగరక్షక వీరాంగనలు, వీరులు కావలిగాయ దాను విడిదిసేయు భవనము నంటియున్నట్టియు, గోదావరీతీరమున కనతిదూరమున నున్నట్టియు గోమాతృ దేవాలయమునకు బోయి షోడశోప చార యుక్తమైన యష్టోత్తర శతనామ గోమాతృదేవీ సమార్చన సలుపుచుండెను.

విష్ణుకుండినులకు గోదేవి కులదైవము. మహారాజులు మహారాణులు రాజకుమారులు రాజకుమారికలును సమస్త విష్ణుకుండిన వంశజులును గోత్రూరు పుణ్యక్షేత్రమున గోమాతృ దేవాలయమునం బూజలు సలుపవలయును. ప్రథమ విష్ణుకుండిన చక్రవర్తియగు మాధవవర్మ మహారాజుచే నటులా గోదేవ్యాలయము ప్రతిష్ఠింపబడినది. ఆత డా దివ్యాలయమును బ్రతిష్ఠించుట కొరకు ప్రబలకారణము సంఘటిల్లినది. మాధవవర్మ చక్రవర్తి దిగ్విజయ మొనరిచ్చి, పల్లవులజయించి,

కృష్ణాతీరమున నుత్తమక్షేత్రములలో నొకటియగు విజయవాటికయందు సర్వమల్లికేశ్వరుని అర్చించుటకై సకుటుంబముగా విడిదిచేసి యుండెను. మహారాజున్న నెలదినములును నా నగరవాసులును పరిసర గ్రామప్రజలును మహోత్సవము లొనరించుకొనుచుండిరి.

ఎచ్చట జూచినను వీధినాటకములు, తోలుబొమ్మలు, పుణ్యకథా కాలక్షేపములును జరిగినవి. మహారాజు నగరవాసులకు బరిసర ప్రాంతవాసులకును గూడ పంచభక్ష్య పరమాన్నములు పెట్టించుచుండెను. ఇంటింట దోరణములు వీథివీథుల నూరేగింపులును, దేవాలయముల, జైనాలయముల బౌద్ధ సంఘారామముల దేవతల పూజలు, భిక్కుల యర్చనలు వైభవముగ జరుగుచుండెను. పానశాలలయందు వివిధ పరిమళయుక్తములు రుచ్యములు నగు పానీయములను వివిధ మద్యములను సేనాధికారులు, రాజబంధువులు, రాజసభ్యులు సేవించుచు, నర్తకీబృంద నృత్యవినోదముల యందును, మధురసంగీత సమారోహముల యందును గాలము నానందమయ మొనర్చుకొనుచుండిరి.

యువరాజు బ్రహ్మణ్యుడును, ఉత్తమవ్రతుడే అయినను, విధినిర్ణీతమైన కాబోలు, దేవాలయముల జరుగు బూజల శాలోనక, విలాస లాలసుడై పానగృహముల నుండి అనేకవర్ణములచే ధళధళలాడునవియు, వివిధ పరిమళములచే ఘుమఘుమలాడుచున్నవియు, జక్కనిరుచులచే నోరూరించునవియు, మధురమత్తతచే నానందమును గల్గించునవియు

నగు నా మద్యములం దన భవనమునకు దెప్పించుకొని యిష్ట
జనముల గలసి యవి సేవించు చుండెను. రాజకుల మర్యాద
లను మీఱి యాతడు భ్రష్టబుద్ధి యయ్యెను.

ఒకనాడు యువరాజు దేవవర్మ తీక్ష్ణమైన మద్యమును
సేవించి యతిమత్తతతో లోకమునుమఱచి, రెండుత్తమాశ్వ
ముల బూన్చిన తన విహారరథ మెక్కి సూతుని వెనుక
నుండుమని తానే రథము నడపుచు విహారాయత్తచిత్తుడై
కన్నుమిన్నుల గానని మహావేగమున విజయవాటికా వీథుల
బోసాగినాడు. అంగరక్షకులు లేరు. త్రోవలందు జన
సమ్మర్దమును సర్దునాశ్వికులు ముందులేరు. సూతుడు వెనుక
నుండి "భద్రము మహాప్రభూ! భద్రము మహాప్రభూ!"
యని యరచినను దేవవర్మ చెవి కెక్కుటలేదు.

దేవవర్మ యట్టహాసముచేయుచు, ప్రజలు భీతచిత్తులై
హాహాకారములు సేయుచు బారిపోవుచుండ, మత్తుతో
మఱియు నుప్పొంగి, కశచే జుఱుక్కుమని యశ్వములకు
రెండాఘాతము లంటించెను. ఆయుత్తమాశ్వము లదలించుట
యేని సహింపనివి. ఆ కులీనములు క్రోధముచే గట్టుతప్పి
మహావేగమున బరుగిడజొచ్చెను. ఆ వేగమున కింకను
బొంగి, "ఇంకను వేగ మింకను వేగ" మని ఆ యువరా
జరవ జొచ్చెను.

రాజకుమారుని రథము పోవు వీథిలో పూంగీరాష్ట్ర
సంజాతమైన పెద్దజాతి యావు తనవత్సమునుగలసి ఆలమంద
లతో గూడి నగరబాహ్య దేశమున బచ్చికబీళ్ళమేసి, తిరిగి

యజమాని యింటికి బోవుచుండెను. అందమైన యా కోడె దూడ తెల్లని కాంతులీనుచు గాళ్ళకు గట్టిన గజ్జెలు, మెడ నలంకరించిన చిఱుమువ్వలు మ్రోగుచుండ, గంతులిడుచు తల్లి కాళులసందున దూరుచు, జెంగున ముందు కుఱుకుచు ప్రక్కకురుకుచు దన చిన్నగంగడో లాడిపోవ దల్లితో నడుచుచుండెను.

కామధేను వంశమున బుట్టిన యా గోమాత మృదులమైన తన తేనెకన్నుల ప్రేమకాంతులు వెలిగిపోవ, ముట్టెతో దన వత్సమును బుణుకుచు. మందగమనమున నడచుచుండెను. ఇంతలో మహాప్రళయమువలె రాజకుమారుని రథ మా వీథిబడినది. ప్రజల గగ్గోలు, పరుగులు, కొందరు పడి దొరలి ప్రాణములు దక్కించుకొనుట, ఇట్లా వీథియంతయు నల్లకల్లోలమై పోవుచుండెను.

వేయి పిడుగుల పాటువలె ఘర్ఘరారవములతో నా రథమువచ్చి మాయమైపోయెను. 'అంబా' యని ఆ కోడె దూడ యరచుచు నేల పడియున్నది. దాని యొడలంతయు రక్తము చిమ్ముకొని వచ్చుచుండెను. వీపును బొట్టయు దెగి మాంసపుగండలు వెలువడి యుండెను. 'అంభా' యని యా వరచుచు గన్నుల నీరుగార నా దూడచుట్టు దిరుగ దొడగినది. ఆ గోమాత తన శిశువు గాయములనుండి స్రవించు, రక్తస్రావము నాప యత్నించును. తన బిడ్డను ముట్టెతో బైకెత్తి యథాపూర్వముగ నడిపింపజూచును. 'అంభా' యని యరచును. తలయెత్తి రథముపోయిన

దిక్కు జూచును. తన చుట్టును, పడిపోయిన తన దూడ చుట్టును జేరిన జనసమూహమువైపు దీనదృష్టుల బరపును. ఆ నోరులేని సాధుజంతువు హృదయమున నేమో ప్రళయము వచ్చిపడినది. "నా బిడ్డ యిట్లు పడిపోయిన దేమి? నాబిడ్డను లేవనెత్తి మఱల నడిపించువారు లేరా" యన్నట్లు "అంబా అంబా" యని అరుచుచునే యున్నది.

ఆ దూడ యఱపు సంతకన్న నంతకన్న సన్నగిల జొచ్చినది. విలవిల కాళ్ళుతన్నుకొని, యా లేగ ప్రాణములు విడిచినది. గర్భనిర్భేద్యమగు మహారావము సలుపుచు నా గోపురంధ్రి యా లేగప్రక్కనే కూలబడిపోయినది.

౪

ఆనాటి సమారాధన లన్నియు నిర్వర్తించి, తానును భోజనాదికము గావించుకొని, యొక ముహూర్తము విశ్రమించి, తృతీయ యామాంతమున దాను నివసించుచున్న సామంతుని కోటలోని సభాభవనమున శ్రీవిష్ణుకుండిన మాధవవర్మ సార్వభౌముడు గొలువుదీరినాడు. సామంతులు నితర రాష్ట్రముల రాయబారులు పరివేష్టించి యున్నారు. వేద పారాయణ, ధర్మార్థ నిర్వచన, పురాణపఠన, కవిప్రశంస లయినపిదప గాయకులు పాడిరి. ఆటకత్తె లాడిరి. మహామంత్రి యేవియో రాజకీయ విషయములు సార్వభౌమునితో మనవిచేయుచుండిరి.

ఆ సమయమున సభాప్రాంగణ మంటపమునందు ధర్మ ఘంటిక "ఖంగు" "ఖంగు" మని మ్రోగ నారంభించెను. ఆ ధర్మఘంటికకుఁ గట్టిన రజ్జువు ధర్మ స్తంభము మీదనుండి, ప్రాకార కుడ్యము మీదనుండి, సభాభవన గోపురము ప్రక్కగ వ్రేలాడుచుండును. రాజోద్యోగు లెవరైన నన్యాయము చేసినచో, ధర్మమునకు గ్లాని వాటిల్లినపుడు తనకు ధర్మము దయచేయింపవలసినదని యెవరైనను ప్రభువునకు ఆ ఘంటారావముచే విన్నవించుకొనవచ్చును.

ఆ విన్నపమునకు గాలనియమము లేదు. రాత్రియైన బగలైనఁ బ్రభువు కొలువుదీరి యున్నను లేకపోయినను నా రాష్ట్ర ప్రభువులైనను, ఆతడు లేనిచో ఆ రాష్ట్ర రాజ ప్రతినిధియైనను వెంటనే యా విన్నప మందికొనుటకుగాను మాధవవర్మ మహారాజు ధర్మఘంటిక నిట్లు మ్రోగించుట కేర్పాటు చేసినాఁడు. తన సామంతులందరును దన వలెనే యావిధాన మవలంబింప వలయును. తాను ధర్మపాలన మున నప్రమత్తుఁడు. ఈ రీతిని బూర్వప్రభువు లనేకులు ధర్మపాలన జేయుచుండిరట.

నేడా ఘంటానినాద మొక్కసారిగ సభయంతట మారుమ్రోగగనే, సభాభవనము చిటుక్కున నిశ్శబ్దత వహించినది. ఘంట మ్రోగుచునే యున్నది. మాధవవర్మ మహారాజు సింహాసనమునుండి లేచినాడు. సభయంతయు లేచినది. సింహాసనవితర్దికా సోపానములనుండి దిగి, మహారాజు విసవిస నడచుచు సభాసింహద్వారము దాటి, ధర్మ

ఘంటికా మంటపముకడ నిల్చినాడు. "ధర్మమును నిలబెట్టు" మన్నట్లాఘంట మ్రోగుచుండెను. ఎత్తినతల దించి, మాధవవర్మ మహాప్రభువు గోపురముదిక్కునకు నడచినాడు. ప్రభువువెంట మహామంత్రి, ఆతని ననుసరించి సేనాపతులు, వారివెనుక రాయబారులు, మహారాజున కీవల నావల బంధితులు, వారికిటునటు సంగరక్షకులు, అందరివెనుక తక్కుంగల సభయంతయు నిలబడినది.

మహారాజు గోపురము దాటి భవన ముఖస్థలమునకు వచ్చెను. ఆ విశాల ప్రదేశమున వేలకువేలు ప్రజలు, స్త్రీలు, పురుషులు, వృద్ధులు, శిశువులు. కన్నులనీరునించుచు చేతులు జోడించి నిలచియున్నారు. ధర్మఘంటికా రజ్జువును లాగుచు నుత్తమకులజమైన గోవొకటి నిలచియున్నది. ఆగోవు వెనుక రక్తసిక్తాంగమైన కోడెదూడ శవమును మోయుచున్న ఒక గృహస్థు నిలచియున్నాడు. మహాప్రభు వట్లునిలుచుండి, "ఏమిది! గోమాతయే, త్రాటిని లాగుచుండుట! ఆ తల్లికేమి ధర్మహాని సంఘటిల్లినది? ఈ త్రాడు లాగ నా గోమాత కెవ్వరు నేర్పిరి?" అని ప్రశ్నపరంపరల బ్రజల నుద్దేశించి పలికినాడు.

అప్పుడొక పెద్ద ముందుకు వచ్చి, "ఆ త్రాటినిలాగ నీ గోమాత కెవరును నేర్పలేదు మహాప్రభూ! ఈ యావు ఇచ్చటకు వచ్చునని యేని మే మనుకొనలేదు. ఈదూడ రథముక్రింద బడి ప్రాణము కోల్పోయినది. ఈయావు పడిన బాధ వర్ణనాతీతము. ఇంతలో నాగోవుయజమాని వచ్చినాడు.

ఈ యూ వృత్తమజాతిజ యని రోదించినాడు. తన కోడె దూడ యుత్తమలక్షణ సమన్వితమట. దానిని దమకుటుంబము వారందరు అల్లారుముద్దుగ బెంచుకొనుచుండిరట. ఆయజమాని పడువేదనను మేము చూడలేకపోతిమి. ఆతడా దూడకళేబరము నెత్తికొని తనయింటికి దీసికొనిపోవుచు 'తల్లీ! నందినీ! రా, అమ్మా!' అని పిలచినాడు. కాని యాలోచనాధీనవలె కదలినదికా దీయావు. ఇంతలో నీ గోమాత్ర కోట కభిముఖియై రాసాగినది.

"ముందు నీ యావు, వెనుక నా దూడ శవమును మోయుచు నా యజమాని, అచ్చట జరిగిన దుస్సంఘటన జూడఁ జేరిన మేము, ఇటుల నా యావు దిరిగిన దిక్కునకు నడచుచు వెంటవచ్చితిమి. కోటగుమ్మము దాటి, అంతర్ద్వారము దాటి, యీ గోపురమునొద్ద నున్న ధర్మరజ్జువుకడకీ తల్లి వచ్చి దానిని గ్రహించి లాగ నారంభించినది. జరిగిన వృత్తాంతమిది మహాప్రభూ!" యని విన్నవించినాడు.

మహారా జాశ్చర్యమును సంభ్రమమును నందినాడు. ఇంతలో నాతని మోము గంభీరత దాల్చెను. "ఇదియే ధర్మసభ! ఇచ్చట ధర్మము సంస్థాపింపఁ బడుగాక!" యని మహారాజనెను.

"ధర్మమేవ జయతు, ధర్మమేవ జయతు" అని ప్రక్కనున్న పండితులు, దీప్తకంఠములతో పలికినారు. "ధర్మసంస్థాపనాదీక్షిత శ్రీవిష్ణుకుండిన మాధవవర్మ సార్వభౌమా! జయతు జయతు!" అని సభ్యులందరు జయవాక్యములు నిన

దించిరి. ప్రాడ్వివాకులు ముందునకు వచ్చి సాక్ష్యవిచారణ ప్రారంభించిరి. ఒక యర్థఘటికలో విచారణ పూర్తి యయినది.

యువరాజు దేవవర్మ 'దోషి' యని నిర్ధారింపబడి నది. మహాప్రభువు ధర్మజ్ఞులైన పండితులవైపు చూచినారు.

"యువరాజు దేవవర్మ యొనరించిన యీ తప్పిదము నకు మరణమే దండనము. ఈ గోమాత డెక్కలకు వాడి యంచులుగల యుక్కు డెక్కలను తగిలించి శ్రీ యువరాజుల వారిని బరుండబెట్టి, భూమిని పాతిన మేకులకు గట్టి, యీ గోమాతచే దొక్కించి మరణము నర్పించుటయే వానికి శిక్ష!" యని, పండితులు కరుణముగ మనవిచేసి, "తాము దయార్ద్రహృదయులు. యువరాజొనరించిన ఇది మొదటి తప్పిదము. వారికి మహాప్రభువు వేరొక శిక్షవిధించి, యీ యజమానికి దగు పరిహార మిప్పించుట రాజధర్మమును మించిన పరమధర్మమని మనవిచేయుచున్నాము" అని పండి తులు మౌనము వహించిరి.

"మహారాజా! యువమహారాజును క్షమించుటే పరమ ధర్మమని మే మందరమును దమకు మనవి చేయు చున్నా" మని అక్కడ జేరిన ప్రజ లందరు నేకకంఠమున నరచిరి.

సార్వభౌముడు చలించలేదు. "రేపు ఉదయము విష్ణుకుండిన వంశజుడు, దేవవర్మకు మరణశిక్ష పురబాహ్య స్థలమున విధింపబడును. ఇది మా ఆజ్ఞ! మహాదండనాయ

కులు మూా విధించిన ఈ శిక్ష దేవవర్మ తల్లిదండ్రుల సమక్ష మున నిర్వహింప మేము ఆనతి నిచ్చుచున్నాము'' అని గంభీర ధ్వనుల పలికి తలవంచుకొని, వెనుకకు తిరిగి, తిన్నగ నభ్యంతర మందిరములోనికి వెడలిపోయెను.

విజయవాటికా నగరమంతయు నా వార్త ప్రాకి పోయెను. ప్రజ లట్టుడికి పోయిరి.

※

దేవవర్మ నడుపుకొని పోయిన యా రథమట్లు వాయువేగమున పరుగిడుచుండ, యువరాజు పూర్ణముగ మత్తెక్కి ఆ రథముపైన పడిపోయినాడు. సూతుడశ్వహృద యము నెరిగిన ప్రజ్ఞావంతుడగుటచే, యువరాజొరిగిపోవగనె ముందున కురికి, యువరాజు చేతులనుండి జారిపోయిన పగ్గ ముల నందుకొని, తీయనిమాటల జెప్పుచు, గుఱ్ఱముల నను నయించుచు, అశ్వశాంతి మంత్రముపఠించి, వాని వీపులపైన దక్షిణహస్తతలముచే నిమిరినాడు. నురుగులు గ్రక్కుచున్న యాతురగములు రెండును భయముతీరి వేగముతగ్గించి, నెమ్మ దించి చివర కాగిపోయినవి.

సూతుడు వానిని పూర్తిగ సేదతీర్చి, వెనుకకు త్రిప్పి రథము కోటలోనికి గొనిపోయెను.

రాజకుమారుడు విడిదిచేసిన హర్మ్యము ముంగల నా రథ మాగగనె సర్వసేనాపతియు, మహాదండనాయకుడును ఇరువురు రక్షక భటులతో వచ్చి, రాజకుమారుని రథమునుండి

దింపి లోనికి గొనిపోయిరి. మహాదండనాయకుడు, మహా సేనాపతియు గత్తులు దూసియే యుండిరి.

ఆరాత్రి వారిరువురు యువరాజును ఆయనభవనము ననే బంధించి రాజాజ్ఞను బరిపాలించువారై యప్రమత్తత గావలికాచిరి.

రాజవైద్యుడు వచ్చి యువరాజునకు వైద్యోపచార ములు చేసినాడు. ఆ యుపచారములచే యువరాజునకు మత్తువీడి పూర్తిగ మెలకువ వచ్చినది. తాను బరుండిన పల్యంకముపై లేచి, కూర్చుండి, ఆ దాపున గత్తులుదూసి నిలుచుండిన మహాదండనాయకుని మహాసేనాధిపతిని నాశ్చ ర్యమున దిలకించుచు "ఏ... ఏ... ఏమిజరిగినది...జరిగినది ...జరిగినది? మహాసేనాధిపతీ! వైద్యులవారువచ్చి రెందుకు?" అని చేతులును, బెదవులును వడంక ప్రశ్నించినాడు.

రాజకుమారునికి మత్తు వదలిపోయినను, మధుపాన జనితనిస్సారము వీడలేదు. మఱల వైద్యుడు నీరసము వదలు టకు దేనిలో నొక కుప్పె నరగదీసి అది తమలపాకున కెత్తి మహారాజకుమారునకు సేవింప నిచ్చెను. మందు కంఠము దిగిన రాజకుమారునకు గొంచెముసత్తువవచ్చినట్లయి నది. తాను దన యభ్యంతరపానశాలయందు మధువు సేవించిన విషయము స్ఫుటాస్ఫుటముగ గోచరించినది.

రాజకుమారుడు: ఏమి జరిగినది మహాసేనాపతీ?

మహాసేనా: తాము రథము నెక్కి వీథులవెంట స్వారిచేయ నారంభించినారు.

రాజవైద్యుడు: తామే స్వయముగ గుల్మముల దోలినారు.

రాజకుమారుడు: అది నా క్షేమియును దెలియదు.

మహాసేనా: గుల్మము లవశములై పరుగిడసాగెను.

రాజకుమారుడు: అయ్యయ్యో! ఎంత తెలివితక్కువ పని! మహారాజు పరమశివారాధన సేయుచుండ నాబుద్ధి పెడదారినిబట్టి మధువు సేవించితిని. జైత్రోత్సవములదప్ప నెన్నడును నట్టి పని చేసి యెరుగను. మహాసేనాపతీ! నామూర్ఖత వలన నెవరికైన ప్రమాదము వాటిల్ల లేదుగదా?

మహాసేనా: ప్రమాదమే సంభవించినది ప్రభూ!

రాజకు: ఆ! ఏమిటా ప్రమాదము? ఎలాటి దా ప్రమాదము?

మహాదండ: ఒక యావుదూడ తమ రథము క్రిందబడి మరణించినది.

రాజకు: అయ్యయ్యో! ఎంతదోష మెంతదోషము!

రాజవై: ప్రభువులు కొంచెము శాంతింతురు గాక. తాము ధర్మనిర్వహణము సేయు సమయ మాసన్నమైనది.

రాజకు: నేనేమి ప్రాయశ్చిత్తము చేసికొన్న, ఆ దోషము శాంతించును? నేను పశువుకన్న నీచుడనై పోతిని. క్రూరమృగము లాహారమునకై ఇతర జంతువుల దినును. నేను రాక్షసుడనై నిష్కారణముగ గోవధ చేసినాను.

మహాసేనా: ప్రభూ! ఎన్నడు జరుగనివింత యేమన నాగోవు స్వయముగ వచ్చి ధర్మరజ్జువును లాగినది!

రాజకుమారుడు చప్పున మంచమునుండి లేచెను. "నే నెట్టి దండమునకైనను బాత్రుడను. నన్ను మహా రాజు కడకు గొనిపొండు. మహాప్రభువును ధర్మవిచారణ సేయుడని కోరవలసియున్నది.

మహాదండ: ప్రభూ! ధర్మవిచారణ జరిగినది. తమకు.....

రాజకు: ఆ! జరిగినదా! శుభము. శిక్షనందుకొను టకు త్వరపడుచున్నాను.

రాజవై: శాంతింపుడు ప్రభూ! తమకు విధింప బడిన శిక్ష యుదయమే నిర్వహింపబడును. సర్వప్రజాసమక్ష మున, తన సుతుని గోల్పోయిన యాగోవే తమకు శిక్ష విధించును.

మహాదం: గో సమక్షమున దాము నేర మొనరిం చుటచే మహారాజు, మహారాణులవారి సమక్షమున, నా గోవు తమకు దండన నిర్వహించును.

రాజకు: అయ్యయ్యో! నే జేసిన తప్పునకు నాయన గారును, అమ్మగారును గూడ బాధ నొందవలసి వచ్చినదే! దీనికి నివృత్తిలేదు. ఈ పాపమునకు మరణమే దండనము.

మహాసే: మహాప్రభూ! తమకు...తమకు...ఆ... ఆ దండనమే విధించినారు.

రాజకు: ధన్యోఽస్మి! ధన్యోఽస్మి!

ఆ మఱునా డుదయము నగరబాహ్యస్థలమున నగర వాసులును పరిసర గ్రామవాసులును వేనవేలు చేరిరి. అనే

కులు రాజభటులు విచ్చుగత్తులతో గావలి గాయుచుండిరి. ఇంతలో రాజకుమారుని దోడ్కొని రథముపై మహాసేనాపతియు, మహాదండనాయకుడును, ధర్మాధికారులును వచ్చినారు. ఒకవైపున గోవును, యజమానియు, సాక్ష్యము లిచ్చినవారును గలరు. కింకరులు కొందఱు గోవుడెక్కలకు బదునుగల యంచులున్న యుక్కుడెక్కల దొడుగుచుండిరి. మహారాజు విష్ణుకుండినమాధవవర్మయు, మహారాణియు రథమెక్కి వచ్చిరి.

మహారాణి వదనమున నెత్తురుచుక్క లేదు. ఆమె కన్నుల నీరు కారిపోవుచుండెను. చక్రవర్తి తన దేవేరిని జేయిపట్టి నడపించుకొనుచు వధ్యస్థలమునకు జేరినాడు. మహారాణిని జూచి ప్రజల కన్నుల శోకాశ్రువులు వరదలు కట్టసాగెను. రాజకుమారుడు కనకదుర్గాంబ గుడి మొగమై చేతులు జోడించి 'సర్వమంగళ మాంగళ్యే! శివే! సర్వార్థసాధకే! శరణ్యే! త్ర్యంబకే! దేవి! నారాయణి! నమోస్తుతే" అని ప్రార్థించుకొన్నాడు.

ఆ గోమాత బెదురుచూపులు చూచుచు దన డెక్కలకు నుక్కుడెక్కల దొడిగించుకొనినది. వేలకొలది జను లక్కడ జేరినను, గాఢనిశ్శబ్దత యా జనసమూహము నావరించినది. రాజకుమారుడు వధ్యస్థలమున బందుకొనినాడు. తలవరులు మహారాజకుమారుని త్రాళ్ళతో గట్టిగ గట్టి పెట్టిరి. మాధవవర్మ విష్ణుకుండిన మహారాజు మోము కైలాస శిఖరమువలె స్వచ్ఛమై, ధర్మకాంతులు ప్రసరించుచుండెను.

ఒక్కసారి మహారాజు చేయి నెత్తగనే కొమ్ము లూదిరి. వీరాంగములు ప్రయోగించినారు. భటులా ధేనువును రాజకుమారుని పైకి దోలినారు.

త్వరితగతి నా యావు రాజకుమారునికడకు నడచి వచ్చినది. ఒక్క క్షణము మోర నెత్తి చూచినది. మఱు క్షణము రాజకుమారుని జూచి తల వాల్చినది. 'అంబా' యని యరచుచు నా యావు కదలక అట్లే నిలిచిపోయినది.

ఆ గోవును రాజభటులు ముందుకు నెట్టినారు. అదలించుచు దోలినారు. ఆ గంగిగో విసుమంతయేని గదల లేదు. మఱల "నంబా" యని యరచినది. రాజకుమారు నొడలంతయు ముట్టెతో నాఘ్రాణించినది. ఆ గోమాత కన్నుల గిఱ్ఱున నీరు దిరిగినది. కంటినీటితో గోమాత నాలుక చాచి రాకొమరుని చేతులు, మోమును నాక జొచ్చినది. రాజభటులు గోవును మఱల గట్టిగ ద్రోసినారు. ఆవు వెనుకకు దిరిగి కోపపుజూపు చూచి, మెల్లగ దన యజమానుని యొద్దకు బోయినది. ప్రజలందరు హర్షనినాదములు, జయధ్వానములు సేయుచు "మహాప్రభూ! ధర్మసంస్థాపన మైనది. గోమాత దానిని పాలించినది. ధర్మమేవ జయతు! ధర్మమేవ జయతు!" యని యరచుట సాగించినారు.

గంభీరాననవిశ్చలుడై నిలుచున్న మహారాజుకన్నుల నీరు దిరిగినది. కదలక నిశ్చేష్టయై చేతలుమాని నిలుచున్న మహారాణి, "తల్లీ! కనకదుర్గా! నీవేనమ్మా! గోమా

తప్పు!'' అనుచు గుప్పున గూలిపోయినది. పరిచారిక లాతె కడకు బరుగిడివచ్చి మోమున నీరుచల్లి, పరిచర్య లొనరించుచుండిరి. గోవు యజమానియు గొందరు సాక్ష్య మిచ్చినవారును రాజకుమారు నొద్దకు బరుగిడి వచ్చి కట్లు విప్పివేసిరి.

అప్పుడు పరమేశ్వరుడు బంగారు వర్షము గురిపించి నాడని ప్రజలు చెప్పుకొనిరి.

ఆ గోవును మాధవవర్మ విష్ణుకుండినమహారాజు లక్ష పణములిచ్చి కొనెను. ఆ గోమాతను తన కులదైవముగ నెంచికొని వేంగీపురమునకు గొంపోయెను.

ఆ గోదేవి పదునైదువర్షములు జీవించి పరమపదించిన వెనుక మాధవవర్మ మహారాజులు గోపాదక్షేత్ర గోదావరీతీర మున దాని కగ్నిసంస్కార మొనర్చి, ధాన్యకటకపు బాల రాతితో నుత్తమ శిల్పిచే గోవిగ్రహము నొకదానిని విన్య సింప జేసినారు.

చక్కని దేవాలయ మొక్కటి గోపాదక్షేత్రమున నిర్మించినారు. అందావిగ్రహమును బ్రతిష్ఠించినారు. రాజ కుటుంబపు స్త్రీపురుషులందరు ప్రతివర్షమున నా గోమాతకు మహోత్సవములతో బూజలర్పించుచుందురు. ఆగోమాతకు బుట్టిన వత్సములన్నియు నా వంశమువారికి బూజనీయములు.

౬

విష్ణుకుండిన మహారాజకుమారి అంశుమతీబాల ఒక నాటి సాయంకాలము కోటిలింగాల క్షేత్రమునుండి తన

నౌకపై నెక్కి, గోపాదక్షేత్రమునకు వచ్చుచున్నది. రాజ నౌక రాజహంస స్వరూపమున విన్యసింపబడినది. పడవ వాండ్రు తెరచాపలను విప్పుటచే నానౌక రెక్కలను జాచి మానససరోవరమునందు చరించుచున్న రాజహంసవలె నిర్మల నీలప్రవాహయగు గౌతమీ కూలంకషపై తేలికొనుచు వేగ మున గోవూరు వైపునకు వచ్చుచుండెను. సూర్యదేవుడు నిరవద్య (నిడదవోలు) పురమువైపున దిగి పశ్చిమాకాశతల మున మాయమై పోయినాడు. కాశ్మీరకుంకుమవర్ణ దీధితు లాకాశ మెల్లెడలను గ్రమ్ముకొన్నవి.

'నీలవర్ణముగాని, రజనీగర్భాంతరిత కాలవర్ణముగాని, సంధ్యారుణరోచిస్సుగాని, ఏది యీ యాకాశమునకు సహజ వర్ణము! శతసహస్రశంఖప్రమాణదూరములుగల యీ నిరవధికాంబరంబున నెచటెచట నే వర్ణములు పొదివికొని యుండునో ఎవరు నిర్ణయింపగలరు? ఎంత విచిత్ర మీవర్ణ ముల మార్పు! మానగరదైవము చిత్రరథస్వామి నిరాలంబ మార్గానువర్తియై, తాను సృష్టించిన కాలములోనే, సర్వదా యానము చేయుచుండవలయును. సూర్యాస్తమయము, మరల సూర్యోదయము. నిత్యుడై కదలక యేకప్రదేశస్థు డైన సూర్యుడు కదలుచున్నట్లు కనబడుట ఎంత విచిత్రము!

'ఉత్తమబ్రాహ్మణక్షత్రియవంశము విష్ణుకుండిన వంశము. అయ్యది తనతో సమాప్తమైనది. దూరస్థులైన జ్ఞాతు లెవ్వరో యుండిరట. చిన్నచిన్న సామంతులై వారిని పేరిని

గొల్పుచుండిన విష్ణుకుండినగరవాసులైన యాజ్ఞాతు లేమాత్రమును బ్రజ్ఞ లేనివారట.' ఈవిధమున నాలోచించుకొనుచున్న అంశుమతిని 'ఏమమ్మా, భర్తృదారికా! ఏ మాలోచించుచుంటి' వని మాధవీలత రాజకుమారిని బ్రశ్నించెను.

'ఏమని చెప్పుదు మాధవీ! ఒకదానికొకటి పోల్చరాని రూపములు. ఒక ఘటిక నొక ఘటిక తరుముకొని వచ్చినట్లు, యాలోచనలు నాహృదయమును జొచ్చి వచ్చుచున్నవి.'

'ఆలోచనా మధ్యస్థుడై ఎవరో యొక యువకమూర్తి నీకు గోచరించుటలేదా!'

'ఓసి వెఱ్ఱిదానా! ఎవరే ఆ యువకమూర్తి? లోక మూర్తి సూర్యుడే నవ్యుడును వృద్ధుడును. ఈయనంతా కాశ మున పూర్వమేది? పశ్చిమమేది?'

'నారసింహ దేశికుల శుశ్రూష వేదాంతమార్గమున బట్టించుచున్నదా నిన్ను?'

'వెఱ్ఱిదానా! ఈ దేశకాలములందు బద్ధులగువారికి వేదాంతముకూడనా?'

'ఏమో! నీమాట లెప్పుడును నన్ను ముంచుకొని పోవునేగాని కాలు నిలువద్రొక్కుకొననీయవు.'

'గోదావరిలో మునిగి కొట్టుకొనిపోవుచున్నట్లుందును గాబోలు నేమి?'

రాజకుమారినావను వెంబడించి, పరివారమును రక్షకభటులును ఉన్న పడవ లెన్నియో వచ్చుచుండెను. పరిచారికాజన మున్నపడవ రాజకుమారి నౌకను వెన్నంటి యుండెను. ఆ నావనుండి జవ్వని ఒకతె మృదుమధుర కంఠమెత్తి పాడుచుండెను.

"గోదావరీమాత
కొండ లెన్నో గడచి
ఆ దారు లారేవు
లావనములను నడచి
ఈ క్షేత్రములమధ్య
ఈ నీరముల రథ్య
సాక్షాత్కరించినది
సర్వమంగళ రీతి
పాడవే గౌతమికి
ప్రణతు లొసగిన పాట.
గాఢరాగమ్ములో
కాకలీ స్వరముతో
పాడవే గౌతమికి
ప్రణతు లొసగినపాట
ఏ పర్వతోద్భవమొ
ఈ వాహినీ మాత
ఏ జడల విడివడెనో
ఏ సీమ పుణ్యమున

పాడవే గౌతమికి ప్రణతు లొసగే పాట!
ఏ చెలియ గూర్చుకొని
ఏ చెలిమి దలచుకొని
వడినడల చిరునడల
పయనించు కడలికై
పాడవే గౌతమికి ప్రణతు లొసగే పాట!

ఆ పాట నానందముతో వినుచున్న రాజకుమారి హృదయము హర్షముచే పులకరించినది. ఏవేవో దూరములు, ఏవేవో భావములు నపారములై యస్పష్టములై, యా బాలికను దేల్చుకొనిపోయినవి. గోదావరిలో స్నానములు, జపములును నాచరించువారికి గోదావరీమాత రహస్యము లుపదేశించునేమో? కొండ పుట్టినైన నది, కొండలను గూడ ఛేదించుకొని, యెన్ని సీమలు, దేశములు గడచి, 'రండు రం' డని సర్వకాలమును నాహ్వానము చేయు సముద్రునిలో లీనమైపోవుచున్నది. "భర్తృదారికా ఈ సాయంతనమంతయు మీయాలోచనలే మీకు. కాని నేను ప్రక్కనుంటి ననుమాట మరచిపోవుచున్నారా' యని రాజకుమారిని మాధవి ప్రశ్నించినది. ఆ మాటలకు అంశుమతీ కుమారి పకపక నవ్వినది.

చీకట్లు క్రమ్ముకొని వచ్చుచున్నవి. గోపూరింకను క్రోశపాద మాత్రము దూరమున్నది. గాలి మందగించుటచే నావికులు తెరచాపలను దింపివేసి తెడ్లనువేయ నారంభించిరి. అనుసరించుచున్న సైనికుల నౌకలలో బడవ

పాటలు ప్రారంభమై గోదావరిపై నెగురు జలపక్షుల కల కలారావములతో సమ్మిశ్రితము లగుచుండెను. ఇంతలో నెట నుండి తారసిల్లినవో పది పదునైదు పడవలు, రాజకుమారి పడవల కెదురై చుట్టి క్రమ్ముకొని వచ్చినవి. ఒక్కసారిగా బిడుగులు పడ్డట్లు రణఘణధ్వని ప్రారంభమైనది. 'కొట్టుము, పొడువు' డను కేకలు, పడవను బడవ తాకిన చప్పుడు! పరిచారికల యాక్రందనములు, గోదావరీగర్భము గగ్గోలై పోయినది.

రాజకుమారిక నావను నాలుగు పడవ లొక్కసారి చుట్టుముట్టినవి. ఎవరో ముష్కరులు పదిమంది యానౌక పై కురికిరి. 'ఏమిది! ఏమిది' యని రాజకుమారి విభ్రమము చెందుచుండగనే యా దుండగీంద్రు డంశుమతీ కుమారిని, మాధవిని నెత్తుకొని, ప్రక్కనున్న యొక పడవ లోనికి ఢాకినులవంటి యాడువాండ్ర చేతుల కందిచ్చిరి. రాజ కుమారీ మాధవీలతల నోళ్ళకు నా ఢాకినులు గుడ్డలు గ్రుక్కి కాలుసేతులు గట్టివైచి, నౌకాంతర్భాగములోనికి గొం పోయిరి. ఆ పడవ తన్ను మఱి మూడు పడవ లనుసరింప మహావేగముతో ధవళగిరిక్షేత్రము దెసకు బోదొడంగెను.

౭

శ్రీశైలపవిత్రప్రదేశంబులకు దక్షిణముననున్న చళుక్య రాష్ట్రము నేలు ప్రభువులు చాళుక్యులు. సాతవాహనులకు సామంతులై సాతవాహన మహారాజ్య మంతరించిన వెనుక చళుకరాష్ట్రప్రభువు లిక్ష్వాకులకు సామంతులైరి. ఇక్ష్వాకు

లతో వారు సంబంధ బాంధవ్యముల నెఱపుచుండిరి. పల్లవుల తోడను కండరూరు (గుంటూరు) ప్రభువులైన యానందుల తోడను, ధాన్యకటక ప్రభువులైన ధనికులతోడను, విష్ణుకుండిన నగరస్వాములైన విష్ణుకుండినులతోడను, వేంగీ రాష్ట్రాధిపతులైన సాలంకాయనులతోడను, క్రముక రాష్ట్ర ప్రభులైన బృహత్ఫలాయనులతోడను, పూంగీరాష్ట్రాధిపతులైన పూంగీయులతోడను, ఇక్ష్వాకులకు సామంతులై చాళుక్యులు వృద్ధిపొందుచుండిరి.

ఇక్ష్వాకుల రాజ్య మంతరించగనే పల్లవులు విజృంభించిరి. సామంతు లందఱును స్వతంత్రులైరి. చాళుక్యులును తమ స్వాతంత్ర్యమును ప్రకటించుకొను మహారాజ చిహ్నమగు 'భట్టారక' శబ్దమును వహించిరి. వారికిని పల్లవులకును యుద్ధములు సాగినవి. చివఱకు త్రినయన పల్లవమహారాజును చాళుక్యమహారాజు ఓడించెను. కాని యాతడు యుద్ధరంగమున వీరమరణము నందెను. చాళుక్య మహారాజ్ఞి వనవాసి కదంబుల యాడుపడుచు. ఆమె యప్పుడు నిండుచూలాలు. విష్ణుశర్మయను రాజపురోహితుడా మహారాణి సహగమనము సేయ నుద్యమింప దత్ప్రయత్నమును మాన్పించి, రహస్యముగ నామెను గొనిపోయి వాతాపినగరమున దన బంధుగుల యింట దాచెను. ఆమెకు చాళుక్య విష్ణువర్ధను డుద్భవించినాడు.

బాల్యమునుండియు విష్ణువర్ధనుఁడు వీర విక్రమ విహారుడై, విష్ణుశర్మ గుప్తముగా గొనితెచ్చిన రత్నభూషలను

మార్చి ధనము సేకరించుకొని, యీ కుంతల దేశమున వాతాపినగరము దనకు ముఖ్యనగరముగ నొనర్చుకొని, సైన్యముల సమకూర్చుకొని, నెమ్మదినెమ్మదిగా రాష్ట్రకూటుల రాజ్యమునుండి జయించిన యీ భూభాగమున చాళుక్య రాజ్యము నిర్మించినాడు. చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు పరమ బ్రహ్మణ్యుడై, విష్ణుభక్తుడై, వరాహలాంఛనమును గ్రహించినాడు. తనరాజ్యమును తూర్పు పడమరలకును, దక్షిణోత్తరములకు విస్తరింప జేయసాగెను. వాతాపి నగరమే యాయనకు రాజధానియాయెను. పల్లవ సామ్రాజ్యములోని భాగము లన్నింటిని నాతని వంశీయులు చాళుక్య రాజ్యములో గలుపుకొనసాగిరి.

చాళుక్యరాజ్య మంతకంతకు విస్తరించి ప్రథమ పులకేశి కాలమున, లాట, సౌరాష్ట్ర, అవంతి, అశ్మక, అపరాంత, కుంతల, ములకరాష్ట్రములు మొదలైన నన్నిటిని దనలో విలీనము గావించుకొని, మహాసామ్రాజ్య మైనది. రాష్ట్రకూటులు, వైదర్భులు, ఆంధ్రచోళులు, ఆంధ్రభోజులు, పులకేశిచక్రవర్తి పాదముల దమకిరీటముల సమర్పించినారు.

ప్రథమ పులకేశి దివంగతు డైనవెనుక చాళుక్య సామ్రాజ్యమున గొన్ని విపత్తులు సంభవించినను, సామ్రాజ్య బల మిసుమంతయు హీనము కాలేదు.

ప్రథమ పులకేశిమహారాజునకు మనుమడైన ద్వితీయ పులకేశి మహారాజును నాతనితమ్ము లిరువురును బాలకులై యున్నదినములలో, మంగళేశ మహాప్రభువు రాజప్రతినిధియై

రాజ్యమేలినప్పుడు చాళుక్య సామ్రాజ్యమున నెన్నియో కుట్రలు తలలెత్తినవి. మంగళేశుని యనంతరము ద్వితీయ పులకేశి వాతాపినగర సామ్రాజ్యసింహాసన మధిరోహించి, చాళుక్యసామ్రాజ్యరాష్ట్రములన్నియు తిరిగిజయించి, తన రాజ్యముపై దండెత్తివచ్చిన యార్యావర్త చక్రవర్తియైన హర్షసమ్రాట్టును వింధ్యారణ్య ప్రదేశములలో నోడించి, వెనుకకు దరిమివైచెను. తన విజయమునకై బుద్ధభగవానునర్చించుచు వ్యాఘ్రునదీగుహా సంఘారామములో (అజంతాలో) నొక నూతన గుహను నిర్మించి, సంఘారామ భిక్షులకు దానమిచ్చెను. తానర్పించిన గుహలో దనవిజయమును బ్రజ్ఞాపూర్ణులయిన చిత్రకారులచే విన్యసింప జేసెను. ఆ చిత్రమున పారసీక రాయబారులు వచ్చి మహారాజును సందర్శింపుచున్నట్లుగూడ విన్యసింపబడెను.

తూర్పుతీరమున జిన్న చిన్న రాజ్యములు ప్రబలియంతఃకలహములు మెండైనవి. కళింగనగరాంధ్రగాంగులు వేంగీనగర విష్ణుకుండినులు, కాంచీపుర పల్లవులు, దక్షిణ కోసలులు నొకరిపై నొకరు తలపడని సంవత్సరమే లేదు. ద్వితీయ పులకేశి యీయరాజకము నడచుటకు కళింగముపై దండువిడిసినాడు. పిష్టపురమున కళింగుల సామంతుల నోడించి, యా నగరమును స్వాధీనము చేసికొనెను.

అంతటితో నూరకొనక పులకేశి గాంగరాజధాని ధంతనగరము వఱకు బోయి గాంగులను దాసోహమ్మని

పించి, వారిచే గప్పములు గొని, బ్రాహ్మణు లనేకులకు భూరిదానములిచ్చి దానశాసనములు వేయించెను.

ఆ వెనుక పులకేశి మహాప్రభువు వేంగీపురముజొచ్చి, విష్ణుకుండిన మాధవవర్మ కొమరుడు మంచన భట్టారకునికడ వేంగీనగరమున కప్పముగొని తన సర్వసేనాపతులలో నుత్తముడగు పృథ్వీధృవ రాజేంద్రవర్మను ప్రతినిధిగా నుంచెను. పులకేశి పృథ్వీవల్లభ చక్రవర్తి చోళ, పాండ్య, గంగవాటి గాంగుల, వనవాసికదంబుల నోడించి సామంత సుంకములుగా ధనరాసులు గొనుచు వాతాపిచేరి అశ్వమేధ మొనరించెను. ఆ అశ్వముతో చిన్న తమ్ముడు విష్ణువర్ధన మహారాజు వెడలినాడు.

విష్ణువర్ధనుడు వనవాసినగరమున రాజప్రతినిధియై ప్రజలన్ని సౌఖ్యము లనుభవించుచు నానందించుచుండ జల్లని పాలనము సల్పి రాజ్యమేలుచుండెను. ఇంతలో తన ప్రియానుజుడు, విషమసిద్ధి, విష్ణువర్ధన ప్రభువును రాజధానీ నగరమునకు రావలయునని చక్రవర్తి యాహ్వానమంపినాడు. విష్ణువర్ధనుడు హుటాహుటి ప్రయాణమై సర్వకాలముల తన్ను అనుసరించియుండు కాలకంపనుని వెంటబెట్టుకొని వాతాపి నగరము వచ్చి చేరినాడు.

౭

"నీవుదక్క మాతృభూమి యైన యాంధ్రదేశమున శాంతిని నెలకొల్పు వారింకొకరు లేరు తమ్ముడా!" యని విష్ణువర్ధనుని భుజముపై తన దక్షిణ హస్తమునుంచి పుల

కేశి బల్కినాడు. తమ్ముని చూడగనె చక్రవర్తికి గన్ను లానందమున జిగురించును. తన పుత్రులకన్న జిన్నతమ్ముని నెక్కువప్రేమతో బెంచుకొన్నాడు చాళుక్య సమ్రాట్టు. అన్నగారి యడుగుజాడలనె పూజించు విష్ణువర్ధనుడు తన కిరువదివేల బలగ ముండిన జాలునని కాలకంపనుని వెంట బెట్టుకొని విజయయాత్రకై వెడలుచుండును.

"విష్ణువర్ధనా! పిష్టపురదుర్గము కొండపై నిర్మింప బడకపోయినను నభేద్యమగుగోట కావున నా నగరముననే నీవు రాజధానీనగరము సేసికొని యాంధ్ర సామ్రాజ్య మొకటి పునర్నిర్మాణము సేయుమని నిన్నాశీర్వదించు చున్నాను."

"మహాప్రభూ! పరమ మాహేశ్వరులైన మీ ఆజ్ఞయే నాకు శ్రీరామరక్షయు, మంత్రప్రసాదమును."

"తమ్ముడా! నీవు రూపమున జిన్నవాడ వయినను విక్రమమున, విజ్ఞానమున బెద్దవాడవు. నాయనా! నీ వేల నింతవఱకు వివాహము చేసికొన నిరాకరించినాడవో నా కేమాత్రమును రహస్యము గోచరింపలేదు. రాజన్యులు సురూపలై, యుత్తమగుణాన్వితలైన తమబాలికల నీకర్పింప నాకు బంపు రాయబారములు లెక్కింప నలవిగాదు గదా! నీ వన్నింటికి బెడమొగము బెట్టితివి. నీ యిష్టానిష్టము లన్నియు హృదయమునకు సంబంధించినవి. అందు నేనేమి జోక్యము గలుగ జేసికొనగలను!".

"అన్నయ్యగారూ! అస్పష్టమైనను దమయిచ్ఛను గ్రహించి, తదనుగుణవర్తినై ధన్యుడ నగుట నా పవిత్ర వ్రతము. వివాహము చేసికోనని నాకు ప్రతిజ్ఞ లేదు. హృదయమునందు దాగియున్న యొకానొక కారణముచే నా వివాహ మింతవరకును పొసగుటకు వీలులేకపోయినది. హృదయగతమగు ఆ వ్రత మేనాటికి సఫలమగునో ఆనాడు నా పాణిగ్రహణ మహోత్సవము తామే పెద్దలై జరిపింప సంభవింప గలదు. అంతవరకును నన్ను క్షమింపుడని మాత్రము వేడుకొను చున్నాను."

పాదముల కెఱగిన తమ్ముని సార్వభౌముఁడు భుజముల బట్టి లేవనెత్తి గాటముగ గవుగలించుకొనెను.

"సత్వరమున విజయుడవై నాకు వార్త పంపుము విష్ణువర్ధనా!" అని పులకేశి తమ్ముని కన్నులలోనికి దీక్ష్ణమైన చూపులు వరపి, మందహాసవదనుఁడై యాశీర్వదించెను.

విష్ణువర్ధనుడు సైన్యముల నడుపుకొనుచు బూర్వ దిశాభిముఖుడై యాత్ర సాగించినాడు.

మధ్యదుర్గ గ్రామమువీడి, యాంధ్రమహా దేశము పలు తావులనుండి వేగుల రప్పించుకొనుచు, నచ్చటచ్చట స్కంధావారముల నిర్మింపించి, సైన్యముల నిలుపుచు బ్రయాణమున వేగము తగ్గింపకయు, సైన్యముల నలసట నొందింపకయు నాతడు జైత్రయాత్ర సాగించుచుండెను.

వేంగీరాష్ట్ర పశ్చిమారణ్యముల జొచ్చి విష్ణువర్ధనుడు తన సైన్యము నుత్తరదిక్కునకు మరలించినాడు. పిష్టపుర

మును దిరిగి యాక్రమించుకొనిన గాంగులు విష్ణువర్ధనుడు వేంగీనగరముపై పోవుచున్నాడని నమ్మిరి. వారట్లు నమ్ముటకే యా యువప్రభువు కాలకంపను నాలోచన పెడచెవిని బెట్టి, వేంగీనగరమునకే తనసైన్యముల నడిపించుకొని పోవుచున్నట్లే నటించినాడు. చాళుక్యసైన్యములు ప్రప్రథమముననే వేంగీనగరమును ముట్టడించినచో శాంతచిత్తుడును దుర్బలుడును నగు విష్ణుకుండిన మహారాజు త్వరలో లోబడునని పిష్టపురముననుండిన గాంగులును, గాంచీపురముననుండిన పల్లవులును అనుకొనిరి. వేంగీపురమున విష్ణువర్ధనుడు నిలిచియున్నచో వారందరు ముట్టడింతురేమో యన్నభయము కాలకంపనునికి గలిగినది. ఆభావ మా యువరాజు గ్రహింపక పోలేదు. కాని యాతడు తన రహస్యాలోచనల నేరికిని దెలియనీయడు. కాలకంపనుడును సర్వసైన్యములును గూడ విష్ణువర్ధనుడు వేంగీపురాభిముఖుం డయ్యెననియే తలంచిరి. ఇప్పుడు చటుక్కున నా మహారాజు తనసైన్యముల నుత్తరపు దిక్కునకు ద్రిప్పి కీకారణ్యములమధ్య నడిపించుకొని పోవునప్పుడు కాలకంపనునికి విష్ణువర్ధనుని హృదయ మర్థమైనది.

ఉన్నట్లుండి యొకరాత్రి చాళుక్య సైన్యములు పట్టిసమున కెదురుగనున్న తాళ్ళగ్రామము చేరుకొన్నవి. ఆ యుదయమే నిశితబుద్ధిగల చాళుక్యచరులు గొందఱు గోదావరీతీరముననున్న కొన్ని గ్రామములలో నొకరికి తెలియకుండ మఱొకరికడ పడవలను తెప్పలను మాటలాడి యుంచి

నారు. ఆ నడికిరేయి పడవలు దెప్పలును దాళగ్రామము వైపు జేరినవి. అప్పుడే యచటికి విచ్చేసిన చాళుక్య సైన్యములు నిశ్శబ్దముగ నావలియొడ్డున జేరినవి.

ఆవలి రేవు చేరుటేమి చాళుక్యసైన్యములు సువేగమున దమ ప్రయాణములు సాగించినవి. గాంగుల సైన్యములన్నియు పిష్టపురమున లేవు. గోదావరీతీరము పొడవునను నా సైన్యములు కావలికాయుచుండెను. విష్ణువర్ధనుడు వేంగీపురమును బట్టుకొనిన వెనుక గోదావరిని దాటి, కళింగమును జేరకుండ జేయుటయే వారితలంపు. విష్ణువర్ధనుడు ప్రయాణమాపక, పోయిపోయి పిష్టపురమును ముట్టడించెను.

౭

పిష్టపుర నగరము చుట్టును మూడు మహాకుడ్యశ్రేణులున్నవి. ఉత్తుంగములైన నలుబదిరెండు గవను (బురుజు) లున్నవి. నగరము చుట్టును త్రవ్వని అగడ్తయై హేలానది ప్రవహించును. వర్షాకాలమునందు దప్ప ఇతర సమయములందీ నదిలో నీరుండకపోవుటచే బిష్టపుర ప్రాచీన మహారాజులైన మాఠరులును, వారి వెనుక సాలంకాయనులకు, విష్ణుకుండినులకును సామంతులైన రామకాశ్యపులును హేలానదికి (నేటి యేలేరు) ఆనకట్టలు గట్టి, పండ్రెండు నెలలును లోతుగా నీరుండునట్లు చేసిరి. ఈ నది కుపశాఖలు నగరమునందు బ్రవహించుచు నొక్కొక శ్రేణికి నగడ్తలుగా నేర్పడినవి. బాహ్యకుడ్యశ్రేణికన్న నెత్తైన మధ్యకుడ్యశ్రేణియు, నంతకన్నను నెత్తైయున్న యంతర్భిత్తికాశ్రేణియు నొకదాని

కొకటి కాపుగాయుచుండును. బాహ్యకుడ్య శ్రేణికి నలుబదిరెండు గవనులు, మధ్యకుడ్య శ్రేణికి ముప్పదియారు గవనులును, లోని కోటగోడకు బదునారు గవనులు గలవు. ఒక్కొక్క గవ నొక్కొక్క కోటవలె నిర్మింపబడినది. ప్రతి కుడ్యోపరిదేశమున నేనుగులు, రథములు కూడ బోగల మార్గములున్నవి. గవనులలో గోటగోడలపైన బృహత్పాషాణ పాతన యంత్రములు, (పెద్ద రాతిబండలను విసరుయంత్రములు) ప్రచండాగ్ని బాణముల విసరుయంత్రములున్నవి.

కుబ్జ విష్ణువర్ధన మహారాజు సైన్యములతో బిష్టపురమును ముట్టడించునప్పటికి గోటగోడలపై లక్షలకొలది ధనుర్ధరులైన వీరులు కిటకిటలాడుచుండిరి. మొదటిగోడపై విలుకాండ్రును, కాగిన నూనె పోయువారును, సూరేకారము గంధకముతో సిద్ధముచేసిన యగ్నిబాణముల నుపయోగించువారును అప్రమత్తులై యుండిరి. రెండవ గోడపైన శతఘ్నుల (నూరు వాడిగల కత్తులు పొదిగిన పెద్దదూలము) నుపయోగించు సైనికులు, సేనాధిపతి యాజ్ఞకై వేచియుండిరి. మూడవదియగు లోనిగోడపైన భయంకరమైన పాషాణ పాతన యంత్రములు, చిన్న చిన్న కొండలంత రాళ్ళనైనను క్రోశము, రెండు క్రోశముల దూరము విసరివైచుటకు నాయత్తముగ నున్నవి.

విష్ణువర్ధనుడు తన రెండులక్షల పదాతులను, పదివేల యాశ్వికులను, రెండువేల రథికులను అయిదువందల యేనుగులను గోటకు యోజన దూరమున జుట్టును వ్యూహము

తేర్పరచి, యింత దుర్భేద్యమగు కోటను సులభముగ బట్టు మార్గ మాలోచించుచు, నెక్కిన గుఱ్ఱమును దిగక, కాల కంపన మహారాజుతోడను, ఆయన కొమరుడగు జయనంది తోడను, పిట్టపిడుగగు బుద్ధవర్మతోడను పిష్టపురదుర్గమునకు చక్రబంధమల్లిన స్కంధావారముచుట్టును తిరుగుచుండెను.

ఎట్టి దుర్గమదుర్గమునైనను విష్ణువర్ధను డవలీలగ బట్టగలుగువాడు. నున్నని ప్రపాతములు గలిగి, యనేక కుడ్య సంరక్షితములై మహోన్నతములైన పర్వతములందలి కోటలనైన నా చాళుక్యుడు సుఖముగ బట్టుకొన గలుగు టచే 'విషమసిద్ధి' యను బిరుదమును సముపార్జించెను. విషమసిద్ధి చాళుక్యునెరిగిన వారెవ్వరును దిట్టములైనకోటలు తమ కున్నవనియు నా కోటలలో దలదాచుకొని, తమ్ము రక్షించుకొనవచ్చుననియు నిసుమంతయేని ధైర్యమువహించి యుండెడివారు కారు.

పులకేశివల్లభు డేబదివేల యేనుగులను నిరువదివేల శతఘ్నియంత్రములను, నొకలక్ష యగ్నిబాణ యంత్రములను బ్రయోగించి పిష్టపురదుర్గమును బట్టుకొనఁగలిగెనట. ఆ పులకేశి వాతాపినగరము చేరినప్పటినుండియు దానార్ణవ గాంగ యువరాజు, చాళుక్య సైన్యములు దక్షిణమునకు బోవగనె, పిష్టపురము తిరిగి పట్టుకొనెను. కోటి కర్షకపణములు వెచ్చించి మరల నాకోటను బాగుచేయించెను. పృథ్వీ మహారాజునకు "భట్టారక" నామము సమర్పించి, తనతోటి మహారాజని యాతని వేయివిధముల బొగడి, కళింగ

రాజ్యములోని కొన్ని విషయములను (భూభాగములు) గూడ నాతనికిధారాదత్త మొనర్చి పృథ్వీమహారాజు కొమరునకు దన చెల్లెలు జాహ్నవీకుమారినిచ్చి, వివాహము చేసి రామకాశ్య పులకును గాంగులకును గల సంబంధముల నెక్కువచేసెను. తనసైన్యము లనేకముల బృథ్వీమహారాజు సైన్యములతో గలిపి, పిష్టపురదుర్గమును మరియు దుర్గమము చేసెను.

కావున బృథ్వీమహారాజు తన కోటను ముట్టడించిన కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని సైన్యమును జూచి, పకపక నవ్వుకొనెను. అంతటి మహాసైన్యములతో వచ్చిన పులకేశి చాళుక్యుడు పదునైదు దినములకుగాని పిష్టపురమును పట్టలేకపోయినాడు. "ఈ మట్టగిడస పొట్టివాడు ఈ యీగ సైన్యముల దెచ్చి, యుక్కుగుండును తినదలచినాడు కాబోలు" నని తనకడ నున్న దానార్ణవసేనాపతి కుంభకర్ణునివంటి కుంభమిత్రునితో నవ్వుచు బలికెను.

పృథ్వీ : కుంభమిత్రా! కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు సూదులను బాణములుగ వేయునటకాదా!

కుంభ : మహాప్రభూ! సూదుల నెట్లు బాణములుగ వేయుదురు!

పృథ్వీ : నీవు ధనువున్నర పొడుగువాడవు. పొడగరుల మైన మేము నీకడ పొట్టివారముగ గన్పింతుము. నీ వుపయోగించు గద ఒక ముప్పాతిక ధనువు పొడవుగలది. నే నుపయోగించు గద నీదానికన్న చిన్నది. నీ జానెడంత మనిషి యెంతగద నుపయోగించును?

కుంభ : అలాగునా అండీ! బ్రేవెలెడంత గద నుప యోగింపవచ్చును.

పృథ్వీ : కావుననే కుబ్జ విష్ణువర్ధనుడు సూదులను బాణములుగ నుపయోగించునని వింటిని.

కుంభ : ఆ సూదు లెంతదూరము పోవునో మహా ప్రభూ!

పృథ్వీ : మూరెడు దూరము పోవును.

కుంభ : అయినచో ఆ మహారాజు వానినుపయో గింపనేల ?

పృథ్వీ : ఆతడు పిల్లవాడు గావున ఆటకై యవి యుపయోగించునఁట.

కుంభ : అంత చిన్నపిల్లవాడు యుద్ధమున కెట్లు వచ్చెను మహాప్రభూ!

ఈ రీతిగ పృథ్వీమహారాజు కుబ్జ విష్ణువర్ధనుని కుంభ మిత్రుని యెదుట హేళన చేసెను.

ఆవగింజంతమాత్రమె మెదడున్న కుంభమిత్రునకు ఆ అవహేళన మర్మము కాలేదు.

౧౦

పృథ్వీమహారాజునకు కుంభమిత్రునకు సంభాషణ కోట లోపలి గోడపై జరుగుచున్నప్పుడే, అశ్వారూఢులై కుబ్జవిష్ణు వర్ధనుడును, ఆయన ననుగమించిన కాలకంపన ప్రభువును, ఆతని కొమరుడు జయునందియు దమసైన్యముల వెనక నొక తోటలో నిలుచుండి యింకొక సంభాషణ నెరపుచుండిరి.

విష్ణువర్ధనుడు: కంపనప్రభూ! బలముచే నీకోటను పట్టుకొనవలెనన్నచో నన్నగా రుపయోగించిన బలము నంతను ఉపయోగించవలసి యుండును. మనసైన్యముతో నీ కోటను జయింప యత్నించుట, కొండద్రవ్వి నెత్తినెత్తుకొన జూచుటవంటిది.

కాలకంపనుడు: అగును, మహాప్రభూ! దీనికి దగు నుపాయమును దామే పన్నవలయును.

కుబ్జ: ఈ పృథ్వీమహారాజు కాలనేమివంటివాడు. జత్తులమారి, స్వామిద్రోహియు. ఈతనివలన నటు కళింగ రాజ్యమును, ఇటు విష్ణుకుండినరాజ్యమును రెండును మోస గింపబడినవి.

జయనంది: మహాప్రభూ! ఇంతవరకు నొక పెద్ద యుద్ధమైన చవిచూచి యెరుగను. మా చేతులు నిదుర పోవుచున్నవి. మాకు సెలవిండు. మూడు కోట గోడలు గలిగిన యీ త్రిపురమునకు మేము పురహరులమయ్యెదము.

కుబ్జ: త్వరపడకుమయ్యా! గుమ్మడికాయంత పండు నిచ్చి మ్రింగమందును, అపు డేమి సేతువు?

జయ: అది మెత్తనిపండా, గట్టిపండా మహాప్రభూ?

కుబ్జ: పండు మెత్తనిదగుటలోనను, గట్టి దగుట లోనను నేమున్నది?

జయ: మెత్తని దగుచో ముక్కలుచేసి మ్రింగ వచ్చును.

కుబ్జ: గట్టిదయినచో?

జయ : దానిని ముక్కలుగా కోసి, నమలి మ్రింగ వలయును.

కుబ్జ : కావున ముక్కలు చేయుట పండు ఎట్టిదైనను సమాన మన్నమాట!

జయ : చిత్తము.

కాల : కావున నీ కోటను బట్టుటకు, గోట సంరక్షకుని ఏకాగ్రతను జెదరగొట్ట వలెనని మహాప్రభువులు...

కుబ్జ : అదియే నా త్రిప్పికొట్టు తంత్రప్రయోగము. కోటబాహిరమునను్న మనపై శత్రువుల దృష్టి కేంద్రీకరింప బడియున్నది. మన మేమి పన్నాగములు పన్నినను, శత్రువులు దానికి ప్రతిని బన్నుచునేయుందురు. కావున, కోట లోపల నొక సంక్షోభమునకు వారి దృష్టిని మరల్పగల్గినచో వారి యేకాగ్రత ద్విముఖమగును. రెండు ముఖములున్న దానిని బహుముఖములుగా మార్చుట యతి సులభము.

జయ : లోన మన మెట్లు సంక్షోభమును సృజింప గలము మహారాజా!

కుబ్జ : ఓపిక పట్టుము.

ఆ రాత్రి చాళుక్యసైన్యము లన్నియు నప్రమత్తత తోనే మహారాజు నాజ్ఞ కొఱకు నెదురు చూచుచుండినవి.

నడికి రేయి య్యగుసప్పటికి బదివేల రెండెడ్ల బండ్లను ఎద్దులవిప్పివైచి ఒక్కొకబండి నెనిమిదిమంది వీరులచొప్పున లాగికొనుచు, సార్థయోజనము చుట్టుకొలతగల కోటచుట్టును

మూడు యోజనముల వృత్తముగా నాక్రమించిన చాళుక్య సైన్యములను కుబ్జవిష్ణువర్ధనుల యాజ్ఞగా జయనంది కొని వచ్చెను. ప్రతిబండిపైనను దిట్టములైనదూలముల నడ్డముగా నిలువుగా గట్టించినాడు జయనంది. చక్రములకు వాని వెడల్పునకు సరిపడు పొడుగుగల సన్నని గట్టి దూలములను గట్టించినాడు. ఇవన్నియు విమలసిద్ధి మహాప్రభువు నాజ్ఞలే! ఒక్కొక్కబండి క్రిందుగా నలుగురు విలుకాండ్రును, నెనిమిది మంది బండిని వెనుకనుండి త్రోయుటకును నుండుటకు మహాప్రభువు నాజ్ఞ.

ఈ బండ్ల వెనుక శిలాపాతనయంత్రములు, నగ్ని బాణయంత్రములు, శిలాచక్రయుక్తము లైనవి రథమువలె బోవుటకుగా సిద్ధము చేయబడినవి.

కోటలో నర్ధరాత్రి భేరీ నినదించిన గడియకు పురమధ్యమునఁ బెద్ద గగ్గోలు బయలుదేరెను. నిదుర గూరిన ప్రజలందరు నొక్కసారి మేల్కొనిరి. అటనట కొన్ని యిండ్లంటుకొని పోయినవి. హాహాకారములు మిన్నుముట్టెను. ఇంతలో శత్రువులు కోటలో బ్రవేశించిరను గందరగోళము నగరమంతయుఁ బ్రాకిపోయినది. కోట గోడలపై వచ్చటచ్చట 'శత్రువులు ప్రవేశించినారు, శత్రువులు ప్రవేశించినా' రను కేకలు రణభేరీనినాదములు నొక్కుమ్మడిగ నుద్భవించినవి. ఎక్కడేమి జరుగుచున్నదియు నేరికిని దెలియలేదు.

ఉన్నట్లుండి నగర పూర్వగోపుర మహాకవాటములు తెరచుకొనిపోయినవి. ఆ ద్వారమును శత్రువు లాక్రమించి

నారని అక్కడకు దొందరపాటుగ వచ్చిన పృథ్వీమహారాజు కనుగొని మఱల వేగమున వెనుకకు దానెక్కిన యశ్వమును బరుగెత్తించుచు రాజప్రాసాద గోపురము కడకు జేరెను. ఈ సంక్షోభమునకుఁ గారణ మేమైయుండునో యని తికమక పడుచు దన పట్టపుటేనుగు నెక్కబోవు పృథ్వీమహారాజునకు ఉపసేనాధిపతి తూర్పుద్వారము శత్రువుల వశమయ్యె నని మనవి చేసినాడు. కోటగోడలపైన అమర్చిన శతఘ్ని యంత్రాదికముల నుపయోగించుడని యాజ్ఞ నిడువారైన లేకపోయిరి. శత్రువుల వైపునుండి యంత్రము నుపయోగించు రంగురంగుల బాణసంచులు వచ్చి కోటగోడమీది సైనికులను ముట్టడించువారికి స్పష్టముగ జూపుచున్నవి.

తూర్పుద్వారమునుండి చాళుక్యసైనికులు తండోపతండములుగ కోటలోనికి గట్టుతెగిన ప్రవాహామువలె రాజొచ్చిరి. ఆ సైన్యమును నడుపుకొనుచు చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుఁడు నారాయణహస్త వినిర్ముక్త చక్రమువలె, తూర్పు గోపురద్వారములను మూటిసి దాటి నగరములోనికి వచ్చి పడెను. ఆతనితో సమముగ కేతనముధరించి అంగరక్షకదళాధిపతి బుద్ధవర్మ వచ్చుచుండెను. “కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు!” “కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు!” అను నినాదములు మిన్నుముట్టగనే యాతని వేగము నడ్డగించువారుగూడ నాయుధములు విడిచి, జోహారు లొనర్చిరి.

ఇంతలో నుత్తర గోరపురద్వాములు మూడును దెరచుకొని పోయినవి. అవియు చాళుక్యసైనికుల హస్త

గతములైనవి. ఆ ద్వారముల నుండి యేనుగుల నడుపు కొనుచు సేనాధిపతి కాలకంపనప్రభువు, లోనికి జొచ్చుకొని వచ్చినాడు.

యుద్ధప్రారంభమున గగ్గోలు బయలుదేరిన ప్రథమ క్షణములందు కోటగోడలమీది సైనికు లేమిచేయుటకును దోచక, ప్రమాన్పడిపోయినను, శత్రువులమీదికి వారంపు చాటులోనున్నను, లేకపోయినను నగ్నిబాణములు గండ శిలలు ప్రయోగింపసాగిరి.

చాళుక్యసైన్యములనుండి యెద్దులేని బండ్లు వానియం తటనవే నడుచుచు వచ్చుచున్నట్లు, వానిలో నుండు కాగడాల వెలుతురులో గోటగోడలమీది సైనికులకు గన్పడి ఈవిచిత్ర మేమని వారు చూచుచుండగనే వానికి నాతిదూరమున శిలలు నగ్నిబాణములు విసరివేయు యంత్రములు వచ్చుచుండెను.

నగరములో గగ్గో లెక్కువైనది. లోపలనుండియే చాళుక్యసైనికులు కోటగోడలపై వచ్చిపడుచుండిరి. చాళుక్య సైనికు లాక్రమించుకొన్న ప్రతి కుడ్యగోపురమునను రంగుల బాణసంచులు వెలుగ నారంభించినవి. ఎద్దులేని బండ్లు మఱియు దగ్గరకు వచ్చినవి. రాళ్ళగట్టిన నిచ్చెనత్రాళ్ళను యంత్రములద్వారా చాళుక్యసైనికులు కోటగోడలపైకి విసరి వైచిరి. పృథ్వీమహారాజు సైన్యములుగాని, కళింగసైన్య ములుగాని, కోటగోడలనుండి, యా వచ్చు బండ్లపైన నెన్ని యస్త్రప్రయోగములు చేసినను ప్రయోజనములేక పోయినది.

శత్రువులు పూర్తిగ నగరము నాక్రమించిరని నినాదములు బయలు వెడలినవి.

రాచకోటముందు నేనుగు నెక్కిన పృథ్వీమహారాజు చుట్టును చాళుక్యసైన్యములు క్రమ్ముకొన్నవి. తనయుత్తమ ధవళాజానేయము నెక్కి చాళుక్య విష్ణువర్ధను డెదుట ప్రత్యక్షమైనాడు. వచ్చుటయేమి, యా పిశాచపు బొట్టినా డింద్రుని వజ్రాయుధమువంటి బాణమును ప్రయోగించినాడు. అది దివ్వున వచ్చి, పృథ్వీమహారాజు కుడిభుజమున నాటుకొని పోయినది. ఇవి సూదులని హేళనచేసితినే యని అనుకొనుచు నా అంబారిపైననే ఆరాజు త్రెళ్లిపడిపోయినాడు. ఆతని సైన్యము లెక్కడివక్కడ చాళుక్య సైన్యములకు లోబడిపోయెను.

౧౧

పిష్టపురము వశమయిన వెనుక చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుడు ఆ నగరమంతయు మరల బాగుచేయించుకొనుటకును, కృత్రిమార్గములచే, ముట్టడిచే నష్టపడిన ప్రజలకు పరిహార మిప్పించుటకును, కాలకంపన ప్రభువునకు అనుమతి నిచ్చెను. తన సైనికులకు బహుమానము లిచ్చి, వారిని తృప్తిపరచెను.

ఒకనాడు విష్ణువర్ధనుడు ఆలోచనా మందిరమున సింహాసన మధివసించి యుండెను. అప్పుడు కాలకంపన ప్రభువును, జయనందియు సమీపించి "మహాప్రభూ! శత్రువుల చిత్తైకాగ్రతను ఎట్లు భేదించ గలిగినారో, నా కిప్పటికీ అర్థము గాలేదు" అని, వినయముగ ప్రశ్నించినారు.

విష్ణువర్ధనుడు నవ్వుచు జయనందితో, 'ఓయి వెఱ్ఱి వాడా! నేను వాతాపి నగరమునుండి బయలుదేరినప్పుడు పిష్టపురదుర్గ వ్యవహారము నేమియు నెఱుగక బయలుదేరితి ననుకొంటివా! అన్నగారు ఈ దుర్గమ దుర్గమును బట్టలేదా! అన్నగారి సేనాధిపతులకీ కోటసంగతి పూర్తిగా దెలియదా! ఈ దుర్గమునందున్న ప్రత్యంగుళ భాగమును, అందలి రహస్యము లన్నింటిని, మున్నే తెలిసికొంటిని. అన్నగారు బహు పరాక్రమముచే దీనిం గెలిచిరి. నేను గంభీర రహస్యోపాయముచే దీని సాధింపదలచితిని. వాతాపి నగరమునుండి సైన్యములతో యుద్ధయాత్ర సాగించుటకు మున్నే వేవురు జైన సన్యాసులు, నాలుగువేల భిక్షుకులు, రెండుమూడు వేల పల్లె ప్రజలు వచ్చిరి. ఒక వేయిమంది వర్తకులు, మూడువేల గుఱ్ఱముల గొని ఆశ్వికవణిజు లటుల వచ్చిరి. వివిధ వేషములతో బదివేలమంది దిట్టరులైన మనసైనికు లాయా వేషములతో నీ నగరమున వచ్చి చేరిరి. ఆటగాండ్రుగా దళవాయులు వచ్చిరి. తోలుబొమ్మల యాటకాండ్రుగా సేనాపతులు చేరిరి. శివదాసులుగా గూఢచారులు వచ్చియుండిరి. కొందరు విరోధుల సైనికుల మన పక్షమునకు ద్రిప్పివేసిరి. మన సైనికులు చాలమంది, పృథ్వీ మహారాజు సైన్యములో జేరవచ్చినట్లు వచ్చిరి. అన్నగారితో చేసిన యుద్ధములో బిష్టపుర సైన్యము లెన్నియో మడిసినవి గదా!

కాల: కావున లోపల లోటారము పైకి బటారముగ పిష్టపురము సిద్ధమైనదా మహారాజా ?

కుబ్జ: ఈ కోటను చేరవచ్చినవారును, ఒకరిమంత్రాంగ మింకొకరు ఎరుగకయే యిచ్చటకు వచ్చిరి. కాని, యిట వారు కలుసుకొనునట్లుపాయములు పన్ని పంపినాను.

కాలకంపన ప్రభువును వారి కుమారుడు జయనందియు పొందిన యాశ్చర్య మపారము.

అప్పుడు కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడు: "కంపనప్రభూ! ఒక పక్షము దినములు మన సైన్యములను విశ్రాంతి తీసుకొననిండు. ఈ రాష్ట్రప్రజలు విష్ణువర్ధన చాళుక్యు నుత్తమ పరిపాలన మెట్టిదో చవిచూచెదరుగాక" యని మందహాస వదనుడై పలికెను.

"ఈ లోన శత్రువులు బలమును కూడదీసికొనరా మహాప్రభూ ?"

"అటుల నగుటయే ఉత్తమముకాదా కంపనప్రభూ! యుద్ధనీతి ద్వివిధము. విగ్రహమున శత్రురాజుల నందరిని చీలదీసి వేరువేరుగా నొకరొకరిని నాశనము సేయు టొక విధానము. శత్రువులందరను నేకము గానిచ్చి, అప్పుడు వారిలో దలపడి శత్రుని శ్శేషము సల్పుట రెండవవిధానము!

"మొదటి విధానము సులభమును ఉత్తమము గాదా మహాప్రభూ!"

"నూతన రాజ్యము స్థాపించునాడు రెండవది మహోత్తమము. అట్లుకానిచో, శత్రుని శ్శేషము జరుగక, మరల

మఱల గుట్టలు తలయెత్తుచుండును. విడివిడిగా నోడిపోయిన శత్రువులు మన నందరము గలిసిన చో, విజయము మనదే యై యుండెడిదని యాలోచించుకొందురు. రాజ్యమున సంక్షోభములు తప్పవు.''

కాలకంపనుడు తన ప్రభువు యుద్ధనీతికి నాశ్చర్య మందెను. ఆ మఱునాడు కుమార విష్ణువర్ధనప్రభువు నిండు పేరోలగంబున గొలువుదీర్చియుండ దీనవదనయగు నొక బాలిక సింహాసన వేదికాసోపానపాదపీఠము కడకు పరుగిడి వచ్చి సాష్టాంగముపడి 'దేవా! రక్షించుము! రక్షించుము!' అని యరచి, మూర్ఛపోయెను.

తమ కష్టముల నివేదించుకొనుటకు రాజదర్శనార్థ మెవరు రాదలచుకొన్నను వారికెట్టి యాటంక ముండ రాదని విష్ణువర్ధను నాజ్ఞ. కాలకంపనప్రభువు తన యాసనము నుండి దిగ్గున లేచి, యా బాలికకడకు బోయి, మోకరించి ''బాలిక మూర్ఛపోయినది, మహాప్రభూ!'' యని విన్నవించి వెంటనే పన్నీరము కొనిరండని దౌవారికుల కాజ్ఞ యిచ్చెను.

విష్ణువర్ధనుని చిన్నతనమునుండియు పెంచినవారిలో నొకడగు రాజవైద్యు డింతలో నచటకువచ్చి, యా బాలిక ననాయాసమున నెత్తుకొని, రాజసభామందిరమునకు వెనుక నున్న యాలోచనా మందిరమునకు గొంపోయి, యచట నొక మంచాసనముపై బరుండబెట్టి నాడి పరీక్ష సేయుచుండెను. వైద్యుని వెనుకనే విష్ణువర్ధనుడు కాలకంపనప్రభు

వును వచ్చిరి. పన్నీరులు గొని పరిచారికలును వచ్చి చేరిరి.

'మహాప్రభూ! బాలిక మూర్ఛపోయినది. అదిగో! యామెకు మెళుకువ వచ్చినది. ఒక కలికమును బెట్టెదను. అంతలో నీమెకు పూర్తిగ మెలకువవచ్చి యథాస్థితి నందు' నని ఆ వైద్యుడు విష్ణువర్ధనునితో విన్నవించుచు కలికము బెట్టెను. 'ఆ! ఆ!' యని యా బాలిక యొక్కసారిగా లేచి కూరుచున్నది.

'ఏమియూ భయములేదు. వరుండు మమ్మా! నేను వైద్యుడను వీరిరుగో మహాప్రభువులు. అదే వారు కాలకం పన ప్రభువులు. తేనెతో రంగరించిన యీమందు సేవించి స్వాస్థ్యమునంది యా వెనుక మహారాజుతో నీవు చెప్పకొను నది మనవి చేసికొమ్ము' అని యా వైద్యుడు చల్లని మాట లాడుచు ధైర్యము చెప్పెను.

'మూడు దినములనుండి తిండి లేకుండుటచే దలతిరిగి, మూర్ఛవచ్చినది మహాప్రభూ! అందుకు క్షంతవ్యను. రాజ కుమారి! మా రాజకుమారి! మహాప్రభూ!......' ఆమె కంఠము రుద్ధమై మాటలాడ లేకపోయినది. ఆమె కన్నుల జలజల నీరు ప్రవహించినది. విష్ణువర్ధను డా బాలికవైపు చూచుచు, 'మీ రాజకుమారిక ?' అని సాంత్వనముగ ప్రశ్నించినాడు.

'మహాప్రభూ! మా మహారాజకుమారి యీ యంతః పుర మందిరములలో నభ్యంతర కారాగారమునందు మూడు

దినములనుండి పస్తుపడియున్నది. ఆ పిశాచులు నన్ను పెట్టిన బాధలు—' ఆమె కన్నులనుండి మఱల బాష్ప ప్రవాహములు పొరలివచ్చినవి.

విష్ణువర్ధనుడు గంభీరస్వరమున 'కాలకంపన ప్రభూ! మీరు వెంటనేపోయి యీ దుష్టసంఘటన మేమో కనుగొని రండు. ఆ రాజకుమారికకు సకలోపచారములు చేయింపుడు. రాజవైద్యునివైపు తిరిగి 'వినయదీక్షితులవారూ! మీరును కంపనప్రభువు ననుసరించుడు. ఆ రాజకుమారికకు మీవైద్య మవసరముండునేమో యని నాకు దోచుచున్న'దని వచించినాడు.

'మహారాజా! నా కిప్పుడు సత్తువ వచ్చినది. ఈ పరిచారికల సహాయమున నేను మా రాజకుమారికడకు బోయిన తరువాత తమతో నన్నియు మనవిజేసికొందు'నని యా బాలిక మంచాసనము పైనుండి లేచినది. విష్ణువర్ధనుడు దయార్ద్రదృక్కుల నామెపై బరపుచు, 'అటులనే పోయి రమ్ము' అని యామె కానతి యిచ్చినాడు. పరిచారికల సహాయ మక్కర లేకయే యా బాలిక లేచి విష్ణువర్ధనునకు నమస్కరించి, యభ్యంతరమందిరములలోనికి వెడలిపోయినది.

విష్ణువర్ధను డొక్కడు అచటనున్న సుఖాసనముపై నధివసించినాడు. 'ఎవరీ రాజకుమారి! పరిచారికలకన్న నికృష్టముగా జూచి, యామెను బంధించిన మహాపాపి యెవడు? ఒక్కొక్కప్పుడు మానవుడు నరపిశాచియే యగును. మనుష్యుని కాంతు లనంతములు. మానవధర్మమునకై, పురు

ర్థ సాధనమునకై, తమ జీవితములు సమర్పించు మానవు లేపాటి గలరు! దురాశాపిశాచగ్రస్తుడైన మనుష్యుడు హీనాతిహీనముగ సంచరించును' అని యాలోచించు కొనుచు నా బాలిక స్థితి యెట్లున్నదో తెలిసికొనుటకై తొందర పడుచుండెను.

ఇంతలో రాజవైద్యుడును, కాలకంపన ప్రభువును వచ్చుటకు విచ్చేసినారు.

వైద్యుడు : మహారాజా! ఆ బాలిక వేంగీపుర విష్ణు కుండిన మహారాజు నేకపుత్రిక. అంశుమత్యభిధాన. ఆమె జాతకమునందు గొన్ని గ్రహదోషముల బరిహరింప వారి రాజగురు వామెను మాఘస్నానవ్రతశీలను జేసెనట. ఆ రాకుమారి నాలుగు దినముల పూర్వమువఱకు గోవూరు నందు విడిదితీర్చి కాతటులో స్నానవ్రతమును సంపూర్ణము సేయుచుండినది. ఆ సాయంకాలము కోటిలింగాల క్షేత్రమున నున్న సర్వబ్రాహ్మణ్యమునకు వివిధదానము లర్పించి, తిరిగి, తన రాజనౌకపై గోవూరు జేరబోవు సమయమున నామెను, చెలియైన నీ బాలికను ఎత్తుకొని, యిచ్చటకు దెచ్చి, రాజాంతఃపురాంతర కారాగారమున బంధించిరట!

విష్ణు: ఎవరా నరరూప పిశాచరులు? కంపనప్రభూ! మీ రీ విషయమంతయు నామూలాగ్రముగ విచారించి, యా దుర్మార్గు లెవరో కనుంగొనుడు.

కాలకంప: మహాప్రభూ! ఆ బాలికను గొనివచ్చిన నీచులు కాళింగులే! నే నప్పుడే యారాణీవాస పరిచారకు

లను తీవ్రముగ ప్రశ్నించితిని. గాంగులకు విష్ణుకుండిన రాజ్యము నంతను గబళింపవలెనను దురాశ గలిగినది.

విష్ణు: ఆ దురాశ యీనాటిది కాదుగదా!

కాల: విష్ణుకుండిన మహారాజున కీమె యొక్కతయే సంతానము. ఈ బాలికను వివాహమాడినచో నల్లుడైన కళింగునకు ఆంధ్రసామ్రాజ్య మంతయు దత్తమగును గదా!

విష్ణు: అయినచో రాకుమారి హస్తమును కళింగ నగర మహారాజర్థించి యుండవచ్చునుగదా!

కాల: ఈ రాకుమారి కళింగ యువరాజు చిత్రము చూచి తన కా యువకుడు తగిన వరుడు గాడని నిస్సంశయముగ దెలిపివైచెనట.

రాజవైద్యు: అదే కారణము మహాప్రభూ! తన్ను వరించదని యెప్పుడు నిర్ధారితమయ్యెనో, కళింగ యువరాజప్పుడే యీ బాలికను దస్కరించి కొనిపోయి, బలాత్కరించి వివాహము చేసికొన నిశ్చయించి, యీ దౌర్మార్గ్యమున కొడిగట్టినాడు.

విష్ణు: కాలకంపన ప్రభూ! విష్ణుకుండిన రాజకుమారి స్వస్థత నొందగనే, వారిని సగౌరవముగా గోపూరు కంపి వేయుడు. మూడు దినములలో మన సైన్యములు కళింగ నగరాభిముఖములై యజేయ్యములై జైత్రయాత్రను సాగించుగాక!

కాల: చిత్తము మహాప్రభూ!

౧౨

విష్ణువర్ధనుడు ప్రతియుషస్సునను దప్పక లేచి తన యుత్తమాశ్వము నధిరోహించి, కొన్ని గోరుతముల దవ్వు అశ్వయానము చేసి తిరిగివచ్చి, యోగాసనాదు లొనరించి, యావెనుక స్నానము సలిపి సంధ్యావందన మాచరించుకొనును. అపై నాతఁ డుద్యాన వనవిహారము సేయును. విష్టపుర మాతని హస్తగతమైన నాల్గవ నాడాతడు తన యలవాటు చొప్పున రాజోద్యానమున విహరించుచు, నా వనమధ్యస్థమైన కృత్రిమ సరోవర సోపానమున గూర్చుండి అలవోకగా నేదియో పాడుకొనుచుండెను. విష్ణువర్ధను డెంత వీరవిక్రముడో యాతని కంఠమంత మధురమై బాలుని కంఠమువలె పంచమ శృతు లీనుచుండును.

ఆరోగ్యము పూర్తిగ గోలుకొన్న అంశుమతీ రాజకుమారి నిత్యాభ్యస్తమైన యుదయకాల విహారమునకై అప్పుడొంటరిగ నా ప్రదేశమునకే విచ్చేసెను

ఎవరో యొక బాలుడు, చాళుక్య మహారాజు పరివారములోని వాడు, వనవిహారమునకై వచ్చి యానందమున బాడుకొనుచున్నాడని యాబాలిక యనుకొన్నది. ఆమె కదలక యచ్చటనే నిలుచుండి యా మనోహర గాంధర్వము నాలకించుచు నానందము ననుభవించుచుండెను.

ఏమి యా బాలుని భక్తిపారవశ్యము! ఎంత సుందరముగ నున్నాడు! ఈతని జూచినంతనే తన హృదయమేలనో యార్ద్రితనొందుచున్నదని తలపోయుచు నటనే నిలు

చున్నది. పాట ముగించుచునే విష్ణువర్ధనుడు తనసమీపమున నెవరో నిలుచుండిరని గ్రహించి యావైపునకు జూపులు పరపెను. అప్రతిమాన సౌందర్యవతియగు బాలిక యొకర్తె చట నిలుచుండు టాతడు చూచి, తాను కూరుచుండిన మెట్టుపైనుండి లేచి—

'ఎవరు మీరు? ఇచ్చటికి వచ్చినారు?' అని ప్రశ్నించినాడు.

'మీరెవరు? ఇది శుద్ధాంతోద్యానవనము. ఇందు పరపురుషు లెవ్వరు ప్రవేశింపరే' ఆమె యతడు బాలకు డనియే యెంచెను.

'రాణివాసము వా రెవ్వ రిచట లేరుగదా యని ధైర్యమున నిటకు వాహ్యాళికై వచ్చితిని'

'మీ మహారాజు రాణివాస మింకను రాలేదా?'

'మా మహారాజనగా?'

'మీరు చాళుక్య శ్రీవిష్ణువర్ధన మహారాజు పరివారములోని వారు కారా?'

'అవును! అవును! అయినను పరివారములోని వాడను కాను'

'అనిన?'

'అవును, పరివారములోని వాడనే కాని, గట్టిగ నాలోచించిన కానుకూడను'

'మీ మాటలు స్వవచనవ్యాఘాత దోషయుక్తములు'

'మరి – మరి – మరి నేను రాజబంధువుడను.'

'అదియా! అందుకనియా! మీరింత గజిబిజిపడినారు?'

'మీ రెవ్వరు? శ్రీగాంగరాణివాసమువారా? పర స్త్రీతో నిర్భయముగ మాట్లాడుచుంటిని, క్షంతవ్యుడను.'

'మీరు కాదు, మాటలు ప్రారంభించినది నేను. అయినను నేను గాంగరాణివాసపు బాలికను గాను. నేను – నేను – నేను శ్రీ విష్ణుకుండిన రాజకుమారిక చెలియను, శ్రీ విష్ణుకుండిన మహారాజులకు నేను సమీప బంధువను.'

'క్షమింపుడు. నే నెంతయో తప్పిద మొనరించితిని.'

'ఇందు దప్పేమి యున్నది? మీరును నేనును రాజ బంధువుల మైనను పరివారజనములోని వారము. మీ నామ ధేయము నాకు దెలియవచ్చునా?'

'నన్ను ప్రియదర్శి అని మీరు పిలువవచ్చును. మీ మహారాజకుమారి క్షేమముగ నున్నారా? సంపూర్ణారో గ్యము నందినారా?'

'వారు సంపూర్ణారోగ్యము నందినారు. మఱల గౌతమీస్నాన వ్రతమునకు దొందరగ బోవలయునట. ఈ యైదారు దినములు వారు వ్రతము మానివేయవలసి వచ్చినందుకు ప్రాయశ్చిత్తములు జరుపుకొనవలయునేమో! శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజ కుమారుల ప్రతాపముచే నరకము వంటి యీ కారాగారమునుండి మాకు విముక్తి ప్రసాదింప బడినది. ఆ మహారాజునకు మా రాకుమారి యెంతయు కృతజ్ఞురాలు.'

'మా మహారాజు కళింగనగరముపై జైత్రయాత్రకు పోవుచున్నాడు. మీ రాజకుమారిని సర్వ మర్యాదలతో గోపూరు పురమునకు గొనిపోవ నాజ్ఞ యిచ్చిరి.'

ఇంతలో దూరమునుండి 'మహారాజకుమారీ! మహారాజకుమారీ!' యని మాధవి కేకలు వినవచ్చినవి.

'ప్రభూ! ఇక సెలవు. మహారాజకుమారిని మాధవి కాబోలు పిలుచుచున్నది. నన్ను కిరణవతి యని మీరు పిలువవచ్చును' అని అంశుమతి చిరునవ్వునవ్వుచు 'మీకు నాయీడు ఉండునని అనుకొందును, భగవంతుడు మీ మహారాజును సర్వవిధముల రక్షించుగాక!' అనుచు నంశుమతి విసవిస నడిచిపోయినది.

ఓహో! ఏమి యీ బాలిక సౌందర్యము. జగన్మోహిని. విష్ణుకుండిన మహారాజునకు సామంతుడైన ప్రభువెవ్వరికో యీమె తనయయై యుండవచ్చును. ఏమి మధుర కంఠము! ఆమె మాటలు కోకిల పులుగు కువకువలువలె దేని యులు చెమరించినవి. తానింతవరకును స్త్రీల నెవ్వరి నిటుల పలుకరించి యుండలేదు ఈ బాలికకు వివాహమై యుండ నేరదు. అయినచో రాజకుమారికి సఖిగా నెట్లురాగలుగును!

అందరివలెనే యీ బాలయు దన్ను బాలకుడనుకొని నది. ఆమె యీడెంత యైయుండును! పదునేడు పదునెని మిది వర్షముల పదుచు ప్రాయము. ఈ బాలిక దన్ను బదు హానిమిది వత్సరముల బాలుడని యెంచినది కాబోలు, అని ఆ యువరాజు మనస్సు కొంచెము ఖిన్నమయ్యెను.

తన వంశమున నేరును బొట్టివారు ఉద్భవించ లేదట. తాను బూర్వజన్మమునం దే కుబ్జుని జూచి పరిహసించెనో యీ జన్మమున నిట్లుద్భవించినాడు. కాని తాను మరుగుజ్జు మాత్రము గాదు. బాలకునివలె గన్పించును. అయినను తన పూర్వకర్మము వలననో, భగవంతుని కృపవల్లనో సంభవించిన ఈ వామనత్వమున కీ పది సంవత్సరములనుండియు తనమనస్సు అప్పుడప్పుడు దుఃఖము నందుచు దన్ను గుజ్జువానిగ నెంచినవారి నెల్లరను ద్వేషించుచు నానాటికి గర్కశత్వమును దాల్చినది.

తనలోని క్రోధమునకు దానే భయపడి పోవువాడు. ఆక్రోధము తన్నే దహించివేయు ననుకొన్నాడు. లోకమసహ్య మయిపోయినది. లోకప్రఖ్యాతినంది, చతుస్సముద్రవేలాయిత మహాసామ్రాజ్యమును పాలించుచున్న పరమ బ్రహ్మణ్యుడైన తన అన్నగారు తన్నపరిమిత ప్రేమతో హృదయమునకు హత్తుకొని నప్పుడా ప్రేమ కరుణచే జనించిన దనుకొని తా నెంతయో బాధ నందినాడు. తన పెద్దతమ్మునికన్న జిన్నతమ్మునిపై నెక్కుడు ప్రేమగలుగుటకీ మరుగుజ్జుతనమె కారణమని యాతడు పొందిన వేదన వర్ణనాతీతమైపోయినది. అన్నగారు, చిన్నన్నగారు నిరువురు దనపై జూపు ప్రేమకుగారణము, జాలిగాదని యెన్నియో సారులు నిర్ధారితమైనను ఆ యనుమాన మప్పుడప్పుడు పీడించుచునే యున్నది.

కాని, యీ బాలిక, యీ పరమసుందరి, దివ్యగాత్ర తన కారీతి ప్రత్యక్షమైన మఱుక్షణమునుండి తన జీవితమున నేదియో అమృతశాంతి యలముకొన్నట్లయినది. ఏ సామంతుని కొమరితయో యీ బాలిక!

౧౩

గౌతమీ కార్తిక స్నానవ్రతమును సమాప్తము గావించి విష్ణుకుండిన రాజకుమారి అంశుమతి వేంగీపురము చేరుకొన్నది. స్నానవ్రత మాహాత్మ్యమో, మరియే కారణమో అంశుమతి గోవూరునుండి వచ్చిన నాటనుండియు నానందముచే గలకలలాడిపోవు చుండెను. ఆమె యెప్పుడును నేవియో పాటలు పాడుచునేయుండును. తా నేర్చిన నాట్యకళావైదుష్య మంతయు వెల్లివిరియ తా నాడును, చెలికత్తియల నాడించును. సన్నిహిత బాంధవియగు మాధవిచే నుషాబాల వేషము వేయించి, తా ననిరుద్ధుడై యవరోధజనము నెదుట నుషాపరిణయ నాటకమును ప్రదర్శించినది. ఉష యాంధ్రుల యాడుబడుచు. ఉషకు బడమటి నుండి యనిరుద్ధుడు వేంచేసినాడు! ఆమె తనలో నవ్వుకొన్నది. ఏమి తన కీ యానందము!

ఆనాటక మెంతయో రక్తిగట్టినది. మహారాణి తన కొమరిత నాట్య కౌశలమున కెంతయో పొంగిపోయినది. సంజ్ఞాదేవి హైహయుల యాడుబడుచు. కోనదేశాధిపతి యగు హైహయ మాధవవర్మ మహారాజు సూర్యోపాసకుడు. బిడ్డలకై సూర్యునారాధించి, కొమరితయగు సంజ్ఞాదేవిని,

కొమరు డాదిత్యవర్మను బడసెను. హైహయులు విష్ణుకుండినులును దగ్గఱి బంధువులు, సంజ్ఞాదేవి విష్ణుకుండిన యువమహారాజు మంచనభట్టారకుని కుద్వాహము గావింపబడి యువరాణి యయినది. నేను రాణి.

మహారాణి కొమరిత నంతఃపురమునకు గొనిపోయి తన మాంగళ్య మందిరమున గాశ్మీర దుకూలాంబర రత్న కంబళముపై నధివసించి, పయుధానముల నానుకొని, కొమరితను దగ్గఱగ గూర్చుండ బెట్టుకొన్నది.

'తల్లీ! మహారాజు నీ వివాహవిషయమున బెంగగొని యున్నారు. అనువైన సంబంధముల నన్నింటిని వలదంటివి. కళింగ గాంగులు, కాంచీపుర పల్లవులు, వాతాపి చాళుక్యులు బలవంతులై విష్ణుకుండిన వేంగీరాష్ట్రములకు శత్రువులై యీ రాజ్యమును హరింప గంకణము ధరించినారు' అని కొమరిత వైపు విచారము కుములుకొను తన మోమును తిప్పినది.

అమ్మగారూ! నాయనగారు ధీరశాంతులు. వారికి యుద్ధమున విముఖత్వము. వారు స్వధర్మప్రియులు. తాము చిత్రరథస్వామి భక్తులయ్యు, జైనులను, బౌద్ధులను, శైవులను, బూర్వమీమాంసకులను సమానప్రేమతో నాదరించుచున్నారు. వివిధ ధర్మావలంబములైన సంస్థలకెల్లను నెన్ని గ్రామములు ధనరాసులు దానము లీయలేదు!'

'అవును తల్లీ! వారు నీకొరకై తమ రాజ్యమునే దానమిచ్చుటకు సంసిద్ధులుగా నున్నారు గదా!'

'నేను బాలకుడనై పుట్టకపోవుట నాయనగారికి మఱియు నానందము సమకూర్చినది కాబోలు. ఆ యీ సంభాషణలలో వా రా భావమును వెల్లడించుచునే యున్నారు. కాని, నేను మాత్ర మెన్నియోమారులు పురుషుడను కాకపోతిననియు, విష్ణుకుండిన మహాసామ్రాజ్యమును సుస్థిరమొనర్పజాలక పోతిననియు దుఃఖించితిని. ఏమి రాజ్యములు, ఏమి రాజులు! కాకులవలె గ్రద్దలవలె సైన్యములు సమకూర్చుకొని యనిత్యమును గశ్మలము నగు కీర్తికై యొకరి తల నొకరు నఱుకుకొనుచు, నొకరి రాజ్య మొకరు హరించుచున్నారు.'

'అవును కన్నతల్లీ! నీవు బాలకుడవై పుట్టవలెనని వాంఛించిన ట్లీ నాటి నీ వేషమే నిదర్శనము. ఎంత చక్కగ నభినయించితివి. నాకు 'నీవు బాలకుడ వయియే జనించితివేమో' యని యొక నిమేషమాత్ర మనిపించినది. నీవన్నట్లు రాజ్యము లెప్పుడును పాపాకరములు. అహింసావ్రతమే ముక్తికి నిజమైన మార్గము. ఇతరులకు హాని చేయుటకన్న దన్నుదాను హింసించుకొని జినదేవలోకము నార్జించుట పరమధర్మ మన్నారు...'

'ఏమి టా మాటలు జననీ! నే నీ వారము దినములనుండియు నేకారణముననో ఆనందము నందుచు బొంగిపోవుచున్నాను. నా కీ పొడియారిన వేదాంతపు మాట లెందుకు? నా వివాహము విషయమై మాట్లాడుటకు దీసికొని వచ్చి

నారు. నే నొక పరమపురుషునికై యెన్ని యుగముల నుండియో యెదురుజూచుచున్నట్లుగ దోచెడిది. నేడు నా కా మహాభాగుడు పిష్టపురమున దర్శనమిచ్చినాడు. వాతాపి చాళుక్య సామంతులలో నొక ప్రభువు కుమారు డాతడు. పిష్టపుర రాణివాసపు టుద్యానమున నా వీరుని దర్శనమును హఠాత్తుగ బొందగలిగితిని.'

'ఏమిటి! కన్నతల్లీ! ఎవరిని దర్శించితి నంటివి!'

'నా చేయిని గ్రహించి, నన్ను లోకయాత్రలో దివ్యపథములకు గొనిపోగలిగిన నా నాయకుని సందర్శించితిని.

'అదేమి తల్లీ! ఒక సామాన్య సామంతుని నీవు వలచినావా! ప్రేమించినావా!'

'అవును అమ్మగారూ! అవును. అది ప్రేమయో, వలపో నాకు దెలియదు. ఆతనికి నే నా పవిత్రతమమున నే నా హృదయమును, నా సర్వస్వము నర్పించుకొంటిని. ఆయన సామాన్యుడగు సామంతుడైనను, చక్రవర్తియైనను నా కాతని స్థితితో నవసరము లేదు. ఆతడు చాళుక్య యువరాజైన విష్ణువర్ధన మహారాజుతో గలసి కళింగ గాంగ మహారాజులపై దాడి వెడలినాడు. నా హృదయ మాతని కర్పించితి నమ్మా.'

ఆ బాలిక మహారాణి కంఠమును బిగియార గౌగి లించి యామె హృదయమున దన మోము గాఢముగ నదిమి కొనుచు 'అమ్మా నా కే మహారాజును, చక్రవర్తియు వలదు. నా కేడుగడయైన యా ప్రియదర్శి నిర్వక్ర పరా

నారు. నే నొక పరమపురుషునికై యెన్ని యుగముల నుండియో యెదురుజూచుచున్నట్లుగ దోచెడిది. నేడు నా కా మహాభాగుడు పిష్టపురమున దర్శనమిచ్చినాడు. వాతాపి చాళుక్య సామంతులలో నొకప్రభువు కుమారు డాతడు. పిష్టపుర రాణివాసపు టుద్యానమున నా వీరుని దర్శనమును హఠాత్తుగ బొందగలిగితిని.'

'ఏమిటి? కన్నతల్లీ! ఎవరిని దర్శించితి నంటివి?'

'నా చేయిని గ్రహించి, నన్ను లోకయాత్రలో దివ్యపథములకు గొనిపోగలిగిననా నాయకుని సందర్శించితిని.

'అదేమి తల్లీ! ఒక సామాన్య సామంతుని నీవు వలచినావా! ప్రేమించినావా!'

'అవును అమ్మగారూ! అవును. అది ప్రేమయో, వలపో నాకు దెలియదు. ఆతనికి నే నా పవిత్రక్షణముననే నా హృదయమును, నా సర్వస్వము నర్పించుకొంటిని. ఆయన సామాన్యుడగు సామంతుడైనను, చక్రవర్తియైనను నా కాతని స్థితితో నవసరము లేదు. ఆతడు చాళుక్య యువరాజైన విష్ణువర్ధన మహారాజుతో గలసి కళింగ గాంగ మహారాజులపై దాడి వెడలినాడు. నా హృదయ మాతని కర్పించితి నమ్మా.'

ఆ బాలిక మహారాణి కంఠమును బిగియార గాగిలించి యామె హృదయమున దన మోము గాఢముగ నదిమికొనుచు 'అమ్మా నా కే మహారాజును, చక్రవర్తియు వలదు. నా కేడుగడయైన యా ప్రియదర్శి నిర్వక్ర పరా

క్రములని నా హృదయమున వెంటనే స్ఫురించినది' అని డగ్గుత్తిక పడ్డ మాటలతో నా బాలిక తన హృదయ రహస్యమును వెల్లడించెను.

మహారాణి నిరుత్తరయై యేమియు మాటాడనేరక తన కూతును హృదయమునకు గాఢముగ హత్తుకొన్నది. మఱునాడు నారసింహ భట్టుపండితులవారిని విష్ణుకుండిన మహారాజు తమయాలోచనా మందిరమునకు రప్పించుకొనిరి.

'గురుదేవా! ఈ నాటి కమ్మాయి హృదయ మార్ద్రిత నందినది. చాళుక్య యువమహారాజు ననుచరుడైన యొక సామంత యువకు నమ్మాయి వరించినదట. నా యాశలు భగ్నము లైన'వని దీనదృష్టుల జూచుచు మహారాజు పలికెను.

నారసింహభట్టు పండితు లాశ్చర్యము వెలిబుచ్చుచు 'ఇదేమి మహాప్రభూ! ఈ సంఘటన యెట్లు ఘటిల్లినది?

'అమ్మాయిని దుర్మార్గు లెత్తుకొనిపోవుట గోవూరు నందున్న తా మెఱుగుదురుగదా! వారు గాంగులై యుండవలెను. కళింగగాంగ యువరాజుపై నాకు బూర్తిగ నను మాన మున్నది. పిష్టపురమునుండి గాంగుల దరిమి, యా నగరమును చాళుక్య విష్ణువర్ధనమహారాజు స్వాధీన మొనర్చుకొన్నప్పుడు అమ్మాయిని చెఱ విడిపించిన కొలది దినములకు నామె చాళుక్య సామంతుడైన యువకు నొకని జూచినదట. ఆ ముహూర్తముననే యాతడే తనకు గాబోవు భర్త యని

నిర్ణయించుకొన్నదట. తాము దక్క యితరు లెవ్వరును మాకు సరియగు నాలోచన చెప్పువారు లేరు.'

'మహాప్రభూ! మీరు నన్ను ప్రశ్నించిన యీ సమయమే మిక్కిలి యుత్తమము. రాజకుమారికి ఆ యువకుడే భర్త యగును. ఆతడే భావి యాంధ్ర సమ్రాట్టు.

'చాళుక్య విష్ణువర్ధన యువమహారాజు కళింగాధిపులను బూర్ణముగ నోడించి వారినుండి ప్రాభృతము గైకొని యతివేగమున వేంగీరాష్ట్రముపై నెత్తివచ్చుచున్నాడట.'

'మహాప్రభూ! నేను మంత్రాంగముగ నాలోచించినను, జ్యోతిషపరముగ విచారించినను దమ రాజ్యములో యుద్ధము పొసగనేరదు. పులకేశి మహారాజు వచ్చినప్పుడును దాముదారితో యుద్ధము సేయరైరి. మిమ్మా ప్రభువు పదచ్యుతుని జేయలేదు, సరిగదా, మీ రాజ్యమును సుస్థిరము సేయుటయే తన తలంపనియు మీ సహాయార్థము మాత్రమే తాను తన సేనాపతియగు పృథ్వీరాజేంద్రవర్మ నిచ్చట నుంచితి ననియు దెలిపిరిగదా! ఆ భావమునకు నేడేమియు భంగము జరుగదు.'

'ఏ దెట్లు జరుగునో చిత్రరథస్వామియిచ్ఛ.'

౧౪

వేంగీనగర మూరుగోరుతముల పొడవును, నాలుగు గోరుతముల వెడల్పును గలిగిన మహానగరము. ఈ నగరమును నిర్మించినవారు సాలంకాయన ప్రభువులు. సాలం

కాయనులు శాతవాహనులలో నొక శాఖవారు. సాతవాహన శ్రీముఖ చక్రవర్తి, రాజబంధువగు శాన్హాసాలంకాయనుని ఆంధ్ర కళింగ రాజ్యపు టెల్లలకాపాడ, రాజప్రతినిధిగా నియమించి, గోదావరీతీరమున నొక దుర్గము నిర్మించుకొని, గోదావరీతీరము సంరక్షింప నాజ్ఞాపించెను.

గృధ్రవాడ విషయములో నాలుగు యోజనములు పొడవు, మూడు యోజనములు వెడల్పు కలిగిన మహాసరస్సొకటి పొంపారి యున్నది. ఆ సరస్సులో ననేక చిన్నచిన్న నదులు సంగమించుచున్నవి. వేయి జలశకుంత సంతానజాతులా కొలనులో నివసించుచు నిత్య కలకలారావ సంగీత మాలపించుచుండును. షోడశపత్రములు ద్వాత్రింశత్ పత్రములు, శతపత్రములు నగు కమలములును, రంగు రంగుల కలువ పూవులును ఆ సరస్సునకు అలంకారములై పరిమళములు వెదజల్లు చుండును.

ఆ కొలని పడమటి తీరమున పద్మానది సంగమించిన తీరభూమిని రెండు యోజనముల పొడవును, నొక యోజనము వెడల్పును గల నగరమును శాన్హాసాలంకాయనుడు నిర్మించినాడు.

సాలంకాయనుల కులదైవము చిత్రరథస్వామి. సాతవాహన సామ్రాజ్య మంతరించిన వెనుక యిక్ష్వాకులతో పాటు సాలంకాయనులు రాజ చిహ్నమైన 'భట్టారక' శబ్దమును వహించిరి.

విష్ణుకుండిన మంచనభట్టారక మహారాజు, కొమరిత అంశుమతి శత్రువుల బారినుండి తప్పించుకొని క్షేమముగ వేంగీపురము చేరినందులకు చిత్రరథస్వామిని స్వయముగ నర్చింప సకల సామంత సేనాధిప రాజోద్యోగి సహితముగ పాదచారియై దేవాలయమునకు బయలుదేరెను. సింహలాంఛిత విష్ణుకుండిన పతాక మెగురుచుండ, నా ధ్వజమును మోయుచు పట్టపుటేనుగు ముందునడువ, వందిమాగధులు, నా వెనుక వేత్రహస్తులు 'జయజయ' ధ్వానములు సలుపుచు బారులుతీర్చి నడుచుచుండిరి.

వారివెనుక గంగా గోదావరీ కృష్ణాజలములు గల స్వర్ణకుంభముల వహించిన ధవళవృషభముల నడిపించుచు, వేదమంత్రములు పఠించుచు బ్రాహ్మణులు నడుచుచుండిరి. వారి ననుసరించి, ముఖపతులు, దళపతులు, సేనాపతులు నడచుచుండిరి. సకల రత్నాలంకారయుక్తమైన సామ్రాజ్య శ్వేతచ్ఛత్రము పట్టి ఛత్రధారులు నడచుచుండ నా ఛత్రము క్రింద మహారాజు, రాజగురువుకై దండగొని, మదగజమువలె గంభీరయానమున నడచుచుండెను. మహారాజు వెనుక సామంతులును, రాజబంధువులును ననుగమించుచుండిరి. పూజాద్రవ్యములు గ్రహించి బ్రాహ్మణపుణ్యస్త్రీలు లావెనుక వచ్చుచుండిరి. ఎద్దులబండ్లు శతపత్రములు మోసికొనుచు వచ్చుచున్నవి.

మహారాణియు రాజకుమారి అంశుమతియు శిబికలపై బరిచారికాజనములు గొలిచిరా జిత్రరథస్వామి కొలువునకు

వెడలుచుండిరి. దేవాలయ ప్రాంగణము, ప్రదక్షిణపథము, కల్యాణమండపము, ముఖమండపము, గర్భాలయమును మనోహరాలంకారములతో ధగధగ వెలిగిపోవుచుండెను. నాగస్వర కాహళ, ముఖవీణ భేరీభాంకారాది మంగళవాద్యములు, దశదిశల నింపివేయుచున్నవి. ఒకవైపున నాట్యాంగనలు నాట్యకళావైదుష్యమును ప్రదర్శించుచుండిరి.

మూలవిరాట్టైన చిత్రరథస్వామి నవగ్రహ, అష్టదిక్పాలాది పరివార దేవతలతో ఛాయాసంజ్ఞాసమేతుడై యా దేవాలయమున వేంచేసియుండెను. క్షేత్రపాలకుడైన కొలని భట్టారకేశ్వరుని యుపదేవాలయ మామహాక్షేత్రము నందున్నది. ఒకచో గొందరు బ్రాహ్మణు లాదిత్య మంత్రమును జపించుచుండిరి.

దేవాలయమంతయు నొక మహారథమువలె నిర్మింప బడినది. ముఖమండపము ముందు నేనుగులంత పెద్దవియైన యేడు రాతిగుఱ్ఱములు గంభీర శిల్పాకృతిగలవి, ఆకాశమున నెగిరి పోవుచున్నట్లు విన్యసింప బడినవి. వాని దోలబోవుచున్నట్లు గరుడాకృతిని ననూరుడు ముఖమండప పురోభాగస్థము గు నొక చిరువేదికపై అధివసించి యున్నాడు.

చిత్రరథస్వామికి వైభవముగ బూజలు జరిగిపోయినవి. ఆ దినమున మహారాజు రాజబంధుల కందరకు విందు చేసినాడు. బ్రాహ్మణులకు షోడశోపచారములును షోడశ మహాదానములు సలిపినాడు. ఆ మహానగరమునం దుండు జినాలయ సంఘారామాదులలో, బౌద్ధ సంఘారామ చైత్యా

లలో జినదేవ బుద్ధదేవార్చనలు, భిక్షుక భక్తజన సమారాధనలు, సంఘారామములకు దానములు విష్ణుకుండిన మహారాజర్పించినాడు.

౧౫

ఆ సాయంకాలము చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు తనసైన్యములతో గోదావరిని దాటి, గోపాదక్షేత్రమున దండు విడిసి యున్నాడనియు కోసరాష్ట్రమునుండి హైహాయులాయువ రాజును సందర్శించి, సామంతప్రాభృతములను సమర్పించినారనియు, మంచనభట్టారక మహారాజునకు వార్త వచ్చినది. ఆ విష్ణుకుండినమహారాజు చాళుక్య యువరాజు రాకకు దమయానందము వెలిబుచ్చుచు, నగరమంతయు ప్రజలలంకరింపవలెనని యాజ్ఞ దయచేసినాడు. చిత్రరథస్వామి మహోత్సవముల కొఱకు బట్టణ మిదివరకే సుందరతరముగా నలంకరించుకొన్నారు నగర ప్రజలు.

ఆ మరునాటి యుదయముననే వేంగీపురమునకుత్తర గోపురముకడకు విష్ణువర్ధనుడు తనసైన్యముల నడిపించుకొని వచ్చెను. నగర బాహిరోద్యానముల సైన్యములకన్నింటికి శిబిరము లేర్పరుపబడినవి. యువమహారాజు నంగరక్షక బలముమాత్రము విష్ణువర్ధనునితో నగరము ప్రవేశించినది.

గోపురద్వారముకడనే విష్ణుకుండిన రాజ్యమహామంత్రి ఆదిత్యకీర్తియు, రాజగురువగు నారసింహభట్టులవారును, సర్వసేనాధిపతియగువిజయేంద్రగోపుడును, రాజోద్యోగులతో సామంతులతో నెదురొ్కని జయములు బలికినారు. బ్రాహ్మ

ణులు విష్ణువర్ధనునకు బూర్ణకుంభ మిచ్చినారు. లాసికలు చాళుక్యునకు నారతు లెత్తినారు. చాళుక్య యువమహా రాజునకు మహాక్రీడామందిరమును విడిదిగ నేర్పాటుచేసినారు. ఆ సాయంకాలము కోటలో, రాజసభామందిరములో విష్ణు వర్ధన యువమహారాజునకు మంచనభట్టారక మహారాజు స్వాగతమిచ్చి తన యర్ధసింహాసనమున గూర్చుండబెట్టు కొనినాడు.

'చాళుక్య యువమహారాజా! తమ యన్నగారు చాళుక్య చక్రవర్తి పృథ్వీవల్లభ పులకేశి మహారాజాధి రాజులును, తమ చిన్నన్నగారు ఘూర్జర మహారాజ జయ సింహ మహాప్రభువును క్షేమముగ నున్నారని తలంతును.'

'అన్నగార లిరువురును క్షేమము మహాప్రభూ! కళింగగాంగులు నాతో యుద్ధ మొనరింపకయే సామంత పాళృత మర్పించుట నాకు వింతగనే కన్పించినది. అయి నను జాగ్రత్తకొఱకు పిష్టపురమున నొక మహాసైన్యముతో నాకు పితృసమానుడగు కాలకంపన ప్రభువును నిల్పియే వచ్చినాను.'

'అవును మహాప్రభూ! కాళింగు లెప్పుడును దురాశ కలవారు. మా రాజ్యమునకును, వారి రాజ్యమునకును తీవ్రమైన పోరాట మెన్నండును లేదు. గోదావరీనది సరి హద్దుగ నేర్పరచుకొనుచు, నెన్ని యోపర్యాయములు వేంగీ రాజ్యమునకును, గళింగ రాజ్యమునకును సంధి జరుగుచుండె డిది. ఆ సంధిని భగ్నపరచినవా రెప్పుడును గాళింగులే; యువ

మహారాజా! మీరు మా వేంగీనగరమును దమ యావాస నగరముగ జేసికొనుడు. ఇచ్చటనుండియే తా మటు ఈశా న్యమున గళింగగాంగులను, దక్షిణమున పల్లవులను అడచి యుంచవచ్చును.'

'కృతజ్ఞుడను మహాప్రభూ! విష్ణుకుండిన సామంతులే కొందరు తిరుగుబాటులు చేయుచున్నారు. గృధ్రవాడ రాష్ట్రాధిపతి పల్లవ వంశీయుడు. తాను కాంచీపుర పల్లవ మహారాజునకును, నిటు తమకును గప్పము కట్టక, తాను భట్టారకశబ్దము వహించి, స్వాతంత్ర్యము ప్రకటించుకొన్నా డని వేగువచ్చినది. అట్టివారందరు తిరిగి తమకు గప్పము గట్టగలరు.'

ఈ విధముగ కుశల ప్రశ్నము లనేకములు జరిగినవి. ఆ వెనుక విష్ణువర్ధనునకు మహారాజు సగౌరవముగ వీడ్కో లిచ్చెను. ఆ రాత్రి విష్ణువర్ధనుడు తన విడిదియందొంటరిగ గూర్చుండి వివిధాలోచనములకు లోనయ్యెను. తాను విష్ణు కుండిన మహారాజుకడ గప్పము గైకొనుటయా, మాను టయా? తాను పిష్టపురమునా లేక విష్ణుకుండిన నగరమునా స్థిరనివాసము చేసికొనుట? పల్లవులకు బుద్ధిగరపుటకు దాను కాంచీపురమువఱకు బోవలయునా, లేదా? అప్పటి కైదు సంవత్సరములకు పూర్వము పల్లవులు, చోళులు, పాండ్యులు నందరును 'దాసోహ' మ్మని కప్పములు గట్టుకొన్నారు తన అన్నగారికి.

అన్నగారు 'తమ్ముడా! ఎప్పుడో యొకనాడు ఆంధ్ర మహాసామ్రాజ్య భాగమైన చళుక రాష్ట్రమునుండి వచ్చిన వారమే మనము. ఆంధ్రరాజులు పౌరుషవంతులు. వాతాపి నగరమునుండి ఆంధ్రరాజ్యములను లోబరుచుకొని యుండుట యెంతటి వీరుడైన వానికిని దుస్సాధ్య మగుచున్నది. పెద్దతమ్ముడు జయసింహ ప్రభువు ఘూర్జరమున సుస్థిరమగు రాజ్యమును నెలకొల్పియున్నాడు. నీవు తూర్పుతీరమున మూడవ చళుక్య రాజ్యమును స్థాపింపుమయ్యా! నీకు శ్రేయ మగును' అనుచు దన్నాశీర్వదించినారు. తా నట్టి రాజ్యమును నిర్మింపగలుగునా!

తనకు సరియైన సైన్యమున్నచో, నెదిరి యెట్టి దిట్టయైనను యుద్ధమున దా నసమాన విజయ మొందగలడని యాతని కెప్పుడును ధైర్యమే. తా నింతదనుక నన్నగారికి ప్రతినిధిగ మాత్రమున్నాడు. రాజప్రతినిధిగనుండి పాలించుట వేరు, స్వతంత్ర రాజ్యమును స్థాపించి పరిపాలించుట వేరు.

ఇంతలో నాతనికి బిష్టపుర రాజోద్యానమున గనబడిన బాలిక స్మృతికి వచ్చెను. ఆతడు పొట్టివాడై యెప్పుడును బాలకుడుగ గన్పించుటచే దన బంధుగులు తనయందు గనబరుచు బాలభావమువలన నాతని హృదయమున నాలోచన లెప్పుడును సుడిగుండములు తిరుగుచుండును. ఈ భావసంఘాతముల వలననే యొకరిద్దరనిన తప్ప మనుష్యులన్న నాతనికి బరమ జుగుప్స. ఇంక స్త్రీలన్న నాతనికి మరియు నేవము.

సాధారణ రాజకుమారులు పరిచర్యలన్నియు దాసీజనముల వలననే పొందుదురు. విలాసవతులును, నందకత్తె

లును నగు పరిచారికలా రాజకుమారుల కనుసన్నల మెలగు చుందురు. కాని విష్ణువర్ధనుడు శైశవమునందే తన్నుబెంచు దాదులను నిరసించువాడు. ఆడువారాతని కంట బడరా డదు. అట్లని యాతడు స్త్రీవిద్వేషియు గాడు.

ఇట్టి చిత్తవృత్తి గలిగిన విష్ణువర్ధను డెటుల పిష్టపుర మున నా బాలికను బలుకరింపగలిగినాడో యాతనికే ఆశ్చర్య మొదవినది. కళింగ జైత్రయాత్రా దినములలో, నప్పు డప్పుడా బాలిక యాతని మనఃపథమున ప్రత్యక్షమగుచుం డెడిది. ఆ భావము నాతడు వెంటనే సాలెగూటి దారము లను దులిపివేసినట్లు దులిపివేసుకొనువాడు. నేడు వేంగీపుర మునకు వచ్చుటచే గాబోలు తన యంతర్వృత్తియందట్లు చొచ్చుకొని యా బాలికనుగూర్చిన తలపులువచ్చుచున్నవి. ఆ బాలిక యిప్పు డేమి సేయుచుండును? రాజకుమారితో మంతనము సలుపుచుండును గాబోలు. మహారాజులకు మాత్రమే అనన్య సౌందర్యవతులగు బాలికలుద్భవింతురను కొన నక్కరలేదు. తక్కువలోతుగల సముద్రభాగములందే అనన్యమైన ముత్తెములు దొరకును.

ఏమిటికో యీ యాలోచనలు తనకు! తనకును నా బాలికకును నేమి సంబంధము? తూర్పుతీర రాజ్యములలో బలవత్తరము పల్లవ సామ్రాజ్యము. అది యెప్పటికప్పు డుప్పొంగుచు నుప్పెనవలె పైకెగయుచు, ప్రాంతీయరాజ్య ములపై విరుచుకొని పడుచుండును. పల్లవుల వలన నెన్ని

రాజ్యము లస్తమించి పోలేదు! త్రినయనపల్లవుడుగదా తన ముత్తాత తాతగారైన విజయాదిత్యునితో యుద్ధములు చేసి యనేక పర్యాయములోడి తుద కాతని జంపివేసెను. ఏమైనను బల్లవులు దండార్హులు. వారిని గాంచీపుర రాజ్యములోనే బంధించి వేయవలసి యున్నది. ఆతడొక నిట్టూరుపు విడిచినాడు.

౧౬

చాళుక్యవిష్ణువర్ధనుడు రాజోద్యానమున వివిధాలోచనల పాలయిన సమయముననె, అంశుమతీ కుమారి తన యంతఃపురసౌధోపరిభాగమునందు రత్నకంబళముపై నధివసించి దిండ్లనానుకొని, యా ఫాల్గుణ శుద్ధ దశమీచంద్రునవలోకించుచు, వెన్నెలలు చెట్లకొమ్మలపై ఆకులపై నృత్యము చేయుటగనుగొనుచు నాలోచనాధీన యైనది.

తండ్రిగారికి విష్ణువర్ధన మహారాజును జూడగనే మనస్సార్ద్రిత జెందినదట! ఈమహావిక్రముడు తన కల్లుడైనచో విష్ణుకుండిన చాళుక్య వంశ సంజాతులైన మహాపురుషులుద్భవించి లోకోత్తరమైన మహాంధ్ర సామ్రాజ్యము నిర్మింతురని యాశించుచుండిరట!

అందుకు దల్లిగారు 'ఒకనాడు యావదాంధ్ర సామ్రాజ్యము జగద్వైభవముగ నేలిన విష్ణుకుండిన వంశమునకు జివరికొమ్మగ నుద్భవించిన అంశుమతి యొక సాధారణ సామంతబాలుని పరిణయమాడుట తమ రాజవంశమునకు దీరని కళంక' మని పలికిరట.

ఈ సంభాషణ మంతయు దన యాంతరంగికురా లగు చేటిక యొార్తు తనకు నివేదించినది. ప్రత్యూషము నుండియు దా నానందముచే నుప్పొంగిపోయినది. ఏదియో శుభము తనకు సన్నిహిత మగుచున్నదని దినమంతయు దన కంత ర్యాణి బోధించినట్లయినది. చిత్రరథస్వామి పూజలో దివ్యతేజస్స్వరూపుడైన యా దేవుడు జాజ్వల్యమాన కాంతులు ప్రసరించుచు దనకు బ్రత్యక్షమైనట్లైనది. ఇంతలో జలిపిడుగువలె దన తల్లిదండ్రుల సంభాషణ తెలియవచ్చినది. ధర్మహృదయ యగు స్త్రీకి దనకు గారాని పురుషుని యందు మనస్సు లగ్నమగుటెట్లు!

'రాజకుమారీ! ఒక్కరు నేమి సేయుచున్నారమ్మా! పరిచారిక లెవ్వరు నుండరాదని యాజ్ఞ పెట్టితిరట' యనుచు చెలి మాధవీలత యచటకు వచ్చినది.

'మాధవీ! వచ్చితివా! పరిచారికల పొడిమాటలు నాకు విసువు గలిగించుచున్నవి. ఆకాశమును, జంద్రుడును మన కందిచ్చు భావములు నిశ్శబ్దములయ్యు మధురములు గదా!'

విష్ణువర్ధనమహారాజు మన మహాసభకు వచ్చినప్పటి వైభవమును జూచుటకు మీరు రాకపోతిరి!'

'అవును మాధవీ! విష్ణువర్ధనమహారాజుతో గలిసి యా బాలకుడు వచ్చునో రాడో! నా హృదయమంతయు నీకు సంపూర్ణముగ దెలిపికొనియుంటిని. నా హృదయ మిను

మంతయేని దెలియని తలిదండ్రులు నన్ను విష్ణువర్ధన మహా రాజున కీయ సంకల్పించినారట!'

'ఔనమ్మా ఔను. మనము గోవూరనుండివచ్చినది మొదలీవిషయమును గురించి యంతఃపురమునందు భాషించుచున్నారట. రాజుల రహస్యములన్నియు బరి చారికలకు దెలియకుండు టెట్లు! మహారాజున కీది గాటమగు గోర్కెగా బరిణమించినది. మహారాణియు దలయూపిరట. నారసింహభట్టులవారు, మహారాజుగారి యాలోచన లెస్స యనిరట. విష్ణువర్ధనమహారాజు మన నగరమునకు విచ్చేయు టయు నందుకు శుభశకునమట! కాని, వీరందరికి నొక పరమరహస్యము తెలియదు.'

'ఏమిటది?'

'అది నాకనుమాన మాత్రమునుమా రాజ కుమారీ! నే నది తమకు విన్నవించుట మంచిది కాదేమో యని సందేహించుచున్నాను.'

'మాధవీ! నీవును నేనును జిన్నతనము నుండియు నొక్కచో బెరిగినవారము. ఒక గురువునొద్ద విద్య నేర్చిన వారమును. ఒకచో బండుకొంటి మొకచోట నిదుర గూరి తిమి. నీకును నాకును మధ్య రహస్యము లెక్కడున్నవి!'

'అవునమ్మా అవును. కాని, యెంత స్నేహము సల్పినవారమైనను తమతమ ప్రణయవిషయముల నొకే మార్గమున నెట్లు సంచరించగలము! నాకు దెలిసిన విష యము నే ననుమానించుచున్న విషయమును నీ హృద

యమున నినుపముల్లువలె గ్రుచ్చుకొనునేమోయని భయము నందుచున్నాను.'

'ఆరహస్య మెప్పుడైననూ, నాకు గంటకమగునుగదా! ఈపూట దాని బారినుండి నీవు తప్పింతువు. రేపది వేఱొక మార్గమున నాకు ఎదురగును. నా ప్రాణమిత్రమ వగు నీ నోటినుండి యా మాటవిని యా బాధ నీసమక్షమున ననుభవించుటకు నాకు సుకరమగును'.

'ప్రాణసఖీ! ఈ రహస్యము నీకు బాధ గలిగించునది కాదు. దీని నంటివచ్చు పరిణామములు నీకు బాధాకరములు గావచ్చును. అదే నా యాలోచన. విష్ణువర్ధన మహారాజు చాల బొట్టివాడు. తాను చాళుక్య చక్రవర్తికి దమ్ముడగుటచే నే రాజకన్యయైన దన్ను వివాహమాడుటకు సమ్మతించునేగాని, ఇసుమంతయు దన్ను బ్రేమించబోదని భయము వారిని పీడించుచున్నదట. అందుకని ఆ మహారాజింతవరకును వివాహము చేసికొనుటకు నిరాకరించెనట. ఈ విషయము మన పరిచారికలలో గనకాంగి యనునది గ్రహించి నాకు జెప్పినది.

'ఈ విషయము దానికెట్లు తెలియవచ్చినది?'

పిష్టపురము విష్ణువర్ధనుని హస్తగతమైన రెండవ దినమున మన పరిచారిక లందరును గోపూరునుండి పిష్టపురమునకు వచ్చిరిగదా!

'అవును.'

'ఆ వచ్చినవారిలో గనకాంగియు నున్నది. విష్ణువర్ధను సంగరక్షక దళపతులలో నొకడామెకీ రహస్యము తెల్పినాడట.'

'ఇది నిజమైనచో నాకు బాధ యెట్లగును?'

'నిజమైనచో నీకు బాధగలుగదు. ఇది వట్టియూహాజనితమైనచో నీ మనస్సంకటమునకు బరిమితి యుండదు,'

'విష్ణువర్ధన మహారా జంత పొట్టివాడా!'

'అవును! అందుకనియే వానికి కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడని పేరు వచ్చినదట.'

'అందుకనియే కాబోలు-'

'ఏమి టందుకనియే కాబోలు! - నాతో జెప్పగూడదు కాబోలు'

'నీకు జెప్పక దాచగలనా! పిష్టపురమును చాళుక్యులాక్రమించిన నాలుగు దినములకు గదా నాకు బూర్తిగా బలము కలిగినది! ఒక దినమున నే నంతఃపురోద్యానమున విహరించుచుంటిని. అప్పుడొక యిరువది యిరువదొక సంవత్సరముల యీడుగల యువకు నొకని దర్శించితిని. ఆయన నామము 'ప్రియదర్శి' యట.

'ఇదంతయు నాకు దెల్పితివి కాదటమ్మా!'

'ఆతనియందు నా మనస్సు లగ్నమైనదని చెప్పితిని. ఆ మహాభాగుడును దన యీడుకు దగిన పొడగరి కాడు. అదియే నేను తెల్పునది.'

'నీయుద్దేశము విష్ణువర్ధన మహారాజు తానూ బొట్టి వా డగుటచే తన పరివారమునగూడ బొట్టివారినే చేర్చు కొనుచున్నాడని......!'

'పొట్టిపొడుగులకును ప్రేమకును సంబంధమేమి చెలీ!'

'ఇంతకును నెవరో యా సామంతరాజకుమారుడు!'

ఆకసమున జిరుమబ్బులు పొడసూపినవి. అవియు వన్నెలలో దడియుచు దెల్లందనమును దాల్చినవి. ఇంతలో 'భర్తృదారికకు భోజనమునకు వేళయైనది. వడ్డనకు నాజ్ఞ వేడుచున్నాను' అని పరిచారిక యొకర్తు మనవిచేసుకొన్నది. 'వచ్చుచున్నాము. వడ్డనకు సన్నాహములు చేయవచ్చు' నని పరిచారికకు సెలవిచ్చి యంశుమతి లేచినది. మాధవీ లతయు లేచినది.

౧౭

విష్ణువర్ధనుడు మహావేగముతో సైన్యములను నడి పించుకొనుచు రెండు దినములలో కృష్ణాతీరమునకు వచ్చి విజయవాటికను ప్రవేశించెను. ఆ నగరమున వేంచేసి యున్న మల్లేశ్వరస్వామిని, కనకదుర్గాంబను అర్చించి, బౌద్ధ సంఘారామములకు నివేదన లర్పించి, యా సాయంకాలము ననే కృష్ణదాటెను.

కాలకంపనప్రభుకుమారుని పట్టవర్ధన జయనందిని దనకు బ్రతినిధిగ గొలది సైన్యములతో విజయవాటిక యందుంచి విష్ణువర్ధనుడు ఇంకను మహావేగమున కర్మాక రాష్ట్రభాగములైన వెలనాటిని, గొండపడమటి రాజ్యమును,

గొండతూర్పు రాజ్యమును, పోక రాష్ట్రమును, జయించుకొనుచు, దక్షిణమునకు సాగినాడు. విష్ణువర్ధను నెదురు లేని యావేగమున సామంతు లొకరి వెనుక నొక రాతనికి పాదాక్రాంతులగుటయు, పల్లవ మహారాజగు రాజేంద్రవర్మ కెప్పటికప్పుడు వేగు వచ్చుచునే యున్నది. మహేంద్రవర్మ రెండవ పులకేశి నెదిరించి యోడిపోయినాడు. పులకేశి పృథ్వీవల్లభునకు దాను గప్పము గట్టినాడు. ఆతడు మహావిక్రముడు. ఇప్పుడు మహేంద్రవర్మ కుమారుడు యువమహారాజు నరసింహావర్మ యనేక దిగ్విజయములు గాంచుచు దక్షిణమున చోళులను, పడమట గాంగువాడి రాష్ట్రమున దక్షిణ గాంగులను, వనవాసి కదంబులను, వాతాపిచాళుక్యులను, ఉత్తరమున విష్ణుకుండినులను దమదమ రాజ్యపు టెల్లలలో నిలువరించి, తండ్రి మహేంద్రవర్మ మహారాజు కాంచీపురమున సుఖ సంవిధానమున రాజ్యముసేయ ననువు చేసినాడు.

యువమహారాజు చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు కృష్ణదాటి పల్లవ సామ్రాజ్యమును ప్రవేశించి నిరవరోధవేగమున వరదలు పొంగిన గంగవలె ప్రవహించి వచ్చుచున్నాడు. ఆ రాష్ట్రములకు నగరరక్షకదళాధిపతి బుద్ధవర్మను సామంత పట్టాభిషిక్తుని చేసినా డతడు. వనవాసి కదంబులును, కందనోలు చాళుక్య రాజప్రతినిధి పులకేశి పృథ్వీవల్లభ మహారాజు మూడవ కుమారు డాదిత్యవర్మయును గలసి పల్లవరాజ్యముపై నెత్తిరాగా, యువరాజు నరసింహావర్మ వారి నెదిరించుటకు వెడలియుండెను. ఆ సమయముననే పిట్టపిడుగు

వలె నీ గుజ్జురాజు పల్లవరాజ్యమును సగముభాగ మాక్రమించుకొని విక్రమసింహాపురము వరకును వచ్చినాడు. పల్లవ మహారాజు మహేంద్రవర్మ వృద్ధుడు. ఆ మహారాజు సేనాపతులలో వ్యూహరచనాసమర్థుడై, విష్ణువర్ధను నెదుర్కొను పోడిమి గల వీరు డెవ్వడును లేడు.

మహేంద్రవర్మ గత్యంతరము లేక విష్ణువర్ధనుడు కాంచీపురముపై విరుచుకొని పడనున్నాడని, కుమారుడైన నరసింహావర్మకు వేగు పంపినాడు. నరసింహావర్మ అడకత్తెరలో పోకయై గజిబిజి పడిపోయెను. ఈ వైపు కదంబులను, ఆదిత్యవర్మను జయింపకుండ విష్ణువర్ధన చాళుక్య నెదిరించుటకు పోయినచో వీరును వారును గూడ గాంచీపురముపై నొకసారిగ విరుచుకొని పడుట సంభవించును. తానును తన సైన్యములును హతులై నాశన మందవలసి వచ్చును. కావున దనకు గర్తవ్యము! కదంబులను, జాళుక్యులను నోడించుటయే. ఆ వెనుక విష్ణువర్ధనుని పని పట్టించవచ్చును.

ఆ యాలోచననే నరసింహావర్మ తండ్రికి వేగు బంపినాడు. విష్ణువర్ధనుడు పుట్టెడు బుద్ధుల పుట్టివాడనియు, జండ విక్రముడనియు నాతని ధాటిని నీ సమయమున నెవ్వరు నాపలేరనియు గావున విష్ణువర్ధనుని సగౌరవముగ దండ్రిగారాహ్వానించి కొంచెము పెద్దమొత్తమును సమరాజోపగ్రాహ్యముగ నర్పించుడనియు, నుత్తముడైన యతిథి వచ్చినప్పుడు సేయదగు వినోదములన్నియు జేయింపుడనియు కుమారుడు నరసింహావర్మ తండ్రికి రహస్యసందేశమంపెను.

కావున విష్ణువర్ధనుడు విక్రమసింహపురమునకు వచ్చునప్పటికి నగరపాలకులు, రాజప్రతినిధియైన సేనాపతియు, విష్ణువర్ధను నెదుర్కొని, సర్వోపచారముల నతని కర్పించుచు గోటను ప్రవేశ పెట్టిరి. మూడుదినములైన వెనుక పల్లవ ప్రధానియు రాజపురోహితుడును, పల్లవ మహారాజు ప్రేమతో విష్ణువర్ధను నాహ్వానించుచున్నట్లున్న లేఖను గొనివచ్చిరి.

విష్ణువర్ధనున కేదియో అనుమాన ముదయించెను. చాళుక్యులకు నిత్య విరోధియైన పల్లవేంద్రు డొక్కడు తన్నిట్లు సగౌరవముగ నాహ్వానించుటలో నంతరార్థమేదియో యుండవలెనని యాత డనుకొనెను. ఇంతలో నాతని మనసున మెఱుపు మెరిసినట్లు పల్లవరాజు తనకంపిన యాహ్వానమున కర్థము గోచరించినది. తన యన్న పులకేశి చక్రవర్తి మూడవకుమారుడు పదునారేండ్లవాడయినను వీరవిక్రముడు. ఆ బాలకునోడించి, తొల్లి పరాభవము దీర్చుకొనవలెనని పల్లవయువరాజు నరసింహవర్మ కందనోలుపై (కర్నూలు) దండువెడలినాడు. ఆదిత్యవర్మ మేనమామలైన కదంబులను సహాయమడిగి సైన్యముల రప్పించుకొన్నాడు.

చాళుక్యులను స్నేహితులుగ మహేంద్రవర్మ పరిగణించినచో, యువరాజగు నరసింహవర్మను కుమారుడగు నాదిత్యవర్మపై బంపునేల! దీనికి బ్రతి తాను కాంచీపురముపై దండెత్తుటమాని, పడమటకు జైత్రయాత్ర మరలించి తొందర తొందరగ బ్రయాణము సాగించుచు బది దినములలో, గందనోలు ముట్టడించి, యుద్ధము సాగించుచున్న

నరసింహావర్మపై బడుటయే! అనుకొనుట యేమి ఆత డట్లొనరించినాడు.

నరసింహావర్మ చేయునది లేక పరాజితుడ నైతినని ఖడ్గమర్పించినాడు. విష్ణువర్ధను డన్నకుమారు నాదిత్య వర్మను గలిసి, యాతని గాఢముగ కౌగిలించుకొని, నరసింహా వర్మ ఖడ్గము నాతనికి బహూకరించెను.

విష్ణువర్ధనుడు తన ద్వితీయోపసేనాధిపతి ఇంద్రదత్తుని సైన్యాధిపతిగ జేసి, విక్రమసింహపురమున (నేటి నెల్లూరు) గాపుంచినాడు. మూడువంతుల సైన్యమును విక్రమపురము ననే యుండ నేర్పాటుచేసినాడు. ఏనుగులు, గుఱ్ఱములు, భూషణములు విష్ణువర్ధనున కర్పించి, నరసింహావర్మ కాంచీ పురమునకు దరలిపోయినాడు. విష్ణువర్ధను డాతని వెనుకనే చళుకరాష్ట్రమున నధిపతియొద్ద కప్పముగొని, పదునైదు దినములలో విక్రమసింహపురము తిరిగివచ్చెను.

పల్లవులతో దనకు విరోధము లేదనియు, పోకరాష్ట్ర మునకు దక్షిణమున పల్లవులు నిరాటంకముగ బరిపాలించ వచ్చుననియు, దనయన్నగారు చాళుక్యచక్రవర్తి తన్నాంధ్ర చాళుక్య రాజ్యమును స్థాపింప నాశీర్వదించి పంపినారనియు, దక్షిణకళింగము, వేంగీరాష్ట్రము పోకరాష్ట్రము నీమూడు రాష్ట్రములను గలిపి వేంగీపురము రాజధానిగ దన రాజ్య మును స్థాపింప బోవుచుంటిననియు, విష్ణువర్ధనుడు పల్లవులకు సందేశ మంపినాడు.

౧౮

ఉత్తర కళింగ రాజధానియైన కళింగనగరమున కళింగ యువరాజగు దానార్ణవు డంశుమతీరాకుమారిని పిష్టపురమున నాబాలికకు దెలియకుండగనే తానుజూచిన విషయము నొక్కడు దన యభ్యంతరమందిరమున గూరుచుండి యాలోచించుకొనుచుండెను. ఆమె జగదేకసుందరి. ఆమె సర్వకళాభిజ్ఞ. శారదరాకాపూర్ణిమనుగూడ నలుపుసేయగల కాంతిగలది. ఆమెను వివాహమాడ తాను గాఢముగ సంకల్పించుకొని యుండెను. తాను విన్నది, తాను జూచిన దానిలో సహస్రాంశమైన లేదని పిష్టపురమున రాణివాసమందు బంధింపబడిన యాబాలికను జూచినప్పుడే యనుకొన్నాడు. విష్ణువర్ధనుడు వచ్చి పిష్టపురము ముట్టడించు గడబిడలో నాతడా దుర్గమునుండి తప్పించుకొని కళింగమునకు పారిపోయినాడు.

విష్ణుకుండిన మంచనభట్టారకునకు గొమరులు లేరు. ఆ ప్రభువునకు దరువాత సింహాసన మెక్కగల సన్నిహిత జ్ఞాతులును నెవ్వరు లేరు. ఒక్కగానొక్క కొమరిత మాత్రమున్నది. ఆమెను వివాహమాడినవారి కారాజ్యము హస్తగతమగును. కావుననేకదా పల్లవయువరాజు నరసింహవర్మయు, నాబాలికను నర్ధాంగిని జేసికొన వాంఛించుచున్నాడు. ఆమఱుగుజ్జు విష్ణువర్ధన చాళుక్యుడుగూడ నిట్టి కాంక్షతోడనే తూర్పుతీరమునకు వచ్చియుండవచ్చును. లేనిచో, నంత పటాటోపముగ పిష్టపురమును బట్టినట్లు

నంశుమతిని విడిపించునట్లును నాటకమాడు టెందులకు! విష్ణువర్ధనుడు వేంగీపురముపై దాడి వెడలుచున్నాడని తానను కొనుటవలన గదా తాను ప్రమత్తుడై యుండినాడు! అందువలననే కళింగసైన్యములును ప్రమత్తములై యుండినవి.

చోళులను పాండ్యులను ననేక యుద్ధముల నోడించిన పల్లవయువరాజు నరసింహవర్మయు నోడిపోయినాడని, వేగు వచ్చినదిగదా! అందువలన పొట్టిచాళుక్యునకు గర్వము మెండైనది. ఉత్తరదేశ చక్రవర్తి శిలాదిత్యహర్షవర్ధను నోడించగల మేటి పులకేశి పృథ్వీవల్లభు నెదుట తనతండ్రి నిలువలేనిమాట నిజము కావచ్చును. కాని ఈకుబ్జుడు గూడ ప్రతాపము నెరపుటయేనా? అంశుమతీబాల వాని నెట్లు వరించును! కాయబారములు నిష్ఫలములైన మీదనె తానిట్లు బలవంతముగ నామె నెత్తుకొనివచ్చుట కేర్పాటు చేయవలసివచ్చినది. తానా బాలను వివాహమాడినచో కళింగగాంగసామ్రాజ్యము కృష్ణాతోయముల నొరసి కొనగలుగును. విష్ణుకుండినరాజ్యము కళింగమున గలసి మహాదాంధ్ర సామ్రాజ్యమగును.

తాను కళింగసైన్యము గట్టిపరుపవలయును. ఇంకను బెక్కుసైన్యముల బెంచవలసియున్నది. గాంగుల ప్రతాప మెట్టిదో, చాళుక్యు డిప్పటికైన జవి చూచునుగాక!

ఈరీతిగ దానార్ణవుని హృదయమున నంశుమతీ కుమారి విశ్వరూపమెత్తినది. మున్ను శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణిని దెచ్చినట్లాతడు అంశుమతీబాలను గొనిరా నిశ్చయించెను,

భారతీయస్త్రీ దాను వివాహమాడిన భర్తను ప్రేమించి తీరును. బలవంతముగనైనను నంశుమతీకుమారిని వివాహ మాడగల్గినచో దన యదృష్టము మిన్నుముట్టును.

ఒకనాడు దానార్ణవుడు తన యాంతరంగిక మిత్రు డగు కుంభమిత్రుని బిలచి, 'మిత్రమా! నీవు అంశుమతీ రాకుమారిని పిష్టపురమును జేర్చునపుడామె దగ్గరి బందుగు రాలును, నందమున నామెకు మాత్రమే తీసిపోవు మాధవీ లతికాకుమారిని జూచియుంటివి గదా! ఆమెనుగూర్చి నీ వేమాలోచించుచుంటి' వని ప్రశ్నజేసెను.

'నేను నేమాలోచించుచుంటిని! ప్రభువులయాజ్ఞ నెరవేర్చుటయే నా యాలోచన.'

'అవును. నీవు ప్రభుభక్తిపరాయణుడవు, అయినను నా బాలికను జూచితివిగదా యని యడుగుచున్నాను.

'చూచితిని ప్రభూ! మీరు అంశుమతీ రాకుమారిని ప్రేమించి మీదేవేరిని జేసికొన దలచినారు గదా! అయి నచో మాధవీకుమారి ప్రసక్తి యేమున్నది?'

'నీవు మాధవుడవు గావలయునయ్యా!'

'నేను గుంభమిత్రుడను మాధవుడుగా నెట్లు కాగ లను ప్రభూ!'

'ఓయి కుంభకర్ణబలుడా!'

'ఔను నేను కుంభకర్ణుడనే, నలుపురు కుంభకర్ణుల నా భుజముల మోచికొని సముద్రమున బారవైచిరాగలను.'

'అది కాదయ్యా మిత్రమా! మాధవుడన్న వసంతుడని. అతని భార్య మాధవి.'

'అటులనా మహాప్రభూ! అర్థమైనది. నేను మాధవిని వివాహమాడెదను గాక!'

'మేము నీకై యుద్దేశించిన యా బాలికను నీవు గొనిరావలయును. ఆమె యొక్కరిత వచ్చుట గౌరవ భంగము. కావున నీ వంశుమతినిగూడ గొనిరావలయును ఇందు నీ కేమియు నడ్డురాగూడదు. అట్లు వచ్చిన వారిని హతమార్పుము. ఆ పొట్టిచాళుక్యుని పని నే బట్టించెదను. ఆ కుబ్జుడు వేంగీనగరము వీడి వచ్చునట్లు నే జేసెదను. నీవు తాడిచెట్టునైన విరచి మొగము కడుగుకొను పరాక్రమ వంతుడవు......' డిట్టలగువారిని పదిమంది బంటుల గొని పొమ్ము. ఎటుల దరలించి తెత్తువో ఆ యిరువురు బాలలను! ఇది నా యాజ్ఞ.

'ప్రభూ! మీరు సముద్రమున నురుకుమన్న నురికెదను. ఆ సముద్రమును ద్రాగివేయుమన్నను అట్ల చేసెదను. సాధారణ దళపతి కొమరుని నన్ను మీరు చేరదీసి ప్రియ మిత్రునిగ జేసికొన్నారు. మీపై నింతవఱకును నీగనైన వ్రాలనిచ్చితినా?'

'కావున నీవు మూడు ఆరైనను, ఆరు మూడైనను నా బాలిక లిరువురను గొని తేవలసినదే.'

'ఇదిగో పోవుచున్నాను మహాప్రభూ!'

౧౯

వేంగీపురము నానుకొనియున్న కొల్లేటికి దిగువభాగమునకు 'జలసీమ' యనిపేరు. ఆ సరస్సు అతి పురాతనము. భూమితోడనే పుట్టిన దందురు. జలసీమలో నిత్యమును బంగారు పంటలు పండుచుండును. ఈ సీమనంతను బరిపాలించు సామంతుడు బృహత్పాలాయనుండైన పృథ్వీశవర్మ. పృథ్వీశవర్మ కిరువురు కొమరులును, నొక కొమరితయు గలరు. ఆ కొమరితయే మాధవీలతాకుమారి.

వేంగీరాజ్యము నిప్పుడు పాలించుచున్న మంచనభట్టారక మహారాజు కన్న పృథ్వీశవర్మ యయిదారేడులు పెద్ద. చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు వేంగీనగరము వచ్చునప్పటికి కృష్ణాసముద్ర సంగమతీర సీమలోని సామంతు డొకడు తిరుగుబాటు చేయుటచే పృథ్వీశవర్మ వాని నణచుటకు బోయెను. మాధవీలతాకుమారి కలతీర్థ (కలిదిండి) పట్టణమునకు దన తండ్రి వచ్చినాడని తెలిసి తనకుటుంబముతో గొన్ని దినములు గడుపనెంచి కలతీర్థ నగరమునకు బయనమయ్యెను. స్నేహితురాలగు నంశుమతీకుమారిని గౌగిలించుకొని ఆమెచే వల్లె యనిపించుకొని పరివారముతో బడవల నెక్కి కొల్లేటిపై బ్రయాణము సాగించెను. ఆ సరస్సునం దనేక ద్వీపములున్నవి. అందగ్నికులజులైన పల్లెవారు నివసించుచు జేపలపట్టి వేంగీనగరమున అమ్ముచుందురు. ఆ సరస్సున యానము సల్పుబడవల నన్నిటిని వారే నడపుదురు. ఈ

యగ్నికులజు లందఱకు గడు గూర్చువాడు పృథ్వీశవర్మ మండలేశుడు.

మాధవీలతా కుమారి యట్లు ప్రయాణముచేసి "జలకంఠేశ్వరుడు" వెలసిన ద్వీపమును జేరెను. ఆ దేవుని దేవేరి జలదుర్గ. ఆ దేవి దేవాలయ మాప్రక్కనే యున్నది. మాధవీలత యచటికి వచ్చునప్పటికి జెల్లెలికెదురై యామె యన్న త్రిణయనేశ్వరుడు భార్యాపుత్రాదులతో నటకు జేరెను. మాధవీలత వదినగారికిని అన్నగారికిని పాదములకు నమస్కరించినది. వదినగా రా బాలికను దన హృదయమున కద్దుకొన్నది. మేనల్లుండ్ర నిరువురను మేనగోడలిని నామె యెత్తుకొని ముద్దాడుచుండ బెద్దమేనగోడలు జలదుర్గాంబిక "అత్తయ్యగారూ! వేంగీపురములో బిన్నిగారు, అమ్మగారు, తాతయ్యగారును క్షేమమా?" యని పలకరించెను.

మాధవీలత పక్కున నవ్వుచు, "ఎంత జాణవమ్మా! ఈ యొప్పిద మెవరు నేర్పిరమ్మా నీకు!" అనునంత, నా యెనిమిదేడుల బాలికయు నత్తగారిని జూచి చిరునవ్వు నవ్వుచు "నేను మీకోడలనుగానా?" అని యెదురు ప్రశ్న వేసెను. అందఱును పకపక నవ్విరి.

దేవాలయమునబూజలైన వెనుక యందఱునుగలసి కలతీర్థపట్టణమునకు బోయి చేరిరి. ఆ పట్టణము చుట్టును తోటలే. పండ్లతోటలు, కాయగూరల తోటలు, పూవుల తోటలును.

మాధవీలత యిరువురు బరిచారికల వెంట దీసికొని నగరము చుట్టునున్న తోటల దిరుగుట కెంతయు ముచ్చట పడును. ఒకనాడా తోటలో నా ఫాల్గుణమాసపు మలయ మారుత మనుభవించుచు సాయంకాలమందు చెలులతో మాధవీలత యొకమామిడిచెట్టు క్రింద గూర్చుండియుండెను. ఏలనో యామెకు జటుక్కున మనోనేత్రముల కొక విగ్రహము ప్రత్యక్షమయ్యెను. పిష్టపురమునందు దన చెలి మూడు దినము లుపవాసము లొనరించి యొడలు తెలియక పడిపోయినప్పుడు తాను వేగిరపాటుతో భయముతో సిగ్గంతయు విడిచి విష్ణువర్ధన ప్రభువుకడకు బరుగిడిపోయినది.

తాను భర్తృదారిక స్థితిని భయము నిండిన మాటలతో నా మహారాజునకు జెప్పినపు డాతని పీఠముదాపున నిలబడి సమున్నతాంగుడై, గంభీర తేజస్వియై, తన దిక్కు దయార్ద్రదృష్టిని బరపి, తన్ను కులీనయగు బాలిక యని గ్రహించి చూపులు క్రిందికి వాల్చివేసిన యొక పురుషమూర్తి యీనాడు తన మనో గగనమున దళ్ళుకుమని మెఱసినాడు. ఆ సంభ్రమస్థితిలో నాత డెవడో తనకు దెలియకపోయినను యా పురుషపుంగవు విగ్రహము మాత్రము మనస్సున స్పష్టముగ జిత్రింపబడినది. ఆతనిగూర్చి యాలోచించుటకే యా బాలిక సిగ్గుపడినది. అట్లాలోచించుట తన చెలి గ్రహించునేమో యని ఆమె చకిత యగుచుండెడిది. తన రాజకుమారికి బరిచర్యలు సేకూర్చుటలో నిమగ్నయైన యా బాలిక

హృదయమునుండి యా పురుష విగ్రహము గుప్తమైపోయి నది. నేఁ డా పూరుషుఁడు మఱల దో తెంచుటకు గారణమేమి!

ఆమె కన్ను లర్ధనిమీలితము లైనవి; మెల్లగ బూర్ణ నిమీలితము లైనవి. మరల గన్నులు పూర్తిగ దెరచినంత నాబాలిక యెదుట, లోనిమూర్తియే ప్రత్యక్షమగుట చూచి, పగటికల యనుకొనుచు గలలు దిరుగు కన్నులతోడనే యామూర్తి నామె తిలకించుచుండెను. తన వెనుక కొలది యలికిడి యగుట గ్రహించి, వెనుకకు దిరిగి, పరిచారిక లిరు వుర నిలబడియుండుట నామె కనుగొన్నది. మఱల మోము త్రిప్పి యెదుటజూడ నామూర్తి తన్ను దీక్ష్ణముగ జూచుచు నిలిచియుండుట గనవచ్చెను. ఆమె యాశ్చర్య మందుచు చటుక్కున నిలుచుండెను.

అప్పు డా యువకుడు చిరునవ్వు నవ్వుచు "రాజ కుమారీ! క్షంతవ్యుడను. ఇది శుద్ధాంతజనముల తోటయని అనుకొనలేదు. నన్ను "జయనంది" యందురు. ఈ పట్టణపు దోటలు బహుసుందరములును, ఫలపుష్పపూర్ణ ములును, కనుగొన నాకెంతయో ముచ్చటపుట్టి యొంటిగా నీ తోటలోనికి వచ్చితిని. నేను సెలవుతీసికొనెద" నని యా యువకుడు మనవిచేసినాడు.

"చేయరాని పనిజేసి క్షమార్పణవేడుట పశ్చిమదేశ ముల వారి యాచారము కాబోలు" నని మాధవీలత కొంచెము చురుకుగనే పైకన్నది.

ఆ యువకుడు కలత నొందని మోముతో జిరునవ్వు

నవ్వుచు, "మేము చేయరానిపనుల జేసెడివారమని యేకవి గ్రంథము వ్రాసినాడు?" అని ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

"క్షమించదగిన వారెవరో తెలిసికొనక క్షమించు టెట్లు?" అని మాధవీలత తలవంచుకొనియే పలికినది.

"మా జనకులు పట్టవర్ధన కాలకంపన ప్రభువులు. శ్రీ విష్ణువర్ధన మహారాజాధిరాజులకు సర్వసేనాధిపతులు. నే నా మహాప్రభువు ఉపసేనాధిపతులలో నొకడను."

"ఓహో ఎంత చరిత్రయున్నది! తోటల దిరుగు టను గూర్చి యావల నాలోచింతము: చాళుక్య సేనాపతు లకు దమ ప్రభువును యుద్ధమున వదలి తోటలు, పేటలు, బాటలును జూచుట యలవాటు కాబోలు!"

"అంతియకాదు ఆ తోటలో నీటుకత్తెలగు రా కొమరితల దర్శించుటయు నలవాటు."

"మాటలలో గోటలును గోడలును దాటు పోటు మానుసులుగూడ నుందురని నేటి కెరిగితిని."

ఆబాల చటుక్కున దిరిగి చిరునవ్వున పరిచారికలతో నా సందెచీకటులలో విసవిస నడచి మాయమైపోయినది.

౨౦

శ్రీ చాళుక్య విష్ణువర్ధనుడు తన ద్వితీయోపసేనా పతియైన ఇంద్రదత్తునికి విక్రమసింహపురమున సామంత పట్టాభిషేక మొనర్చి యప్రమత్తుడవై పల్లవుల గనిపెట్టి యుండుమని యానతిచ్చి, తన సైన్యమున నెక్కువభాగము నాతని పాలనమున నుంచి యుత్తరాభిముఖుడయ్యెను.

గిరిపశ్చిమరాష్ట్ర (కొండవీడు రాష్ట్రము) సామంతుడైన బుద్ధవర్మ, విష్ణువర్ధను భగవంతునిగ నెంచి పూజించును. ఆతడు నాదెండ్లను తన రాజధానిగ జేసికొనెను. తన మహాప్రభు వుత్తరాభిముఖుడై వచ్చుచున్నాడని తెలియగనే యెదురుగ బోయి, కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని సర్వసార్వభౌమ లాంఛనములతో దన రాజధానీ నగరమున కాహ్వానించెను.

"మహాప్రభూ! తాము రెండవ త్రివిక్రములు, తమ యానతి చొప్పున నీ రాష్ట్రముల, నీ సీమల శత్రుకంటక శూన్యము చేసి, మేఘములు లేని రాత్రివలె నొనర్చితిని. షోడశకళాపూర్ణచంద్రులై పాండవవంశ కులతిలకులగు తామీ విశాలాంధ్ర మహారాజ్యమునకు సామ్రాజ్యపట్టాభిషేక మొనరించుకొనవలసి యున్న" దని మనవిచేసినాడు.

కుబ్జవిష్ణువర్ధనుని మోము కాంతిమంతమై వెలిగిపోయినది.

"బుద్ధవర్మప్రభూ! విక్రమసింహపురమున నింద్రదత్త ప్రభుడు నివే మాటల ననినాడు. అన్నగారీ యాంధ్రరాజ్యములు దిగ్విజయము కొఱకు జయించినారు. వారి యానతి ననుసరించి మే మిచ్చట సామ్రాజ్యము స్థాపించెదమనుమాట నిశ్చయము."

"మహాప్రభూ! అనుగ్రహింపబడితిని."

"మన విజయము లన్నిటికిని సకలాంధ్రసామ్రాజ్యమును బరిపాలించు శ్రీశైల మల్లికార్జున దేవ వరప్రసాదమే కదా మూలకారణము!"

"చిత్రము మహాప్రభూ!"

"భ్రమరాంబికా ద్వితీయ మల్లికార్జున దేవునకు మనము సర్వపూజలు నొనరింపవలెను. కాని, యీపరమశివునకు మల్లికార్జున నామ మెట్లు వచ్చినదో!"

"అది యిచ్చట చరిత్రప్రసిద్ధము మహాప్రభూ! మహాకోసల ప్రభువులైన సోమవంశీయులు తమ అన్నయ్యగారు పృథ్వీవల్లభసార్వభౌములకు గప్పము గట్టిరిగదా!"

"అవును"

"ఆ కప్పము గట్టినది సోమవంశ చంద్రగుప్తుని కొమరుడైన హర్షగుప్త మహారాజు. చంద్రగుప్త మహారాజు కొమరిత చంద్రావతి. ఆ దేవి పుట్టిననాటనుండియు మహాశివుని భక్తురాలై, యోగినీవేషము ధరించి, సర్వకాలములయందు శివపంచాక్షరి జపించుకొనుచు లౌకికప్రపంచము మఱచి యుండెడిదట."

"అంత యనన్యభక్తియుండవలెను. అప్పుడే జన్మము తరించును."

"ఆ చంద్రావతికి సర్వకాలములయందును శ్రీశైల దేవుడైన యర్జునేశ్వరస్వామి ప్రత్యక్షమగుచుండెడివాడట. చంద్రగుప్తమహారాజు ఆంధ్రసార్వభౌముడైన శ్రీ విక్రమాశ్రయ గోవిందవర్మ విష్ణుకుండిన మహారాజునకు దన కొమరిత నిత్యము నర్జునేశ్వరు నర్చించుట కనుమతిని వేడుచు రాయబార మంపెనట."

'అవును! పవిత్ర శ్రీశైలక్షేత్రము వారి రాజ్యము ననే కదా యుండినది!'

'చంద్రావతి తనుపరివారముతో శ్రీశైలక్షేత్రము చేరినదట. ఆమె చంద్రావతి, సోమవంశజ, చంద్రగుప్తుని తనయ. ఆమె వెన్నెలయే రూపొందిన మల్లికా కుసుమము లను మాలలుగ రచించి చంద్రచూడుని జటామకుటముపై నలంకరింప సంకల్పించినదట.'

'ఓహో! ఏమి విచిత్ర చంద్రికాభావము!'

'మహాప్రభూ? శ్రీశైలముపై మల్లికా నికుంజములు పెంచినారు పరిచారికలు. బొడ్డుమల్లెలు, జంటమల్లెలు, సదా మల్లెలు. గుత్తులు గుత్తులై రాసులురాసులై యాకొండను రజతాద్రి తుల్యముగ జేసినవట.

'ఇది యంతయు మహాపవిత్రమైన గాథయే.'

'చంద్రావతీ దేవి భక్తికి బరమశివుడు కరుణించి యామెకు స్వప్నమున సాక్షాత్కరించి, "చంద్రావతీ కుమారీ! విష్ణుకుండిన మహారాజు గోవిందవర్మకు నా యంశ మున మాధవవర్మ జనించినాడు. ఆతనికి నీ వుద్వాహమయ్యె దవు గాక! ఇది మొదలు వట్ట యజ్ఞనేశ్వరుడుగా గాక మల్లి కార్జునుడుగా బ్రసిద్ధిగాంతు" నని యనుగ్రహించి యంత ర్ధాన మయ్యెనట. విష్ణుకుండిన మంచన భట్టారకుని తల్లియే యా చంద్రావతీదేవి.'

'ధన్యుడను. ఈ గాథయే సర్వపాప హారణము.

మనము శ్రీ మల్లికార్జున దేవు దర్శనము నెంతేని తొందరగ జేసికోవలెను.'

'శ్రీశైల పుణ్యక్షేత్రము శిఖరము దర్శించినంత నే యెట్టి పాపాత్ములైనను బుణ్యమూర్తులై తేజోవిలసితు లగుదురట. ఎంత దివ్యక్షేత్ర మిది!' అని చాళుక్యుడు మనస్సున పుణ్య రాశియగు, శ్రీశైలమునకు జోహారు లర్పించుకొన్నాడు.

చాళుక్యులు మొదటనుండియు శివభక్తి పూరితులు. వారు పరమమాహేశ్వరులే యగుదురుగాక. ఆ దీక్ష ఆతని బులకితుని జేసినది.

''హే!

నాగభూష! నందివాహ!

నిన్ను దెలియ, నిన్ను గొలువ

నన్ను బోటి వారలేడ

నాగశయన మిత్ర! దేవ!

వేగరావ! నన్ను బ్రోవ!

నాగభూష! నందివాహన!''

అని యా ప్రభువు మధురదీప్త కంఠమెత్తి పాడుకొనినాడు.

కుబ్జ విష్ణువర్ధనమహారాజు శ్రీశైల మల్లికార్జున దేవుని దర్శించి వైభవోపేతముగ బూజ లొనరించినాడు. ఆ సమయమున మండలేశ్వరుడు బుద్ధవర్మ తన మహాప్రభువు క్షేమమునకై మహాదానము లెన్నిటినో చేసినాడు.

౨౧

జయనంది తాను మాధవీలతాకుమారిని వరించి నట్లును, ఆమె తల్లిదండ్రులు నా రాజకుమారియు తమ సంబంధ మున కత్యంతహర్షితులై యామోదించిరనియు దండ్రికి రహస్యలేఖలు పంపినాడు. అరువదియైదు వర్షముల వృద్ధుడైన కాలకంపన ప్రభువు తన కీసంబంధ మత్యంతము నభీష్ట మనియు, నైనను మహారాజు విష్ణువర్ధను నామోద మత్యవసర మనియు దాను మహారాజు ననుమతిని వేడుచు నుత్తరము పంపుచుంటిననియు, గోమరునికి వార్తపంపినాడు.

పట్టవర్ధనరాజ పురోహితుడు లేఖలుగొని వేంగీపురము నకు వచ్చినాడు. ఆతడు వచ్చిన మూడు దినములకు గుబ్జ విష్ణువర్ధన మహారాజు ససైన్యముగ వేంగీపురమును జేరినాడు.

తనప్రాణహితుడగు జయనంది బృహత్పలాయన రాజకన్యకను వివాహమాడుట తనకు నత్యానందమును సమకూర్చు విషయమని, విష్ణువర్ధనుడు జయనందిని తన సమ్ముఖమునకు రావించుకొని యాతని నాశీర్వదించెను.

జయ: మహాప్రభూ! తాము బృహత్పలాయన రాజకన్యను జూచియున్నారు.

విష్ణు: అవును, పిష్టపురమున నామెను జూచితిని గదా! ఆమె పేరు, మాధవీలతాకుమారి కాదా!

జయ: చిత్తము.

విష్ణు: మిత్రమా! నీ వెంతయో అదృష్టశాలివి.

ఆ బాలిక గుణరూపసమన్విత, ఆమెకు విష్ణుకుండిన రాకుమారి యనిన నెంతభక్తి!

జయ : ప్రభూ! చాళుక్య కులదీపకులు తమరు...

విష్ణు : అయిన చో...

జయ : చాళుక్యవంశము, చంద్రవంశము.

విష్ణు : మంచిది!

జయ : ఆ చంద్రవంశమున బూర్ణ చంద్రులు మీరు,

విష్ణు : నా చుట్టును చంద్రికలు లేవుకదా!

జయ : మహాప్రభూ! ఆ చంద్రికాదేవికై లోకమెల్ల నెదురుచూచుచున్నది.

విష్ణు : నేను అమావాస్య చంద్రుడను.

జయ పాపము శమించుగాక! మహాప్రభూ! తాము రాకాచంద్రులగుట కొక అంశువుమాత్రము లోపైనది.

విష్ణు : ఆ యంశువును శివుని జటాజూటమునుండి కొనివత్తువా?

జయ : మీాశిష్యులము కైలాసమునకైన బోగలము.

జయనంది విష్ణువర్ధనునికడ సెలవుగైకొని వెడలిపోయెను. విష్ణువర్ధనుడా సంభాషణమునే తలచుకొనుచు దన జన్మము రాకాపూర్ణిమగ నెట్లు మారునని యనుకొన్నాడు. చంద్రావతీదేవి గాథ యెంత పవిత్రమైనది! విజయవాటిక నింద్రకీలమున దపమాచరించిన యర్జునునకు ప్రత్యక్షమైన పరమేశ్వరుడు 'అర్జునేశ్వరు' డైనాడు. చంద్రా

వతీదేవి మల్లీపుష్పముల బూజించిన యా శ్రీశైలేశ్వరుడు మల్లికార్జునుడైనాడు. భగవంతు డెంత భక్తవత్సలుడు!

ఆలోచనాధీనుడై విష్ణువర్ధనుడు తన భవనోద్యాన వాటిక ప్రవేశించినాడు. ఒంటిగా నుద్యానవనమున సంచరించుచు నా సాయంకాలము విరియబూచిన మల్లెపొదలను జూచి యొక్క నిట్టూర్పు విడిచినాడు. చంద్రకిరణములు భూమిని ప్రాలి, మల్లికాకుసుమములైనవట! కవులెంత మతిలేనివారో యని యనుకొనినాడు. ఒక బొడ్డుమల్లె నతడు కోసి, కన్నులరమూతలువడ నాఘ్రాణించుచుండెను.

తన వెనుక నెవరో వచ్చినట్లు పదముల చప్పుడు కాగా నాతడు చటుక్కున వెనుదిరిగెను. పిష్టపురమున తాను జూచిన బాలిక యెదుట నిలిచియున్నది.

"మీరా!"

"నీవా!"

"చాళుక్యమహారాజు వచ్చెను, గాన మీరు తప్పక దర్శన మీయగలరనియే నేనిచ్చటకు వచ్చితిని."

"అదెట్లు సంభవము?"

"తమకు దోటలన్న నిష్టమని గ్రహించితిని."

"అవును, నా కిష్టమె! రాజసేవకులకు మాకు వన విహార మొనర్చుటకు దీరిక యెక్కడిది!

"ప్రభూ! పూవులు పూయని ప్రదేశము లోకమున నుండునా!"

"ఆ! మరుభూములు. నా బ్రతుకే మరుభూమి."

"అట్లనకుడు ప్రభూ! అంతర్విచారణోన్ముఖులైన వారి కొన్నొకపు డిట్టి విషాదభావములు గ్రమ్ముకొను చుందును."

"రాజకుమారీ! మీ మహారాజకుమారి సేవను వదలి నీ వెట్లు రాగలిగితివి?"

"ప్రభూ! మహారాజకుమారి నా కత్యంతాప్తురాలు. మా హృదయములు నాత్మలు నొక్కటే."

"దుఃఖభూయిష్టమైన యీ లోకములో నిట్టి యుత్తమ స్నేహములే యానందము నిచ్చునవి. మనుష్యుడు స్నేహమును వాంఛించును. అందుకై పరితపించును."

"తమ తల్లిదండ్రు లెవరు?"

"నాకు తల్లిదండ్రులు లేరు. అన్నగార లిరువు రున్నారు. వారు వారి పనులలో నిమగ్నులై యుందురు. నేను 'దేశమ్మ్రకాకి'నై యిట్లు తిరుగుచుందును."

"అదేమి ప్రభూ! విష్ణువర్ధన మహారాజులు ప్రేమార్ణవులని చెప్పుకొందురే!"

"అది నాకేమి లాభము! వారు నాకింత యాశ్రయ మిచ్చిరి. వారితో వచ్చుటవలన నా యావేదన తీరునట్లు దేశము తిరుగుట కనువైనది."

సర్వసౌందర్యములును రూపొందిన యీ బాలిక మోము చంద్రకాంతులు ప్రసరించి, యామె నొక దివ్య భామిని యనిపించినవి. ఆమె పెదవుల వ్రీడాభరిత మంద హాసములు విరిసినవి. ఆమె దోసెడు మల్లికా కుసుమములు

కోసికొని విష్ణువర్ధనుని కడకు వచ్చి 'ప్రభూ! తామొక్క-మల్లికాకుసుమమే కోసియున్నారు. ఈపూమొత్తము లన్నింటిని గ్రహింపుడు. అప్పుడే మీకీ పూవుల రహస్యము హృద్గతము కాగల'దని తలవాల్చి పలికినది.

విష్ణువర్ధను డామెను చేయెత్తి వారించి 'రాజకుమారీ! నీవు విష్ణుకుండిన రాజకుమారి చెలియలవు. నే నెవరైనది నీకు బూర్ణముగ దెలియదు. నేను పొట్టివాడను. నాకిప్పు డిరువదెనిమిదేండ్లున్నవి. అయినను నాగుజ్జుదనము వలన నొక బాలకునివలె గన్పట్టుదును. నీవు నన్ను బాలకుగా దలచి నిస్సందేహముగ నాతో మాటలాడుచుంటివేమో' యని యాతడు సవిచారముగ బల్కినాడు.

౨౨

విష్ణువర్ధనుని మాటల కంశుమతీకుమారి యిసుమంతయు గలత నందలేదు. ఆమె సునిశ్చల మనస్కయై అటులనే నిలుచుండెను. మోమున చిరునగ వింతేని జెదిరిపోలేదు.

'ప్రభూ! నేను కులీనను. ప్రేమకు బొట్టి పొడుగు లాలంబనములు గావు. నిర్మలహృదయమే యాలంబనము. తొలిసారి మిమ్ము పిష్టపురమున జూచినప్పుడే నా హృదయ కుసుమమునకు మీరే తావియని దివ్యభావము స్ఫురించినది.'

విష్ణువర్ధనుని ఆశ్చర్యమునకు మేర లేదు. 'రాజకుమారీ! నీవు విష్ణుకుండినుల చుట్టమవు. మీరు బ్రాహ్మణక్షత్రియులు గదా! ఇక నే నెట్టి కులమువాడనో! హీనవంశజులు గూడ

సామంతులు కావచ్చును గదా! అదియును గాక, నే నొక సామంతుడను, సైనికుడను.'

'ప్రభూ! సామంతత్వముగాని, మహారాజాధికారము గాని అంతఃకరణవృత్తికి నుద్దీపనమెట్లగును? నిజమును గోచరింప జేయునది అంతస్సాత్త్వము. నా కా పిష్టపురమున నే సత్యము దర్శనమిచ్చినది. నే నచ్చటనుండి నా తలిదండ్రుల కడకు వచ్చిన తోడనే వారికి ప్రభువులగురించి నివేదించితిని. వారి యనుమతి పొందితిని. మా కులగురువు నారసింహ భట్టువారును నందులకనుమతించి నన్నాశీర్వదించినారు.'

'ఎవరు రాకుమారీ! నీ తల్లిదండ్రులు? నేను దిగ్భ్రమ నందుచున్నాను.'

'ప్రభూ! నేను మంచనభట్టారక మహారాజు తనయను, నన్నంశుమతి యందురు.'

'ఏమీ! మీరు మహారాజ తనయ అంశుమతీ కుమారికలా!'

ఆత డొక్కనిమేష మక్కడుండ లేక, వేగమున మోము వెనుకకు ద్రిప్పి చూడకయే వెడలిపోయినాడు. అంశుమతీ కుమారి తెల్లబోయి, రిచ్చవడి యచటనే నిలుచుండిపోయెను.

అప్పుడు మాధవీలత పకపక నవ్వుచు నామె కడకు వచ్చి 'దొంగా! ఎంతపని చేసితివమ్మా? నా కిసుమంత యేని జెప్పక నీహృదయచోరుని గలియుటకు దొంగవలె నిచటకు వచ్చితివా?'

"నేను దొంగనగుటెట్లు మాధవీ! మన పరిచారిక లతో నిచ్చటకు బోవుచుంటినని చెప్పియే వచ్చితిని."

"నీతో జెప్పి వచ్చుటకు నీవు కనబడవైతివి. వారి గలసికొనగలనని నమ్మకమున్నది. కలిసి కొంటిని."

"ఆయన యెవ్వడో తెలియునా నీకు?"

"ఎవ్వరైన నేమి! ఉత్తమ చరిత్రుడు."

ఆ బాలికలిరువురు నంతఃపురములోనికి వెడలిపోయిరి.

'ఇదియిది' యని తెలియరాని యాలోచన లెన్నియో యుద్భవించి యా ప్రభువును గలతపెట్టుచుండెను. తానెవ్వరో ఆ బాలిక యెరుగునా! విష్ణుకుండిన రాజకుమారి జగదేకసుందరి యని విని, తన యన్నగారు వివాహము చేసికొమ్మని తన్నెన్నిసారులో కోరినారు. కాని తన రాజ్యమున దన్ను ప్రేమింపవచ్చు నాడది యుండునా! ప్రేమలేని వివాహమును తానెట్లొప్పుకొనగలడు? కాని యీ బాలమాటలలో నసత్యము గోచరించదు. తన కెట్లీ సందిగ్ధావస్థ తీరును?

స్వచ్ఛజీవనయగు విజనప్రదేశపుష్పము నొకదానిని సేకరించగలిగితినని కొంత యానంద పులకితుడనైన మాట నిజము. కాని యీ పుష్పము రాజోద్యానమున ఉద్భవించినదేకదా!

* * *

ఆరాత్రి మాధవీలత మంచనభట్టారక మహారాజు కడకు బోయి, మహారాజును దర్శించి వారితో నంశుమతీ కుమారి కుబ్జవిష్ణువర్ధనునే ప్రేమించుచున్నదనియు నాతడొక

సామాన్య సామంతు డనుకొనియే ఆయనను ప్రేమించిన దనియు, నా ప్రేమకు విష్ణువర్ధన చాళుక్యుడును సుముఖుడై యున్నట్లు భావించవచ్చుననియు, నాతడును నంశుమతి యొక్క సామంతుని కొమరితయని తెలిసియు ననుకూలుడుగ నుండెననియు నాసాయంతనమే తాను విష్ణుకుండిన మహారాజు పుత్రికనని యంశుమతి విష్ణువర్ధనునికి దెలిపెననియు జెప్పెను.

మహారాజు నానందమునకు మేర లేకపోయెను. వెంటనే యా మహారాజు తన దేవేరీ మందిరమునకు బోయి 'దేవీ! నే నింత కాలమును వృథాభయములకు లోనై గురువుగారిని జాతకము లడుగుచుంటిని. అమ్మాయి ప్రేమించినది విష్ణువర్ధన మహారాజునే' అని తెలిపెను.

"మహాప్రభూ! విష్ణువర్ధనమహారా ందుకు సుముఖుడేనా?"

"సుముఖుడై నట్లు సౌభాగ్యవతి మాధవీలత చెప్పుచున్నది."

"మహారాణి యంతఃపురపు బరిచారికలకు సంతోషమున బహుమతు లర్పించినది. మంచెన భట్టారక మహాప్రభువు ఉదయమున సకలాలయము లందును నర్చనలు జరిపింపుమని తన యాంతరంగికుడగు గంచుకికి నానతి యిచ్చెను. ఆ రాత్రి యెవరికినీ నిదుర పట్టలేదు.

మరునాడు సాయంకాలము బంగారు నీరెండలు తోటలలో దోబూచులాడుచు బరుగులిడుచున్నవి. ఆకసమున

బసిమిరంగు కుంకుమరాగ మలముకొనుచున్నది. సాయంకాలము సకలవర్ణములకు నిలయము, సంధ్యా నటేశ్వరుని తాండవక్రీడా దివ్యముహూర్తము. సంధ్యాకాలముల దివ్యలోకమునకు మర్త్యలోకమునకు రాచబాటలు నిప్పున్న మగునట.

విష్ణువర్ధను డా దిన మెట్లు గడపెనో! ఏ రాజకార్యము, లెట్లు నిర్వహించెనో! ఏ సామంతుల కే యాజ్ఞాపత్రములు పంపెనో! కాని, సాయంకాలము వలదనుకొనినను ఆతఁడు పిన్నటి తోటలోనికే పోయినాడు. ఆ మల్లికానికుంజములనే తారసిల్లినాడు. మల్లియలలో మాహాత్మ్యమేమైన ఉన్నదా. యనుకొనుచు నాతడు నవ్వుకొనినాడు. అంశుమతీదేవి శీతాంశుమతియా, చండాంశుజ్వాలయా!

ఆ పొదల దాటి, క్రీడాశైలము దాటి, కృత్రిమసరోవరము దాటి, కేళాకూళులుదాటి గుబురులుగ బెరిగిన గున్న మామిడి తోటలోనకి బోవ విష్ణువర్ధనుడు సంకల్పించునప్పుటికి నామామిడితోటలోనుండి అంశుమతీ రాకుమారియు మాధవీలతయు నాయన కెదురైనారు. ఆ బాలిక లిరువురు విష్ణువర్ధనునికి నమస్కరించినారు. ఆ ప్రభువు తడబడుచు బ్రతినమస్కార మిచ్చినాడు. ఇంతలో నా తోటలోనుండి కుంభకర్ణునివలె భయంకరుడైన యొక మానిసియు, నార్గురు రాక్షసులను బోలు ముష్కరులును పరుగున వచ్చి వీరి ముప్వురను జుట్టుముట్టిరి.

—23

విష్ణువర్ధనుడు సింహమువలె మారిపోయినాడు. అతడు నిరాయుధుడు. మొలనున్న రతనాల పిడిగల ఛురిక తప్ప వేరాయుధము ప్రభువుకడ లేదు. బాలిక లిరువురు నాయన ప్రక్కకురికిరి. విష్ణువర్ధనుడు కన్నుల నగ్నివర్షము కురిపించుచు 'ఎవరు మీరు? ఈ రాజాంతఃపురోద్యానమున కేల వచ్చితిరి?' అని తెరిగిన లోహపుధారవంటి వాక్కుల బ్రశ్నించినాడు. అవి యెంత మెల్లగ నున్నవో అంత భయంకరములు.

'నీవా కుబ్జవిష్ణువర్ధనుడవా! మా మహారాజు దానార్ణవు విరోధివా! అవునురా! నే నీ మాధవీలతను బెండ్లియాడెదను. ఆమెను భగవంతుడు నాకోసము సృష్టించెనని మా ప్రభువానతి యిచ్చినాడు' అని యెనిమిదడుగుల పొడవున కొండవలె నున్న దానార్ణవునిబంటు కుంభమిత్రుడు పలికినాడు.

"ఓరీ! గౌడ మహిమమా" విష్ణువర్ధనుని మాటలు పిడుగులవలె జ్వలించినవి.

"ఈ కుంభమిత్రు డపరఘటోత్కచుడు అని మా ప్రభువు పలికెనే! ఈమాటకు నిన్ను నా యెడమచేతితో బురుగును నలిపినట్లు నలిపెదను."

వారింకను చుట్టుముట్టిరి. కుంభమిత్రుడు చెట్టువలె నున్న తన గద నెత్తి విష్ణువర్ధనునిపై కురికెను.

"మీరు వాడు పట్టుకొనినను గడబిడ పడకుడు" అని

తల త్రిప్పకుండగనే విష్ణువర్ధను డా బాలికలకు చెప్పి మొల నున్న ఛురికను దీసి, ఆ భయంకర నిశాచరునితో బోరు సలుప నిలచినాడు.

ఆ కిరాతులలో నలుగురు చటుక్కున వచ్చి విష్ణువర్ధ నుని వెనుకనున్న యా బాలికల చేతులను బట్టుకొనినారు.

విష్ణువర్ధనుని కుంభమిత్రుడు గదతో ముక్కలు చేయు టకు దాని నెత్తినక్షణముననే 'ఛీ! రాక్షసుడా! నా ప్రభువు పైనే గదనెత్తుట' అని అంశుమతీకుమారి యాడుపులియై యొక్క విదల్పున తన్నదిమిపట్టిన చేతులు విదల్చుకొని, విష్ణువర్ధనుని ముందున కురికి, యా ప్రభువును వెనుకకు నెట్టి వేసినది. కుంభమిత్రుడు కన్ను లింతలు చేసికొని, 'ఆఁ! నిన్ను బూవులలో బెట్టి కొనిరమ్మని నా ప్రభువు సెలవిచ్చి నాడు. ఒక్క క్షణమున్నచో నీవు తుత్తునియలై పోయి యుందువు' అని యరచి యెత్తినగద నట్లనే యుంచినాడు. ఆ క్షణికమాత్రసమయములో విష్ణువర్ధనుడు ఛంగున కుంభ మిత్రుని కంఠముకడ కురికి, తన ఛురికను నాతని భుజమున పిడివరకును దింపివేసినాడు.

'అమ్మో' యని, చేతిగద జారిపోవ, నెడమచేతితో కుంభమిత్రుడు కుబ్జవిష్ణుని బట్టుకొనపోయినాడు. విష్ణువర్ధను డచటలేడు. కుంభమిత్రుని నడుమున గట్టిన మహాఖడ్గము విష్ణువర్ధనుడు చఱ్ఱునలాగివేసి, యెంతవేగమున ముందున కురి

కెనో, యంత వేగమున వెనుక కురికినాడు. ఆ ఖడ్గము విష్ణువర్ధను నంతయున్నది. ఆ మహావీరుడు రెండుచేతుల నా ఖడ్గమును మెఱుపువేగమున బ్రయోగించుచు, దిరిగి యంశుమతిని బట్టుకొని యెత్తుకొని పరుగిడిపోవు ముష్కరుల వెన్నాడెను.

అంత నొక్క క్షణము ముందుగనే మాధవీలతకు నోట గుడ్డలు గ్రుక్కి నలుగురు ముష్కరు లెత్తుకొని పారిపోవు చుండిరి. విష్ణువర్ధనుని వేగము నిరుపమానము. అంశుమతిని బట్టిన యొకని తల దుల్లిపడిపోయెను. తక్కిన యిరువు రామెను క్రిందజారవిడచి, పలాయనమంత్రమును పఠింప నుద్యుక్తులైరి. కాని యొకనిచేయి తెగిపడినది. రెండవవాడు రెండు తుండెములై పడిపోయినాడు.

ఆ ఖడ్గమును భుజమునధరించి మరుక్షణమున చిందువు వలె నా ప్రభువు తోటద్వారమును దాటి ప్రక్కతోటలో బరుగిడిపోవు ముష్కరులను సమీపించినాడు. అచ్చట విష్ణువర్ధను నిరువదిమంది విరోధులు ముట్టడించిరి.

పడిపోయిన యంశుమతి చివ్వునలేచి విష్ణువర్ధనమహా రాజు విడిదిచేసిన భవనము దిశకు బరుగెత్తెను. ఆమె కేకలు విని, జయనందియు, గొంద రంగరక్షకులును దోట లోనికి బరుగిడి వచ్చిరి. 'మహాప్రభూ!–దొంగలు–రక్తము ఎత్తికొనిపోయిరి' అని చెప్పుచునే అంశుమతి మూర్ఛ పోయినది.

జయనంది అంగరక్షకు నొకని జూచి రాకుమారి కుప చారము సేయ బరిచారికల బిలువుమని చెప్పి శంఖ మూదు

మని దళవాయి నొక్కని కాజ్ఞ యిడెను. ఆత డప్పుడే శంఖము తీయుచున్నాడు.

"భోం, భోం, భోం" అని శంఖధ్వానము దెసలు నిండినది. అచ్చట కావలి యున్న అంగరక్షక సైనికులు జయనందికడ కురికిరి. జయనంది వేగముగ మామిడితోట వైపునకు బరుగిడ నారంభించెను. అతని వెనుక అంగరక్షక సైనికు లర్ధచంద్రవ్యూహముగ బరుగిడ నారంభించిరి.

శంఖధ్వానము లొకటి కొకటి యుప్పొందించుకొని నట్లు ఆతోటల నావరించి, మహాకుడ్యమున కావలను 'భోం భోం' అని నినదింప సాగినవి. ఎచ్చోటు జూచినను నంగ రక్షకసైన్యములు నిండిపోయినవి.

౨౪

మాధవీలతాకుమారి నెత్తుకొనిపోవు ముష్కరులు తాము నిర్దేశించుకొన్న స్థలముకడకు పరుగిడి పోవుచుండిరి. వా రా బాలిక కదలకుండ రజ్జువులచే గట్టివేసిరి. నోట గుడ్డను గ్రుక్కిరి.

సరిగ వా రచ్చట చేరబోవునప్పటికి చాళుక్యాంగ రక్షక దళములు వారిని చుట్టుముట్టినవి. వారు తమ ఆయుధ ముల బారవేసి, తలలు వాల్చి నిలిచిపోయిరి. మాధవీలతా కుమారి కట్ల నొక్క వృద్ధసేనాపతి విప్పి, నోటి గుడ్డ లాగి వేసినాడు.

విష్ణువర్ధన ప్రభువు బల మెట్టిదియో కాని కుంభ మిత్రుని మహాఖడ్గమును తూలికవలె త్రిప్పుచు, ఏటుకొక ముక్కరుని తీతకొక రాక్షసుని ఆవీరాధివీరుడు హాతమార్చుచుండెను.

కుంభమిత్రు డెడమచేత, కుడిభుజమున దిగిన విష్ణువర్ధనుని ఛురికను లాగివేసి, రక్తము చిమ్మిన ప్రవహింపుచు దన్ను తడిపివేయుచున్నను లెక్క జేయక రోజుకొనుచు, నెడమచేత గదను ధరించి, విష్ణువర్ధనునికడకు బరువిడి వచ్చెను.

విష్ణువర్ధనుని జుట్టుముట్టినవారు నలుగురైదుగురు హాతమారినారు. ఆప్రభువునకు రెండుచోట్ల గాయములుతగిలినవి.

కుంభమిత్రుడా ప్రభువును వెనుకనుండి పొడిపొడి చేయ గదనెత్తినాడు. ఆ గండరగండ డక్కడ లేనేలేడు. తన కున్న బలమంతయు నుపయోగించి ఒక్క యురుకున ఒక మామిడిచెట్టు మొగ కావీరు డురికినాడు. ఆ చెట్టునకు వీపానిచ్చి రొజుచు ఖడ్గమునెత్తి తనకడకు వచ్చు ప్రతివానిని తెగటార్ప సిద్ధముగ నుండెను. కుంభమిత్రుడు తన గదను గిరగిర నెడమచేతితో త్రిప్పుచు, పాముచూపులు విష్ణువర్ధనునిపై బరుపుచు, నొక్కొక్క అడుగున నా ప్రభువును దరియుచుండెను.

ఆ సమయమున సింహగర్జన మొనరించుచు జయనంది పరుగున వచ్చినాడు. "ఎవడురా నా రాజును ఎదుర్కొన్నది" అని జయనంది అరచి వజ్రపాతమువలె కుంభమిత్రుని దాకినాడు.

విష్ణువర్ధనుని అంగరక్షకులు రామబాణ వినిర్ముక్త మృత్యుశరములవలె వచ్చి ఆ ముష్కరులపై దలపడినారు.

కుంభమిత్రుని తల ఎగిరి భూమిపై పడినది.

జయనంది, నిశ్చలుడై చెట్టుమొదల నిల్చియున్న చాళుక్యుని కడ మోకరిల్లి కన్నుల నీరుతిరుగ "మహా ప్రభూ! తమ కెంతటి యాపత్తు తెచ్చినాను. నా ప్రమత్తతయే దీనికి గారణ" మనుచు దన యుత్తమాంగ మా ప్రభువు పాదముల కాన్చినాడు.

విష్ణువర్ధనుడు చిరునవ్వున జయనంది నెత్తి, తన హృదయమున కదుముకొన్నాడు.

ఆతని హృదయమున యంశుమతి దివ్యదేవియై సాక్షాత్కరించినది.

ఇంతలో ఒక వైపునుండి మాధవీలతాకుమారియు, మరియొక వైపునుండి అంశుమతీకుమారియు నచ్చటకు బరుగిడి వచ్చిరి.

*　　　*　　　*

పులకేశి మహాప్రభువు కడకు నారసింహభట్టులవారు సకల పరివారసమేతులై విష్ణుకుండిన మంచన భట్టారకు నేక పుత్రిక నంశుమతీదేవిని చక్రవర్తి ప్రియానుజులైన శ్రీసత్యాశ్రయ విషమసిద్ధి విష్ణువర్ధన మహారాజున కుద్వాహ మొనరింప ననుమతి వేడుటకు వచ్చినారు. తనకత్యంత ప్రియతమమగు నా యానందవార్తను విని, పులకేశి పృథ్వీవల్లభుడు సింహాసనమునుండి దిగివచ్చి నారసింహభట్టు పాదములకు నమస్క-

రించి, ఆయన హస్తము గ్రహించి, తన యర్ధసింహాసనమున గూర్చుండబెట్టుకొనెను.

నార : మహారాజాధిరాజా! సకలభూమండలాఖండలా! మా మహారాజు తమ కూతునిచ్చి విష్ణువర్ధనమహారాజులకు వివాహము చేసిన వెనుక తృతీయాశ్రమస్వీకారము చేయుదురట. విష్ణుకుండిన సింహాసనమున కంశుమతీదేవియే కదా అధికారిణి. ఆమెకు గాబోవుభర్తయైన విష్ణువర్ధన మహారాజు వేంగీ సింహాసనాసీన స్వాత్వుడగును. తమ జామాతకు మా మహాప్రభువు మూర్ధాభిషేక మొనర్చి తాము శ్రీశైలమునకు దపస్సుచేయ బోవునట. తమయాజ్ఞకు నేను నిరీక్షించుచున్నాను.

పులకేశి మహారాజు 'మహాతపస్వీ! ఈ శుభవార్తకై యిన్ని సంవత్సరములనుండియు నెదురుచూచుచుంటిమి. వివాహ పట్టాభిషేకములకు మ ప్రతినిధులుగ మాపుత్రులందరును, మామహారాణియు విచ్చేయుదురుగాక! మాయనుంగు దమ్ముని మనస్సు వశీకరింపగల బాలిక యీ రేడులోకముల లేదను కొంటిమి. అంశుమతీమహారాజకుమారి అమృతాంశుమతియే!'

వేంగీరాష్ట్రమున మహోత్సవములు యుగయుగములు కవులు కావ్యములు రచింప దగునంత వైభవముగ జరుగుచున్నవి.

శ్రీ సత్యాశ్రయ చాళుక్యకులాభరణ పరమమాహేశ్వర పరమభట్టారక, లాట, మాళవ, సురాష్ట్ర, కుంతలాది సకలభువన రాజన్యకిరీటాంచిత రత్నకాంతి నీరాజిత పాదసరోరుహ, పరమబ్రహ్మణ్య, సర్వసిద్ధి పులకేశి పృథ్వీవల్లభ చక్రవర్తి యనుగు తమ్ముడు, శ్రీసత్యాశ్రయ పరబ్రహ్మణ్య పరమ మాహేశ్వర అపరత్రివిక్రమ, చాళుక్యకులాభరణ, విషమసిద్ధి కుబ్జవిష్ణువర్ధన మహారాజునకును, జనాశ్రయ, పరమబ్రహ్మణ్య పరమభట్టారక, పరమభాగవత, శ్రీవిష్ణుకుండిన మంచనభట్టారక, మహారాజాధిరాజు నేకతనయ యంశుమతీ దేవికిని, విష్ణునకు లక్ష్మికిని జరిగినంత మహావైభవముగ వివాహము జరిగెను.

ఆ శుభముహూర్తముననే శ్రీపట్టవర్ధనకులతిలక, కాలకంపన మహాసామంత ప్రభువు కొమరుడు జయనంది ప్రభువునకును, కలతీర్థ మహాసామంత, బృహత్ఫాలాయన పృథ్వీశవర్మ ప్రభువు కొమరిత మాధవీలతా దేవికిని వేంగీపురముననే వైభవమున వివాహము జరిగెను.

ఆంధ్రమహాభూమి మరల నీ శుభముహూర్తమున పాళికేతన మెగురుచు దన కాంతుల నింపినది. యజ్ఞవరాహదేవుడే ఆ మహారాజ్యమును సంరక్షింప లాంఛన రూపమున వెలసినాడు. చాళుక్యుల వెల్లగొడు గాంధ్రభూమి నంతయు గప్పినది. పంచమహాశబ్దములు లవతరించినవి. గంగా యమునా కలశములు వెలసినవి. ప్రతిధక్కా-ధ్వానములు మారుమ్రోగినవి. మకరతోరణయుక్తమై చాళుక్యపతాక,

కాంతసింహాసనముల వెలిగిపోవుచుండ, నాసింహాసన స్వర్ణ సోపానపంక్తి నెక్కుచు, కనకదండయుక్తుడై, కాలకంపన మహారాజు కుడివైపున నిలువ, జయనంది బుద్ధవర్మలు వింజామరలు వీవ, పృథ్వీశవర్మ ధవళచ్ఛత్రము ధరింప, నుత్తమ త్రయీపాఠులు, గంగాయమునా పవిత్రజలములు నిండిన సకలరత్నఖచితస్వర్ణకలశములు ధరించి, యీవలావల నిలువ ఉత్తమ చాళుక్య కుబ్జవిష్ణువర్ధన మహారాజు పరమభట్టారకుడై ఆంధ్రచాళుక్యసామ్రాజ్యమునకు బట్టాభిషిక్తుడయ్యెను.